

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENTSEL ÇEVREDEKİ TARİHİ BOŞLUKLAR VE DİVANYOLU ÖRNEĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

SİMGE BALCI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RÖLÖVE - RESTORASYON PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. M. CENGİZ CAN**

İSTANBUL, 2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL ÇEVREDEKİ TARİHİ BOŞLUKLAR VE DİVANYOLU ÖRNEĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Simge BALCI tarafından hazırlanan tez çalışması 21.12.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. M. Cengiz CAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. M. Cengiz CAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Demet BİNAN
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Banu ÇELEBİOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Kentlerdeki yaşamlarımızın gün geçtikçe sorgulanır hale geldiği bu zamanda, en basit şekliyle beton yığınının dönüşmüş yapılar arasında soluklanacak bir yer bulamayışımız kentteki boşlukları anlamlı hale getiriyor. Yapılaşmanın ve rantın büyük bir hızla artmasıyla İstanbul gözümüzün önünde bir şantiyeye dönüştü, fizyolojisi olumsuz anlamda değişti, değişiyor. Tarihi çevrenin büyük tehditler altında kaldığı bu koşullarda kentsel boşlukların fark edilmesi ve koruma alanında tartışılması önemli bir noktada durmakta.

Restorasyon alanında teorik ve çok sözü edilmeyen bir konu olan boşlukları ele almak süreç içinde bazı zorlukları beraberinde getirdi. Ancak, değerli hocam Prof. Dr. M. Cengiz CAN, yaptığı ufuk açıcı yönlendirmeler ile benim için verimli aynı zamanda keyifli bir çalışma sürecinin oluşmasını sağladı. Kendisine minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Uzun yıllar öğretmenlik yapan annem, öğrenim sürecimizde her zaman bizimleydi. Keşke ona ilk defa yaptığım bu yazılı teşekkürü okuyabilseydi. Onun sevgisi, desteği, emeği olmasa hiçbir şey iyi, hiçbir şey güzel olmazdı; teşekkür ederim anne.

Varlığıyla en büyük şansım ve desteğim olan ablam Özge'ye ve hep yanımda olan canım babama sonsuz teşekkürler, iyi ki varsınız. Yaptığımız fikir alışverişleri, saha gezileri ve sundukları teknik destekleri ile her şeyi kolaylaştıran ve güzelleştiren, her zaman beni teşvik eden Pınar'a, Selin'e ve Ercan'a kocaman teşekkür ederim. Bölümümüz asistanları Elifnaz Durusoy ve Aylin Akçabozan'a süreçteki katkıları ve daimi yardımseverlikleri için ayrıca teşekkürler.

Umarım bu tez, tarihi boşlukların değerinin anlaşılmasında ve korunmasında ufak da olsa bir katkı olarak restorasyon alanında yerini alır. Tarihi çevrenin bütünsel olarak korunduğu sağlıklı kentlerin çoğalması dileğiyle...

Aralık, 2017

Simge BALCI

İÇİNDEKİLER

Sayfa

SİMGE LİSTESİ.....	vii
KISALTMA LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
ABSTRACT.....	xv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	2
1.3 Hipotez	3
BÖLÜM 2	
KENTSEL ÇEVREDE TARİHİ BOŞLUKLAR.....	4
2.1 Boşluk ve Kentsel Boşluk Tanımı.....	4
2.2 Kentsel Boşlukların Oluşumu	11
2.2.1 Coğrafi Boşluklar	11
2.2.2 Planlama ile Oluşan Boşluklar	12
2.3 Kentsel Boşlukların Sınıflandırılması	18
2.3.1 Yatay Boşluklar	20
2.3.1.1 Yollar	21
2.3.1.2 Meydanlar	23
2.3.1.3 Yeşil Alanlar	25
2.3.1.4 Su Öğeleri ve Kıyılar	27
2.3.1.5 Avlular	30
2.3.1.6 Ada İçi Boşluklar	31
2.3.1.7 Sert Zeminli Bahçeler	33

2.3.2	Düşey Boşluklar	34
2.3.2.1	Yüzeysel Sınırla Belirlenen Boşluklar.....	34
2.3.2.2	Anıtsal Yapılarla Belirlenen Boşluklar	36
2.3.3	Diğer Boşluklar.....	39
2.3.3.1	Mezarlıklar	40
2.3.3.2	Kentsel Arkeolojik Alanlar	41
2.4	Kentsel Boşlukların Korunması	43
2.4.1	Koruma Alanında Kentsel Boşluklar	43
2.4.2	Kentsel Boşlukların Değeri.....	44
2.4.2.1	Boşlukların Fiziki Önemi	46
2.4.2.2	Boşlukların Sosyo-Kültürel Önemi.....	50
2.4.3	Tarihi Boşlukları Koruma Sorunları	53

BÖLÜM 3

DİVANYOLU VE ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ BOŞLUKLAR.....	60
3.1 Divanyolu ve Çevresinin Tarihsel Değişimi	60
3.2 Çalışma Alanı Sınırı	72
3.3 Analizler	77
3.3.1 Plan Analizleri	77
3.3.1.1 Doluluk-Boşluk Analizi	77
3.3.1.2 Boşluk Çeşitleri Analizi	79
3.3.1.3 Yeşil Alan Analizi.....	85
3.3.1.4 Yapı Adalarının Boşluk Analizi	85
3.3.2 Silüet Analizleri	87
3.3.3 Hacimsel Algı İncelemesi	90
3.3.4 Sonuçların Değerlendirilmesi	93

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER	95
KAYNAKLAR	97

EK-A

ÇALIŞMA ALANINDAKİ ÖNEMLİ YAPILAR.....	103
--	-----

EK-B

DOLULUK- BOŞLUK ANALİZİ	105
-------------------------------	-----

EK-C

BOŞLUK ÇEŞİTLERİ ANALİZİ	107
--------------------------------	-----

EK-D

YEŞİL ALAN ANALİZİ.....	109
-------------------------	-----

EK-E

YAPI ADALARININ BOŞLUK ANALİZİ	111
EK-F	
SİLÜET ANALİZİ.....	113
ÖZGEÇMİŞ.....	114

SİMGE LİSTESİ

°	Derece
km	Kilometre
m	Metre
m ²	Metrekare
cm	Santimetre
%	Yüzde

KISALTMA LİSTESİ

H.Max	Maksimum Yapı Yüksekliği
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
KAKS	Kat Alanları Katsayısı
No	Numara
TAKS	Taban Alanı Katsayısı
TDK	Türk Dil Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1 Kentsel doluluk ve boşluk tiplerinin diyagramı [1]	6
Şekil 2. 2 Kentsel boşlukların tipleri [6].....	9
Şekil 2. 3 Soldan sağa; birincil - ikincil belirli sınırlar [15]	10
Şekil 2. 4 Boşluk yoğunluğu analizi (Lizbon) [15]	10
Şekil 2. 5 Porto ve Vila Nova şehirlerinin kent gelişim şeması [16]	12
Şekil 2. 6 1850 ve 1870’lerde Aksaray’ın Planı (Ekrem Hakkı Ayverdi Haritaları) [20] ...	14
Şekil 2. 7 1 hektar alanda 75 adet konutun farklı yoğunluktaki yerleşimleri	15
Şekil 2. 8 Çekme mesafeleri ve kat yüksekliği ile değişen boşluk oranları	16
Şekil 2. 9 Park Otel’in yıkımdan önceki durumu [24].....	18
Şekil 2. 10 Farklı kentsel sınırları barındıran kentsel alan örnekleri [15].....	20
Şekil 2. 11 Yol dokuları [27].....	22
Şekil 2. 12 İstiklal Caddesi (19.02.2009).....	22
Şekil 2. 13 Venedik San Marco Meydanı (28.04.2013)	23
Şekil 2. 14 Meydanlarda kapanma oranları [13].....	24
Şekil 2. 15 Meydanlarda kapalılık derecesi [13]	25
Şekil 2. 16 Bina köşelerinin kırılması ile oluşan meydanlar	25
Şekil 2. 17 Londra-Hyde Park [31].....	25
Şekil 2. 18 Amsterdam’da çimlik bir alan (05.05.2013)	26
Şekil 2. 19 Madrid Manzanares nehri ve kıyısı (05.06.2013)	28
Şekil 2. 20 Kıyı boşluğunun grafiksel gösterimi.....	29
Şekil 2. 21 Çatalhöyük’te avlulu yapıları gösteren duvar resmi [38]	30
Şekil 2. 22 Bir serinletme sistemi olarak avludan bir kesit [39].....	31
Şekil 2. 23 Ada içi boşluk diyagramı	32
Şekil 2. 24 Kadıköy’de bahçe olarak kullanılan ada içi boşluklar (11.05.2017).....	33
Şekil 2. 25 Kadıköy Meryem Ana Katolik Kilisesi bahçesi (03.10.2017)	34
Şekil 2. 26 Yüzeysel sınırla belirlenen boşluklar.....	35
Şekil 2. 27 Kadıköy Yeldeğirmeni’nden bir imar durumu (h.max: 15.50 m) [40]	35
Şekil 2. 28 Kadıköy Feneryolu’ndan bir imar durumu (h.max: 15 kat) [40].....	36
Şekil 2. 29 Eminönü camii silüetleri (19.02.2010).....	36
Şekil 2. 30 İstanbul tarihi yarımada’ya bakış (11.11.2016)	37
Şekil 2. 31 Yukarıdan aşağıya sırasıyla: 200-400-1000 m uzaklıktan 150 mm’lik objektif ile görülebilen silüet hattı [41].....	38
Şekil 2. 32 Kıyı şeridine baskın gelen yüksek yapıların oluşturduğu silüet (18.06.2017) 39	

Şekil 2. 33 Silüetin doluluk-boşluk yorumu.....	39
Şekil 2. 34 Eyüp Mezarlığı (21.11.2009).....	40
Şekil 2. 35 Napoli Piazza Bellini'deki arkeolojik alan (10.05.2013).....	41
Şekil 2. 36 Napoli şehir merkezi haritasında dağınık boşlukların ve toplanma alanlarının bağlantısı [4].....	45
Şekil 2. 37 Yapılı çevredeki boşluklardaki hava hareketi [49].....	47
Şekil 2. 38 Mardin'de dar tasarlanan sokaklar (23.05.2015).....	48
Şekil 2. 39 Şiddetli yağmur sonrası Beşiktaş [50].....	48
Şekil 2. 40 Halaskargazi Caddesi'ndeki bitişik nizamlı yapılar [52].....	55
Şekil 2. 41 Zeytinburnu'ndaki gökdelenlerin tarihi yarımada silüetine etkisi [53].....	56
Şekil 2. 42 Tarihi yarımada'nın Yenikapı dolgu alanı yapılmadan önceki ve sonraki hali [55].....	57
Şekil 2. 43 1941'de park olarak düzenlenen Abbasğa Mezarlığı [56].....	58
Şekil 2. 44 Berlin Tempelhofer alanı (19.09.2017).....	59
Şekil 3. 1 Justinianus'a kadar İstanbul, Dethier 1873 [58].....	61
Şekil 3. 2 Hipodrom ve etrafındaki binaların batıya doğru görünümü [59].....	61
Şekil 3. 3 Byzantium / Konstantinopolis [60].....	62
Şekil 3. 4 Piri Reis'in 1521 tarihli İstanbul haritasında tarihi yarımada [58].....	63
Şekil 3. 5 Sinan Paşa Türbesi ve çevresi (Ali Saim Ülgen arşivi) [61].....	64
Şekil 3. 6 Cerasi, M. Haritalarının (1848-1880) üst üste çakıştırılması ile yapılan çalışma.....	65
Şekil 3. 7 19. yy.'da Constantinus Sütunu'nu çevreleyen dükkan ve kulübeler [29].....	66
Şekil 3. 8 Cevri Kalfa Mektebi'nin II. Abdulhamit tarafından ilave bölüm yapılmadan önceki görünüşü [62].....	67
Şekil 3. 9 Cevri Kalfa Mektebi'nin güncel durumu (17.10.2017).....	67
Şekil 3. 10 Adliye Sarayı'nın olduğu sahada 1943'teki kazılar [64].....	68
Şekil 3. 11 Beyazıt ve çevresindeki hafriyat çalışmaları, 1943 [64].....	68
Şekil 3. 12 Binbirdirek Sarnıcı Meydanı'ndaki yıkılacak evler [63].....	69
Şekil 3. 13 Pervititch Haritaları üzerinde işaretlenen Süpürgeci Han ve Simkeşhane'nin yıkılan bölümleri.....	70
Şekil 3. 14 Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi'nin 1894 depreminden sonraki görüntüsü [62].....	70
Şekil 3. 15 Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin yıkımlardan sonraki görünümü [29].....	71
Şekil 3. 16 Divanyolu'ndaki kazıdan çıkarılan mermer su boruları [64].....	71
Şekil 3. 17 Divanyolu'ndaki incelenen alan [65].....	73
Şekil 3. 18 Divanyolu 1946 uydu görüntüsü [66].....	74
Şekil 3. 19 Divanyolu 1970 uydu görüntüsü [66].....	74
Şekil 3. 20 Divanyolu 2006 uydu görüntüsü [66].....	75
Şekil 3. 21 Divanyolu 2014 uydu görüntüsü [66].....	75
Şekil 3. 22 Çalışma alanı sınırı [67].....	76
Şekil 3. 23 Çalışma alanı ve çevresindeki önemli yerler.....	76
Şekil 3. 24 Güneydoğuya yönelen cami yapısının yol ile ilişkisi.....	78
Şekil 3. 25 (a) Myrelaion Sarnıcı planı [68] (b) Myrelaion Sarnıcı uydu görüntüsü [69].	80
Şekil 3. 26 Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin avlusundan Divanyolu'na bakış.....	81
Şekil 3. 27 Ada içi boşlukların doldurulması [70].....	82

Şekil 3. 28 Sultanahmet Arkeolojik Parkı (29.11.2012).....	84
Şekil 3. 29 Theodosius Zafer Takı kalıntıları (17.10.2017)	84
Şekil 3. 30 Çemberlitaş Meydanı (17.10.2017)	88
Şekil 3. 31 Laleli Cami (17.10.2017)	89
Şekil 3. 32 Hoca Piri Cami'nin olduğu yapı adası (17.10.2017)	89
Şekil 3. 33 Milion Taşı'nın olduğu yeşil alan (17.10.2017).....	89
Şekil 3. 34 Tarihi yarımada da yapılan silüet çalışması örneği [41]	90
Şekil 3. 35 Niteliksiz yapılar ile doldurulan anıtsal yapı çevresindeki boşluklar (17.10.2017)	91
Şekil 3. 36 Yeşil doku ile anıtsal yapıların çevresinden ayrışması (17.10.2017)	92
Şekil 3. 37 Boşluğun yapılar a fon oluşturm ası (29.11.2012)	92
Şekil 3. 38 Doğudan batıya işaretli boşluklar; Atmeydanı, Çemberlitaş ve Beyazıt Meydanı.....	93
Şekil 3. 39 Anıtsal yapı içeren yapı adaları.....	94
Şekil 3. 40 Boşluk oranı düşük olan anıtsal yapı içeren yapı adaları.....	94
Şekil 3. 41 Beyazıt Meydanı'ndan Çemberlitaş Meydanı'na uzanan boşluk	94

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2. 1 Kentsel boşlukların sınıflandırılması.....	19
---	----

KENTSEL ÇEVREDEKİ TARİHİ BOŞLUKLAR VE DİVANYOLU ÖRNEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Simge BALCI

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Cengiz CAN

Bu çalışmada tarihi çevredeki kentsel boşlukların korunması irdelenmiştir. Kentsel boşluk tanımı, oluşum şekilleri, sınıflandırması ve koruma sorunları ele alınmıştır. Günümüze kadar koruma disiplininin dışında kalan bir alan olan boşlukların değeri açıklanmış ve kentteki tarihsel ve kültürel sürekliliğin devamında barındırdığı öneme dikkat çekilmiştir. Divanyolu ve çevresi tezin çalışma alanı olarak seçilerek tarihi boşluklar açısından incelenmiş ve tanımlanmaya çalışılmıştır.

Kentsel boşlukların literatürdeki tanımları ve açıklamaları incelenerek, ortaya çıkma biçimleri üzerinde durulmuştur. Doğal olarak var olan coğrafi bölgeler ile planlanarak oluşmuş alanların, kent içinde ne tür boşluklar yarattıkları tarif edilmiştir. Kent yerleşimi içindeki boşluklar, yatay boşluklar, dikey boşluklar ve diğer boşluklar olarak üç ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır. Yapılaşmanın olmadığı alanlar olarak yatay boşluklar; yollar, meydanlar, yeşil alanlar, su ögeleri ve kıyılar, avlular, ada içi boşluklar ve sert zeminli bahçelerdir. Mezarlıklar ve kentsel arkeolojik alanlar kısmi olarak yapılaşmayı barındırdıkları için diğer boşluklar başlığı altında; gabari ve silüet konuları dikey boşlukların içinde incelenmiştir. Yüzeysel sınırla belirlenen boşluklar ve anıtsal yapılarla belirlenen boşluklar dikey boşlukları oluşturur. Koruma alanındaki boşluklar ile ilgili tüzük ve kanunlar özetlenerek, boşlukların fiziki ve sosyo-kültürel önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak, kentsel boşlukların koruma sorunları başlığında, boşlukları tehdit ve yok eden unsurlar araştırılmıştır.

Divanyolu ve çevresi örneği ile tarihi boşluklar plan, silüet ve hacimsel algı bağlamında analiz edilmiştir. Ulaşılan kentsel boşluk oranları ve diğer analiz verileri ile Divanyolu'nun korunma durumu ve koruma sorunları yorumlanmıştır. Geçmişten günümüze kentsel boşluklardaki değişimler ortaya konarak, tarihi ve çok katmanlı bölgedeki güncel durum ve tarihi değişimler tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, kentsel boşluklar kentteki tarihsel katmanlara ulaşılan nadir alanlardır ve iklimsel ve kültürel açıdan zaruri kent mekanlarını oluştururlar. Öte yandan, tarihi kent merkezlerindeki yapılaşma yoğunluğunun gün geçtikçe artması, boş alanları doldurma eğilimini arttırmaktadır. Ancak tarihi boşlukların varlığını sürdürebilmesi, yatay ve düşeyde kontrolsüz biçimde yok edilmesinin önlenmesi ile mümkündür. Tarihi çevrenin korunmasının kentsel boşlukların korunmasıyla mümkün olduğu gerçeği göz önüne alınarak koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi düşünülmektedir. Bu anlayışla tarihi boşlukların korunması gerekli varlık olarak ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi çevre, boşluk, kentsel boşluk, tarihi boşlukların korunması, Divanyolu

**HISTORICAL VOIDS IN URBAN AREA AND EVALUATION OF
DİVANYOLU CASE**

Simge BALCI

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Prof. Dr. M. Cengiz CAN

In this study, the conservation of the urban voids in historical areas is investigated. The definition of the urban void and its formations, classification and conservation problems are discussed. The value of voids which is as an excluded area from conservation discipline until recently is explained and their important role in the historical and cultural sustainability of the city is emphasized. The examinations of Divanyolu and its surroundings are the scope of this study.

An attention is given to the formations of urban voids by investigating the definitions and explanations of the urban voids in literature. Urban void types created by self-existing geographical regions and planned areas are described. The voids in urban settlements are classified into three sections such as horizontal, vertical and other voids. The horizontal voids which are respectively the unbuilt areas in the ground plane are the roads, squares, green spaces, water feature and watersides, courtyards, inner block voids and hard ground gardens. The cemeteries and archeological sites are examined as the other voids, while the topics of gauge and silhouette are studied as the vertical voids. The voids which are determined by the planar limits and the monumental structures form the vertical voids. Statutes and laws regarding the voids in conservation area are summarized and the physical and socio-cultural significance of

the voids is emphasized. Finally, the situations which threaten and destroy the voids are discussed in the section of conservation problems of urban voids.

Urban voids are analyzed with the example of Divanyolu and its surroundings in the context of plan, silhouette and volumetric perception. The situation and problems for conservation of Divanyolu are evaluated by urban void rates and other analysed data. The changes in urban voids from past to present are underlined and the current situation and historical modifications are determined in historical and multilayered areas.

In conclusion, urban voids are the rare areas of reaching the historical layers of the city and form climatic and culturally mandatory urban spaces. On the other hand, increasing density of constructions in old towns increases the tendency to fill the empty spaces. Yet, maintaining historic voids' existence is only possible by preventing their uncontrollable destruction horizontally and vertically. Therefore, conservation approaches should be developed by taking into account the fact that the conservation of the historical environment is feasible by conserving the historical voids. By this approach, conserving historical voids and evaluating them as a conservation required asset is suggested.

Keywords: Historical environment, void, urban void, conservation of historical voids, Divanyolu

1.1 Literatür Özeti

Kentsel boşlukları tanımlayan ana kaynak olan Trancik'in 1986 tarihli "Finding Lost Space" kitabında [1], geleneksel yerleşimlerdeki boşluk tipleri sıralanmış, bu alanların birbirleriyle ve kentle olan ilişkisine değinilmiştir. Giriş mekanı, ada içi boşluklar, sokak ve meydan ağları, parklar ve bahçeler ve çizgisel açık alan sistemleri tarihi merkezlerdeki kentsel boşlukları oluşturur. Kentsel tasarımın doğal sürecinde tekil olarak yalnızca binalardan ve peyzaj alanlarından bahsedilmesi eksik ve sorunlu bulunmuştur. Binalar ile boşluklar arasındaki üç boyutlu ilişki göz önüne alınmadan ve insan davranışı önemsenmeden kentsel dokulardaki gelişim kararlarının alınması eleştirilmiştir. Bu süreçte yeniden tasarlanmaya ihtiyacı olan eksik tanımlanmış, çevresine ve kullanıcıya olumlu katkı yapmayan boş alanlar da oluşmuştur [1].

Mimari tasarım alanında boşlukların olumsuz özellikleri ele alınarak farklı çalışmalar yapılmış ve bu alanların kent gelişimi için potansiyellerinin üzerinde durulmuştur. Yapılaşmış alan ile dokusal olarak tamamen farklı özellik veren kentsel boşluklar, şehrin kamusal alanlarıyla geçiş yerlerini oluştururlar ve anıtsal yapılarla birleştğinde kent dokusunun parçası haline gelirler [2]. Kentsel boşluklar şehrin omurgasını oluşturan "katalizör"ler olarak tanımlanır. Yapılı çevre ile şehir ağını birbirine bağlayan işlevsel potansiyelleri ve fiziksel anlamları vardır. Ayrıca boşluklar güçlü kimliğe ve tarihi geçmişe sahiptir [3]. Sosyal kaynaşma ve buluşma alanı olma özelliğini yitiren yeni kent modelleri yaşam gücünü, duygularını ve karakterini yitirmeye başlar. Kentsel boşluklar

şehirdeki bozulma ve yokluk alanları olarak büyük bir dönüştürülebilir potansiyele sahiptir [4].

Kentsel açık alanlar tanımı altındaki başlıklar da kentsel boşluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Wooley, kentsel açık alanları üç başlık altında incelemiştir; yerel alanlar, mahalle içi alanlar ve kamusal alanlar. Bu sınıflandırma altında yer alan açık alanlar kentsel boşluk sınıflandırmasına dahildir [5]. Tez çalışmasında kentsel boşlukları ele alan Novazzi; park ve bahçeler, meydanlar ve sokaklar, avlular, kıyılar, ada içleri ve altyapıdan artan alanlar olarak altı başlık altında kentsel boşluk tiplerini sınıflandırmıştır [6].

Koruma disipliniinde dışlanmış bir alan olan kentsel boşluklar, Doyduk'un 'Kentsel Arkeolojik Yığılma' ile ilgili doktora tezinde alt başlık olarak yer edinmiştir. Nesne odaklı bir koruma yaklaşımının ötesinde boşlukların kendilerinin birer koruma varlığı olarak anlamlandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Boşlukların kentteki yığılma ve birikim alanlarını oluşturma özelliği incelenmiştir [7]. Tarihi çevrelerdeki boşluklar ile ilgili özel bir çalışma yapılmamış, koruma alanında kentsel boşluklar genel olarak anıtların çevresi içinde tanımlanan alanlar olarak ele alınmıştır. Bu tez kapsamında ise tarihi çevredeki kentsel boşluklar 'tarihi boşluk' olarak tanımlanmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Tezin amacı, kentlerdeki tarihi çevrelerin korunmasında, boşlukları bir koruma varlığı olarak tanımlamaktır. Koruma alanında göz ardı edilen kentsel boşlukların, tarihi çevrelerdeki önemine dikkat çekilerek; kentsel boşlukların tanımlanması, tarihi çevredeki değerlerinin ortaya konması ve hangi tehditler altında olduğunun saptanması amaçlanmıştır.

Tarihi çevrenin nesnelerden ve onların yakın çevrelerinden oluştuğu görüşünde, kentsel boşluklar ayrı bir alan olarak ele alınmamaktadır. 'Boşluk' tanımı itibarıyla korunacak olgu netliğini yitirmekte ve boşlukların kaybolması kolaylaşmaktadır. Bu tez çalışmasında, kentsel boşlukların tanımı yapılmış ve koruma varlığının nitelikleri araştırılmıştır. Ayrıca boşlukların oluşma şekilleri belirlenmiş, sınıflandırılması yapılmış ve koruma sorunları ortaya konulmuştur.

1.3 Hipotez

Kentsel boşluklar, tarihi çevrenin yerleşimi ve mimari karakterinin oluşumunda yapılarla birlikte ana unsur olarak yer edinir. Bu çevredeki boşlukların kendisi de tarihsel niteliğe sahip olan tarihi boşluklardır. Kentlerde artan nüfus yoğunluğu ve kentsel politikalar sebebiyle tarihi boşluklar tehdit altında kalmakta; imara açılan alanlar, mevcut yapılara getirilen ekler ve ilave katlarla yok olmakta ve nitelik değiştirmektedirler. Tarihi çevrenin, kent yerleşimi ve silüetlerin bir bütün olarak korunabilmesi için kentsel boşlukların bir koruma varlığı olarak ele alınması düşünülmelidir.

KENTSEL ÇEVREDE TARİHİ BOŞLUKLAR

Bu tez kapsamında kentsel boşluklar, kentteki varoluşuyla tanımlı birer öge olarak ele alınmıştır. Boşluklar tarihi kent merkezlerinde anıtsal ya da sivil mimarlık örneği yapılarla bir bütün olarak geleneksel dokuyu oluştururlar.

Günümüzde kentlerde artan yoğunlaşma sebebiyle her geçen gün doluluk oranı artarken boşluklar kaybolmakta ya da kaybolma tehdidiyle karşılaşmaktadır. Kentlerde boşlukları doldurma talebi, hem yatay düzlemdeki yapılaşmanın hem de düşeyde yüksekliklerin artmasıyla kendini göstermektedir. Otel, alışveriş merkezi, iş merkezi, residence gibi yüksek yoğunluklu yapı çeşitlerinin baskın hale geldiği görülmektedir. Bu dönüşüm içinde özellikle tarihi çevreler risk altında kalmaktadır.

İnsanı giderek daha fazla zorlayan olgular alternatif yaşam alanlarının yok edildiği benzer modellerin birbirini tekrar ettiği kentlerde ortaya çıkmaktadır. Bina yoğunluğunun artması sıkışmışlık ve boğulma hissi yaratmaktadır [8]. Kentteki boşlukları potansiyel yapılaşma alanı olarak gören kentsel politikalar ve uygulamalar sebebiyle kentler yaşanılır alanlar olmaktan uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla kentsel boşluklar tanımlanırken korunması gerekli bir kent bileşeni olarak değerlendirilmelidir.

2.1 Boşluk ve Kentsel Boşluk Tanımı

Kentsel boşluk tanımını yapmadan önce ‘boşluk’ üzerine düşünmek kentteki boşlukların algılanması için faydalı bir başlangıç olacaktır. Boşluk sözcüğü çoğunlukla;

hiçlik, yokluk, sonsuzluk, tanımsızlık, sınırsızlık, belirsizlik, eksiklik gibi kavramları çağrıştıran, aynı anda her şeye ve hiçbir şeye işaret edebilen bir kavramdır.

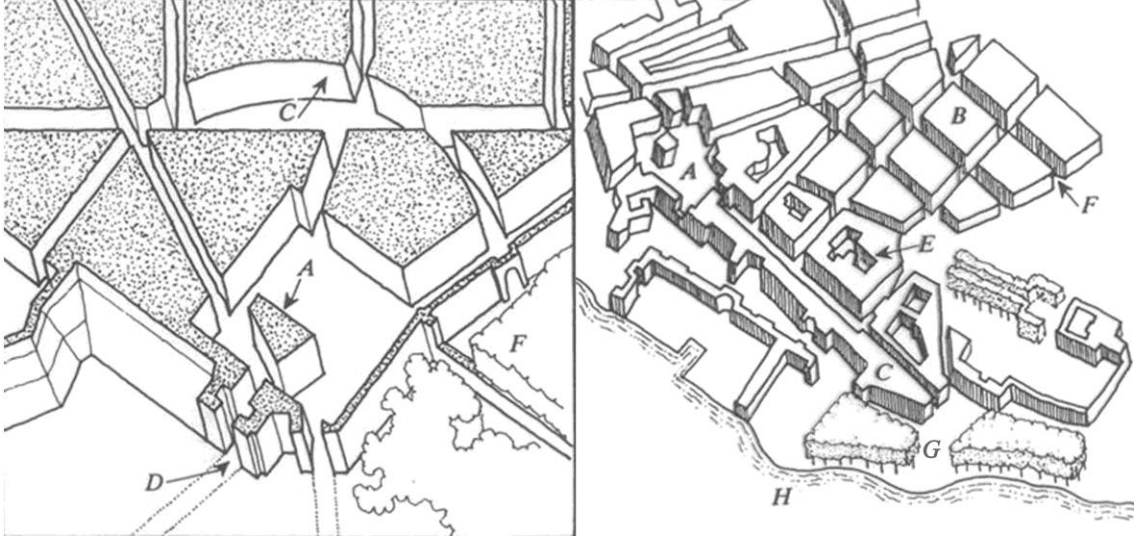
Sözlük anlamı olarak boşluk;

“1. Oyuk, çukur, kapanmamış yer. 2. Boş olan yer” [9].

“İçinde hiçbir özdeğin bulunmadığı uzay” [10] anlamlarına gelmektedir. Günlük yaşamımızda boşluğun yarattığı eksiklik ya da boşuna geçen zaman fikri, tamamlanmamış bir olguyu ya da ziyan olan bir zamanı akla getirir. Aslında boşluk, durup nefes aldığımız, düşündüğümüz, bize keyif veren üretimleri yaptığımız anlara işaret eder. Bu çalışma kapsamında boşluk, çağrıştırdığı olumsuz düşüncelerden çıkarılarak, ihtiyacımız olan, bulmakta zorlandığımız ve değerli bir alanı tarif edecektir. Boşluk doldurulması ya da tamamlanması gereken eksik bir alan değildir.

Şeylerin varlık bulabilmesi için sonsuz boşluk alanında bir şekilde bulunmaları ve hareket etmeleri gerekir, bu alan uzayda herhangi bir yer olabilir. Boşluk bir mekan olarak, atomların hareket etmesine olanak sağlayan yer olarak, boşluğun kendi başına gerçekliğidir. Boşluğun var olmak için atomlara ihtiyacı yoktur, aksine atomların evrende var olabilmeleri için boşluğa ihtiyaçları vardır [11]. Boşluk, nesne gibi duyuyla algılanan bir öge değildir, ancak içinde hareket edilebilen tek kavramdır. Canlı yaşamı için gerekli olan oksijen, havada yani boşlukta bulunur. Nesneler ancak boşluğun içinde olduklarında algılanırlar, boşluk nesneleri sarmalayarak onları var eder. Sonsuz ve sürekli bir alan olarak harekete olanak veren boşluk hem bir araya gelmenin hem de dağılmanın alanıdır; bu haliyle mekansal bir niteliğe sahiptir. Boşluk olmadan hareket ve mekanın olmayacağı gerçeğiyle, yaşamın da boşlukla direkt bir bağlantısı olduğunu söylemek mümkündür. Kentlerdeki boşluklar sayesinde yaratılan mekanlar da kent yaşamındaki yaşamsal öğelerdir. Kentin biçimlenmesinde etkili olan kentsel boşluklar, kentsel mekanının büyük bir bileşenidir.

Yapılaşmış alan ile kentsel boşluğun birlikte oluşturdukları düzen ile kentin dokusu meydana gelir. Mimari nesneler doluluğu, onların arasında, üzerinde, çevresinde kalan alanlar boşluğu oluşturur. Trancik, tarihi kent merkezlerindeki doluluk ve boşluk çeşitlerini diyagramla aktarmıştır (Şekil 2.1).

Şekil 2. 1 Kentsel doluluk ve boşluk tiplerinin diyagramı [1]

Şekil 2.1’de görülen Trancik’in çiziminde geleneksel şehirde başlıca üç tip dolu alan tanımlanmıştır; kamusal anıtlar ve kuruluşlar (A), kentsel blokların baskın alanı (B), sınır tanımlayan yapılar (C). Kentsel boşluklar ise farklı derecelerde açıklık ve kapalılığa sahiptir ve beş ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır;

D- Giriş mekanı: Özel ve kamusal alan arasındaki geçit özelliğini taşır. Giriş avlusu, ahır, niş, giriş holü ya da ön bahçe bu alanlara örnektir.

E- Ada içi boşlukları: Yarı özel geçiş alanları. Avlular ve revaklı bahçeler bu kategoridedir.

F- Sokak ve meydan ağı: Kentsel bloklarının baskın alanına denk düşer ve kentin aktif kamusal yaşantısını içerir.

G- Parklar ve bahçeler: Kentsel mimari formlar ile tezatlık oluşturan düğüm noktalarıdır.

H- Çizgisel açık alan sistemleri: Nehir yolu, kıyı, sulak arazi gibi genellikle doğal özellik taşıyan alanlardır. Yerleşim bölgelerini bir kenar oluşturup keserek daha üst ölçekteki bağlantıları sağlarlar.

Yukarıdaki diyagramda gösterildiği gibi, kentte yapılaşmış alan olarak dolulukları yaşanabilir hale getiren ve birbirleriyle bağlantısını sağlayan caddeler, sokaklar, meydanlar ve parklardır. Yerleşimin organize olabilmesi kentsel boşluklarla doğrudan ilintilidir.

Kullanım biçimine göre kamusal ve özel olarak ayrılan kentsel mekan doluluk ve boşlukların bir araya gelmesiyle oluşur. Kentsel boşluklar kamusal, yarı kamusal ya da özel alanlar olarak farklı kullanımlara sahip olabilirler. Woolley, kentsel açık alanları üç başlık altında sınıflandırmıştır; yerel alanlar, komşuluğa bağlı alanlar ve kamusal alanlar. İnsanların yaşadıkları konutlar ile açık alanlar arasında kurdukları ilişkilerle bağlantılı olarak alt başlıklar şekillenmiştir. İşlevlerine göre mekanlarda geçirilen zaman ve temas edilen kişilerin değişkenliklerine göre alanların nitelikleri belirlenmiştir [5]. Kamusal mekandaki boşluklar; sokak, cadde, meydan, park, arsa, kıyı, bahçe, avlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel kullanıma ait mekanlar ise bahçe, park, tarım alanı, avlu gibi alanlardır. Park, bahçe ve avlular her iki kullanımda da yer alabilen açık alanlardır. Örneğin cami gibi kamusal bir yapının avlusu herkesin kullanımına açıkken bir apartmanın avlusu yalnızca o apartmanda yaşayanların özel kullanımındadır.

Aynı zamanda kentsel boşluklar farklı dönem katmanlarını içeren ulaşılabilir alanları oluşturmaktadır. Katman (zeminaltı), zemin (biçim) ve çeper (yüzey) kentsel boşlukları oluşturur [7]. Kentte dolu ve boş kısımlar arasında kurulan denge kentsel dokunun bütünlüğünü belirlemektedir. Kentsel açık alanlarla yapılar arasında kurulan bağlantıya göre şehir organize olmaktadır. 'Kentsel açık alan' olarak tanımlanan yapıların dışında kalan alanların birçoğu kentsel boşluklara işaret etmektedir. Açık alanlar göl, orman, koru vb. gibi coğrafi alanlar olabileceği gibi park, bahçe, meydan gibi işlevsel özelliğe de sahip olabilirler. Kentin içinde inşa edilmemiş boş alanlar da kentteki açık alanlardır.

Kentsel açık alanı var eden boşluklar malzeme bağlamında iki farklı niteliktedir. Güner, zeminin malzemesine göre de kentsel boşlukları tanımlamıştır; konvansiyonel meydanlara özgü sert zemin kaplanmış kentsel boşluklar ve pitoresk park anlayışı doğrultusunda pasif yeşil kentsel boşluklar [12].

Günümüzde açık alan kullanımına dair farklı bir sınıflandırma ise şu şekilde aktarılmıştır;

1. Kültürel açık alanlar;

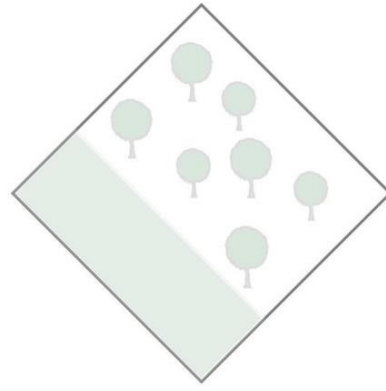
- a) Kent dokusundaki işlevsel amaçlı açık alanlar (yollar, meydanlar, otoparklar)
- b) Kent dokusunda işlevsel olmanın yanı sıra estetik ve rekreasyon amaçlı açık alanlar,

- i) Topluma açık alanlar,
- ii) Topluma yarı açık alanlar (okul bahçeleri, özel spor kulüpleri),
- iii) Özel açık alanlar (ev bahçeleri, tarımsal alanlar),

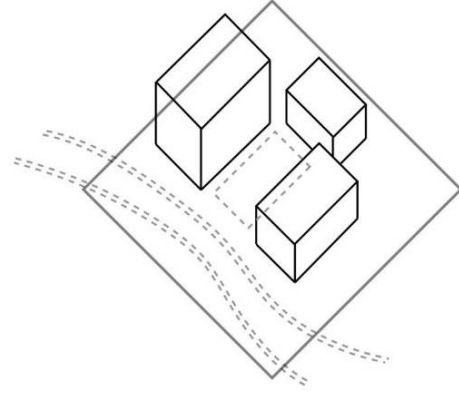
2. Doğal açık alanlar (ormanlar, göller) [13].

Bazı kaynaklar kentsel boşlukları plansız ve tasarlanması gereken açık alanlar olarak tanımlar. Narayanan'ın makalesinde daha kapsamlı bir perspektiften bakıldığında kentsel boşlukların geçirgenliğe ve kamusal alanın olmadığı yerlere işaret ettiği savunulur. Hiçbir şeyi barındırmayan nesnesiz olan boşluk, sosyal olarak getto alanlarını ve fiziksel olarak da engel oluşturan kentsel mekanları yaratmaktadır [14]. Bu tez kapsamında tarihi kent merkezlerindeki boşluğun yarattığı olumlu mekanlar üzerinde durulmuştur. Bahsedilen olumsuz biçimiyle kentsel boşluk gelişen kent merkezlerindeki tasarım sorunları olan potansiyel gelişim alanlarını yaratmaktadır. Ancak tarihi çevredeki boşluklar kent dokusunun önemli bir ögesi olarak kent için farklı anlama sahip önemli alanları oluştururlar.

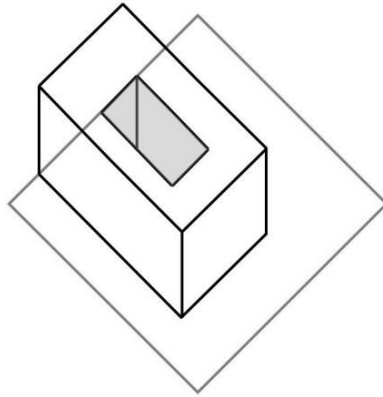
Kentsel boşlukları altı ayrı başlık altında inceleyen Novazzi [6]; park ve bahçeler, meydanlar ve sokaklar, avlular, kıyılar, parsel içleri ve altyapıdan arta kalan alanlar olarak kentsel boşlukların çeşitlerini sıralamış ve Şekil 2.2'deki gibi grafiksel olarak ifade etmiştir.

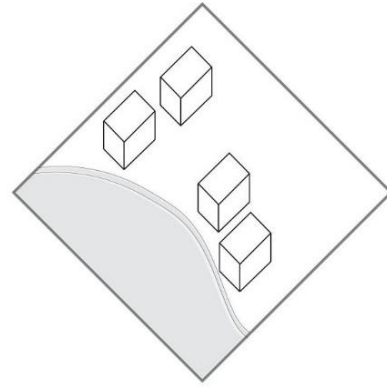
A

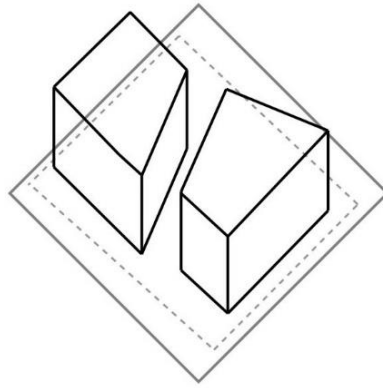
B

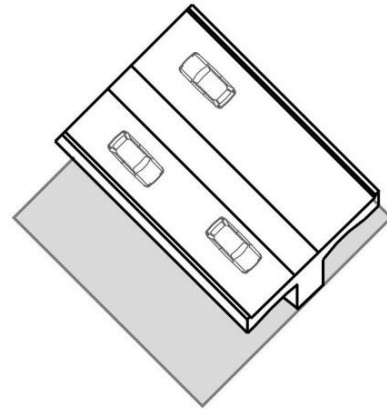
C

D

E

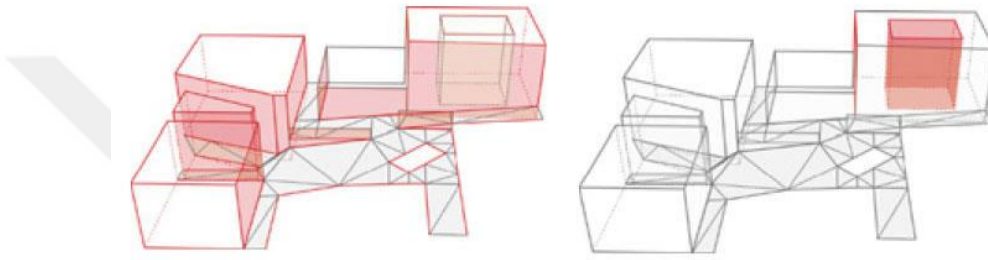

F

Şekil 2. 2 Kentsel boşlukların tipleri [6]

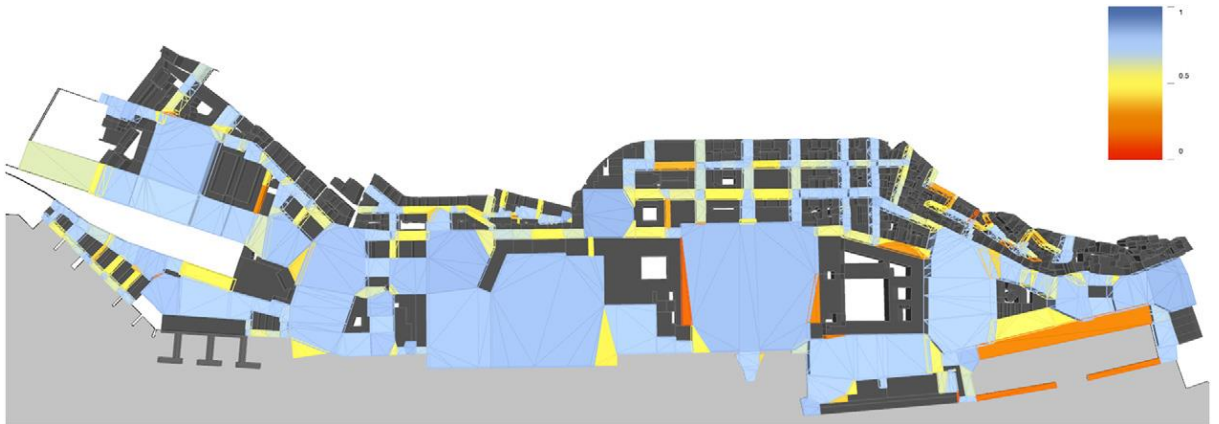
Parklar ve Bahçeler (A), Meydanlar ve Sokaklar (B), Avlular (C), Kıyılar (D), Yapı İçleri (E), Altyapıdan arta kalan alanlar (F)

Kentsel mimari boşlukları analiz etmeye yönelik hazırlanan makalede kentsel boşluklar belirginleşen görsel-fiziksel-algisal sınırlar arasındaki üç boyutlu devamlı alanlar olarak tanımlanmıştır. Sınırlar, kentsel boşlukla komşuluğuna göre belirli ve belirsiz sınırlar olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 2.3). Birincil belirli sınırlar, kentsel boşluktan görünür ve ulaşılabilir olan fiziki kentsel sınırları oluştururlar. İkincil belirli sınırlar ise, kentsel boşlukla bitişik olmayan iki bina arasındaki kapalı bölgelerin duvarları ve ulaşılamayan iç avluların duvarlarıdır [15]. Boşlukların sınırlar aracılığıyla tanımlanması tanımının ve tespitinin yapılması açısından önem taşımaktadır.

Şekil 2. 3 Soldan sağa; birincil - ikincil belirli sınırlar [15]

Aynı makalede tarif edilen sınırlar doğrultusunda analizler yapılarak kentsel boşluklar ortaya konulmuştur. Şekil 2.4'teki analizde Lizbon örneği üzerinden kentsel boşluğun yoğunluk miktarı haritaya işlenmiştir. Mavi renge doğru dış mekandaki boşluk oranları artarken, kırmızı renge doğru boşluk yoğunluğu azalmaktadır. Bu verilere ulaşılırken boşluğun karakterini tarif eden çalışmalar ve açık alanı sınıflandıran üç boyutlu ölçümleri içeren bilgiler baz alınmıştır. [15].

Şekil 2. 4 Boşluk yoğunluğu analizi (Lizbon) [15]

2.2 Kentsel Boşlukların Oluşumu

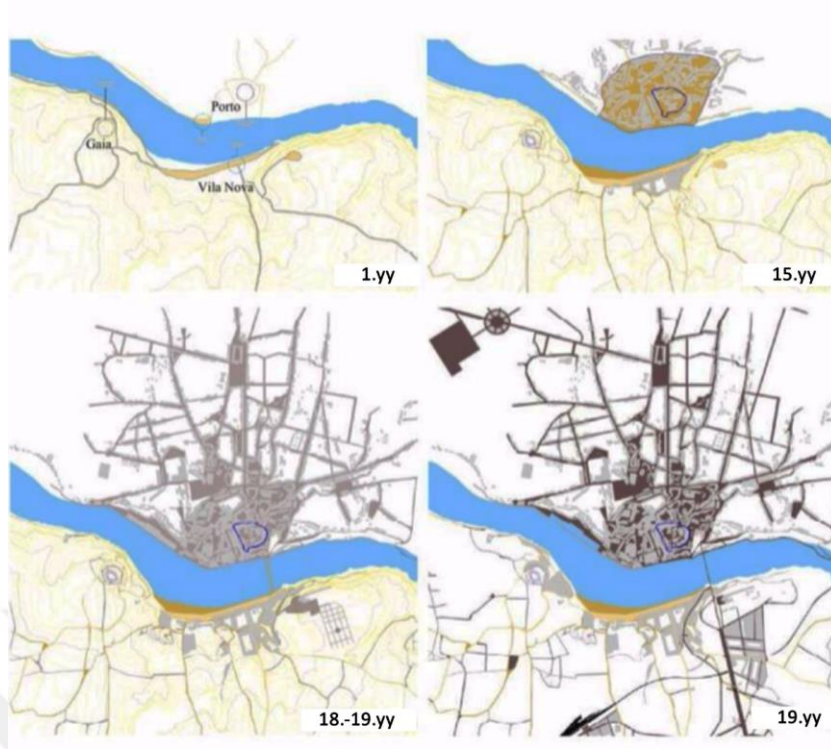
Neolitik Çağ'dan modern tarih çağlarına gelinceye kadar kentlerin geçirdiği birçok evre bulunmaktadır. Aradan geçen bin yıllar sonucunda oluşan farklı ilişki ağlarıyla birlikte kentler devasa oranlarda büyümüş ve fiziksel olarak farklılaşmışlardır. Kentlerdeki ilk yerleşim yerlerinin üzerine ya da çevresine eklenen yeni yapılar ve kentsel öğelerle birlikte genişleyen alanlar çağın getirileriyle birlikte şekillenmiştir.

Yapıların ve aralarındaki boşlukların belirli bir organizasyon sonucu bir araya gelmesiyle oluşan kentlerde, nüfusun artmasıyla birlikte yapısal yoğunluk çoğalmıştır. Bu yoğunluk özellikle tarihi alanlardaki dokuyu tehdit etmeye başlamıştır. Kentsel boşlukların oluşum biçimlerini incelemek kentsel boşlukların algılanmasını geliştirecek verileri sunacaktır.

2.2.1 Coğrafi Boşluklar

İnsanların yerleşik hayata geçtiği zamandan günümüze kadar kurulan yerleşimler coğrafyanın verileri doğrultusunda şekillenmiştir. Kentlerin yerleşim yerlerinin belirlenmesinde ve kent dokusunun oluşmasında coğrafya ve iklim özelliklerinin büyük oranda etkisi vardır. Bu koşullarla kurulan ilişkide kentlerin ilk yerleşimlerinden itibaren doğa ile kurdukları bağlantı önemlidir. İnsanlar tarım yapmaya başlamalarıyla birlikte ekim yaptıkları arazilerin çevresinde yerleşik hayata geçmişlerdir. Bunun sonucu olarak ilk yerleşim yerleri su kenarlarında kurulmuştur. Bu doğal alanlar kentlerdeki doluluk oranının artmasıyla birlikte boş alanlar olarak varlık kazanmışlardır.

Şekil 2.5'de görülen nehrin iki kenarındaki Porto ve Vila Nova şehirlerinin ilk yerleşimin başladığı 1. yy'dan itibaren konumlandığı alanlar gözükmemektedir. Suyun yakınında bulunan yerleşimler zaman içinde nehrin kıyı şeridini takip ederek yayılmıştır. Artan yapılaşma ile nehir kentleşmenin arasında kalan doğal bir oluşum haline gelmiştir.

Şekil 2. 5 Porto ve Vila Nova şehirlerinin kent gelişim şeması [16]

Yapılaşmanın olmadığı alanlar olarak bu boşluklar kent içinde coğrafi özellikleriyle var olmaktadır. Su öğeleri ve yeşil alanlar coğrafyanın oluşturduğu boşluklardır. Doğal özellikleri ve olumlu iklimsel etkileri ile coğrafi boşluklar, kente karakterini kazandıran ekolojik alanlardır.

2.2.2 Planlama ile Oluşan Boşluklar

Yerleşimin 'kent' olarak nitelenmeye başladığı zamanlar itibariyle boşluk olarak tasarlanan ya da sonraki dönemlerde yapılan müdahalelerle değişerek günümüze ulaşan boşluklardır. Planlama ile oluşan boşluklar geçmişten beri boşluk olarak kentte var olan ya da öncesinde bir mimari öğe barındıran ancak sonrasında tekrar boşluk haline gelen alanlardır.

Kentlerin gelişimi ile birlikte yerleşim yerlerinin belirli bir düzen içinde olması için insanlar planlamaya ihtiyaç duymuş ve kentin belirli bir şekilde işleyebilmesi için bölgelere ayrılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal düzenin sağlanması açısından kentlerin planlanması bir mecburiyet haline almıştır. Vitruvius, iklim koşullarına göre yerleşilecek uygun yerlerden, rüzgarların

yönlerine göre sokak biçimlenmesine, arsaların ayrılmasına kadar kent yerleşimi hakkında bilgiler vermiştir. Dolayısıyla Antik Çağ'dan günümüze kent planlaması önemli bir konu olarak süregelmiştir. Kendiliğinden gelişen ve herhangi bir planlama olmadan var olan kentlerdeki aksaklıklar sonucu insanlar kentsel planlamaya ihtiyaç duymuştur. Daha organize işleyen bir kent için boşlukların tasarlanması mecburi hale gelmiş, adalara ve parsellere bölünen alanlar içinde yerleşimi belirli kurallar çerçevesinde planlamak gerekmiştir. Aynı şekilde planlı bir takım yıkımlar yapılarak, yapılaşmanın olduğu alanlar boşluklara çevrilmiştir.

Tasarlanan Boşluklar

Kentteki hareketi, toplanmayı sağlayan boşlukların tasarlanması ilk çağlardan günümüze kadar ulaşan ve geliştirilerek devam eden bir konu olmuştur. Günümüzde kent planlamasıyla ilgili pek çok çalışma yapılmakta, öneriler ve uygulamalar geliştirilmektedir. Bu alanda kentsel boşluklar, kentteki açık alanlar olarak planlamaya dahil olmaktadır. Sağlıklı bir kentsel yaşam için iyi bir kent planlaması zorunlu hale gelmiştir. Bu alanlar işlevi gereği kentte boşluğu oluşturarak varlıklarını sürdürürler. Sokaklar, meydanlar, bazı yeşil alanlar, avlular, mezarlıklar gibi kentsel boşluklar tasarlanarak oluşturulan alanlardır. Bruno Zevi'nin dediği gibi insanlar 'boşlukları sınırlandırarak' kentsel mekanları tanımlarlar. Binalar arasında kalan tüm dış mekanlar, kentsel toplumsal mekan olarak değerlendirilir [17].

Yeşil alanların planlanması kent içindeki hava kirliliğini azaltarak sağlıklı yaşam ortamlarının yaratılması açısından kritik önem taşır. Ağaçlar ve diğer bitkiler, yoğunlaşan motorlu araçların egzoz dumanlarını filtreleyen alanları yaratırlar. Kamusal açık alanların tanımlanması ve geliştirilmesi, sağlıklı ortamı yaratarak iklim değişikliklerini azaltır, insanları yürümeye ve bisiklet sürmeye teşvik ederler, güvenliği arttırarak suç oranını azaltır. Kentsel mekanın % 50 'sini açık kamusal alanlar oluşturmali iken bu alanın % 30'unu sokaklar oluşturmali [18]. Sokaklar kentin kalbi olarak görülür ve şehrin kalitesini gösteren kilit alanları oluştururlar. İyi planlanmış sokaklar şehrin sembolü haline gelirler. Paris'teki Champs-Élysées, Barselona'daki Las Ramblas ve Çin'deki Nanjing Caddesi dünya çapında bilinen caddelerdir [18]. İstiklal Caddesi de İstanbul'un tramvayıyla özleşmiş simge haline gelen tarihi bir aksıdır.

İstanbul kent tarihi incelendiğinde yapılaşma sürecini biçimlendiren ilk yasalar 19. Yy başlarındaki nizamnameler ile ortaya çıkarılmıştır. Geniş cadde ve rıhtımların açılması, dar ve çıkmaz sokakların kaldırılması kararlaştırılmıştır. 1865 yılında ilk park bahçe düzenlemesi Serverpaşa döneminde Çamlıca Sarıkaya’da yapılmıştır. Hristiyan mezarlıklarının Şişli’ye taşınmasıyla boşaltılan alana türünün ilk örneği olan Taksim Bahçesi yapılmıştır. 1876 yılında Yıldız Sarayı’ndaki koru ve av alanı hasbahçeye dönüştürülmüştür. 1899’da Dikilitaş çevresinde ağaçlandırma yapılarak Hipodrom Meydanı’nın düzenlenmesi sağlanmıştır [19].

Osmanlı kentlerinde sokakların planlama ile değil günlük davranışlarla oluştuğu görülmektedir. İlk kez Aksaray yangınından sonra İtalyan mühendis Storari’nin planı uygulanarak İstanbul’a yeni bir kavram getirilmiştir [20]. Haliç’te Unkapanı’ndan Marmara kıyısından Yenikapı’ya uzanan kuzey-güney eksenıyla, doğu-batı eksenini oluşturan ve Divanyolu’nun uzantısı olan Aksaray Caddesi’nin kesiştiği alanda düzenleme yapılarak sekizgen bir meydan oluşturulmuştur (Şekil 2.6).

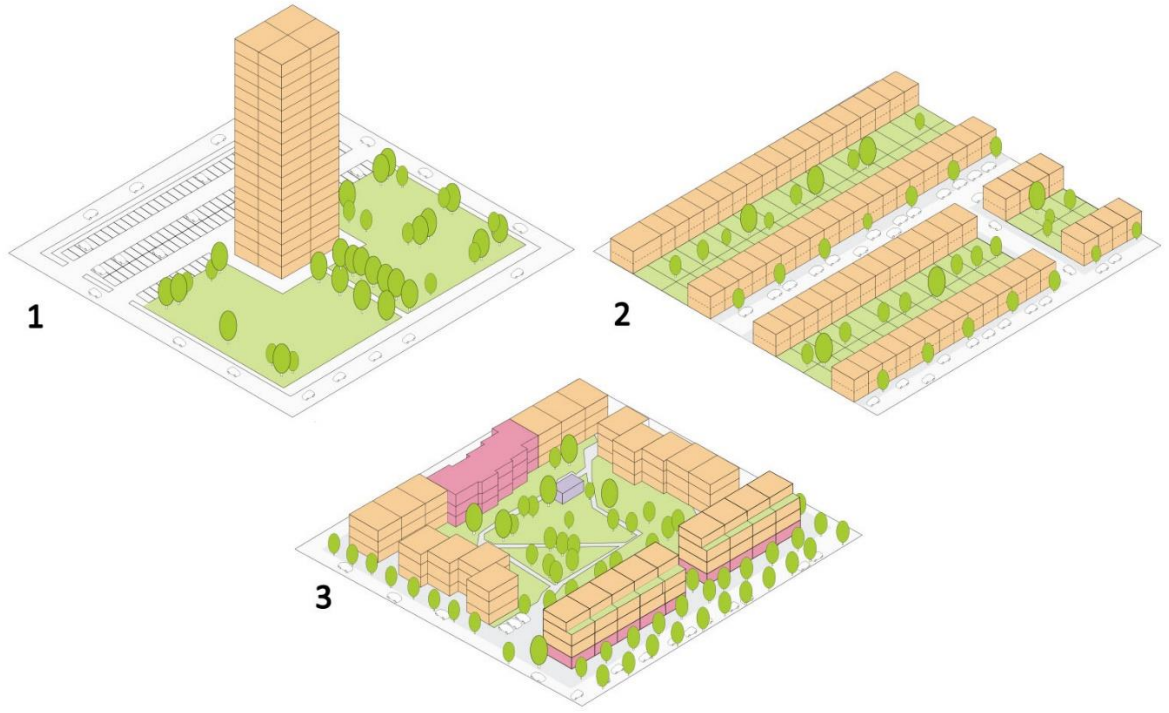

Şekil 2. 6 1850 ve 1870’lerde Aksaray’ın Planı (Ekrem Hakkı Ayverdi Haritaları) [20]

Storari bu ana iki arterin önemini vurgulayarak genişletip düzeltmiştir. Batıya göre özel bir meydan olmasa da, öyle algılanmış ve Journal de Constantinople gazetesinde ‘güzel bir meydan’(belle place) olarak sözü geçmiştir [20].

Yapı Yerleşimi ve Yükseklik Sınırlarıyla Oluşan Boşluklar

Yapı adalarında parselizasyonun yapılmasıyla birlikte binaların yatayda yerleşeceği alan ve yükseklikleri sınırlandırılmaktadır. Çekme mesafeleri ve yükseklik sınırlarıyla belirlenen, imar yönetmelikleriyle düzenlenen bu alanlarda, kanuni mecburiyetlerle bırakılması gerekli boşluklar belirlenmektedir. Bu koşullarla birlikte yapı adalarındaki doluluk ve boşluk oranları netleşir. Yer düzleminde yapıların kapladığı alan ve düşeyde yapıların yüksekliği ile var olan boşluk nitelik değişir. Şekil 2.7'deki çizimlerde görüldüğü gibi aynı alan üzerinde, aynı hacmi kaplayan yapılar farklı biçimlerde yerleştiğinde mevcut boşluk alanında bir değişiklik olmasa dahi düşeydeki ve yataydaki etkinin farklı olduğu görülür.

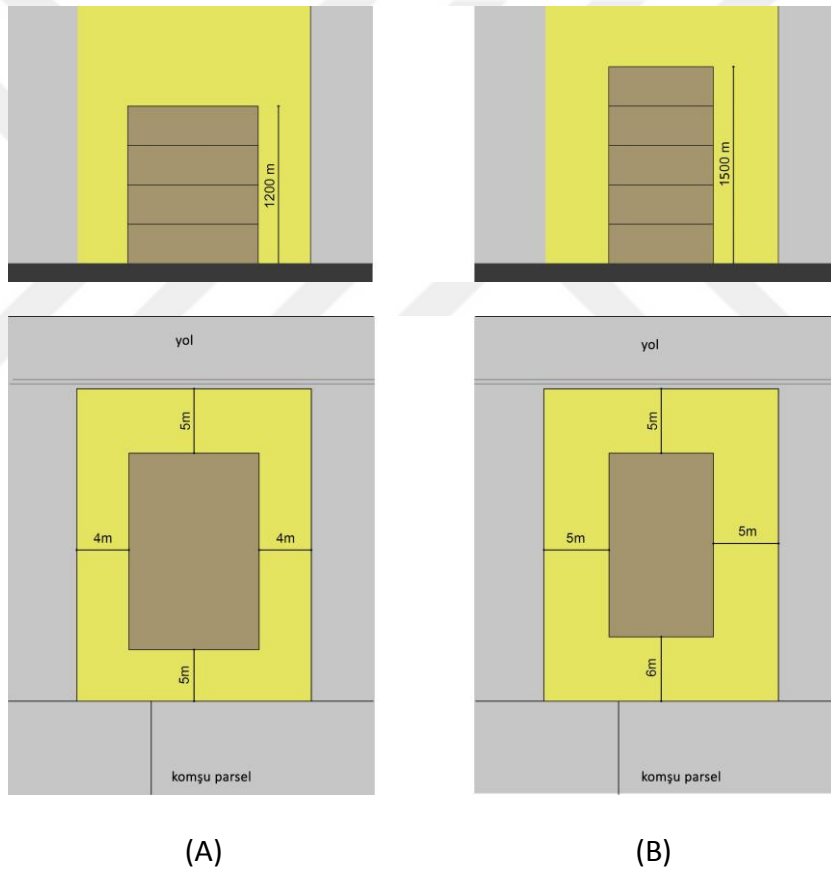
Şekil 2. 7 1 hektar alanda 75 adet konutun farklı yoğunluktaki yerleşimleri

- 1: Düşük arsa yayılımı-yüksek bina 2: Geniş arsa yayılımı-düşük katlı binalar 3: Orta düzeyde arsa yayılımı-orta katlı binalar [18]

Günümüzde imar planları doğrultusunda ön, arka ve yan bahçe çekme mesafeleri ile yatay boşluklar planlanmıştır. Bu boşluklar, yapı yüksekliğine bağlı olarak, bırakılması zorunlu olan alanlardır. Yapı yüksekliği arttıkça bu oranla bağlantılı olarak yan ve arka bahçe çekme mesafelerinde de artış görülür. Örneğin, İstanbul Kadıköy ilçesinde beş

kattan sonraki her kat için yan ve arka çekme mesafelerine 0,30 m eklenir. Böylelikle binanın yüksekliği arttığı koşulda yapı yaklaşma mesafesi orantılı olarak çoğalır. Yükseklik arttığı koşulda çekme mesafelerinin sınırlandırılmasıyla bina çok dar bir cepheye düşmek durumunda kalıyorsa, yapıyı yüksek tasarlamak yerine arsaya yayılmak mecburi hale getirilmiştir. Bu şekilde yapı yerleşimleri planlanmıştır, diğer açıdan yatay ve düşey boşlukların dengelenmesi sağlanmıştır.

Şekil 2.8'deki plan ve kesit şemalarında A çiziminde çekme mesafeleri ile bina geniş bir alana yayılarak plan düzleminde boşluğu azaltsa dahi kat yüksekliği az olduğu için düşeyde boşluk alanı fazladır. B çiziminde ise yatayda boşluk miktarı fazla iken kat yüksekliğinin artmasıyla düşeyde boşluğun azaldığı görülmektedir.

Şekil 2. 8 Çekme mesafeleri ve kat yüksekliği ile değişen boşluk oranları

Bölgenin karakterine etki eden ön, arka ve yan çekme mesafelerinin bırakılması bir takım sebepler doğrultusunda planlanmıştır. Yoldan çekme yapılmasında gelecekte olası bir yol genişletme çalışması için gerekebilecek alan bırakılmış olur. Bahçe mesafelerinde açık ve yeşil alanın bırakılması, yapının içine ışık ve hava alınması,

gürültünün önlenmesi, mahremiyetin sağlanması, yangından korunma gibi nedenler belirleyicidir.

Belirli bölgelerde uygulanan yükseklik sınırları ise, o dokudaki gabariyi aynı tutma çabasıyla ilişkilidir. Bu konuda önemli olan nokta kat adedinin değil, yapı yüksekliğinin belirlenmiş olmasıdır. Aksi halde, kat yüksekliği net olmadığı için yükseklik çoğalabilmekte ve yoğunluk artmaktadır. Bu durum kentsel dokudaki düşey boşluklara direkt etki etmekte, boşlukların kaybına neden olmaktadır. Özellikle tarihi bir çevrede yükseklik sınırlarının belirli olması ve bu şartlara uygun olarak uygulama yapılması oldukça önemlidir. Daha fazla alanda yapılaşma isteği boşlukları doldurma eğilimini doğurmaktadır. Bu durumun kontrol altına alınması ancak imar planları ve yönetmelikler aracılığıyla sağlanabilmektedir.

Yıkımlarla Oluşturulan Boşluklar

Yıkımlarla oluşan boşluklar, öncesinde mimari nesne barındıran ancak zaman içinde meydana gelen yıkımlar ile boşluk niteliği kazanan alanlardır. Bu alanlar belirli bir planlama sonucunda yapıların yıkılması ile açılan boşluklardır. Bu boşlukların nitelikleri yapılan planlamalar sonucunda belirlenmektedir.

Yıkımlar İstanbul'un tarihinde önemli etkilere sahiptir. Modern bir şehir yaratmak, geniş bulvarlar, caddeler elde etmek niyetiyle pek çok tarihi esere ve çevreye zarar veren uygulamalar yapılmıştır. Yoğunlaşan kent dokusunda güncel ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anıt eserler yıkılmış ya da kesilerek tahrip edilmiştir. Bu kentsel müdahaleler tarihi çevreyi koruma bilinciyle bağdaşmamaktadır. İstanbul üzerinden yıkımlarla oluşturulan boşluklar incelendiğinde, 1936 yılında şehrin tasarım uzmanlığına atanan Henri Prost'un kentte önemli etkileri görülür. 19. yy ortalarından itibaren yangınlar ardından artan ifrazlarla birlikte yol ihtiyacı gündeme gelmiştir. Prost, ikamet edilen eski semtlerde yeni bulvarlar açmak amacıyla hareket etmiştir. Tarihi yarımadanın ihtiyacı mahalleden mahalleye dolaşımı sağlayacak büyük bir yol olarak tanımlanmıştır [21]. Prost'un İstanbul Nazım Planı'nı oluştururken ulaşımına dair verdiği kararlar doğrultusunda pek çok bölgede yol geçirme ve caddeleri genişletme planı yapılmış ve tarihi dokudaki nitelikli yapılar ile şehrin dokusu büyük ölçüde zarar görmüştür. Tarihi kentte ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla, Atatürk Bulvarı yanı sıra çok

sayıda yeni caddenin açılmasını önermiştir. Bu caddelerin tamamı, tarihi dokuyu keserek geçirilmektedir [22]. 1951 yılında Prost'un görevine son verilmesinin ardından dönemin başbakanı Adnan Menderes 'İmar Seferberliği' başlatarak İstanbul'un çehresini büyük ölçüde değiştiren yıkımları gerçekleştirmiştir. Yolların ve meydanların genişletilip büyütülmesi ile imar alanlarının genişletilmesi uygulamalarını yapmıştır.

İstanbul'da yakın geçmişteki olumlu örnek olarak katları yıkılan Gümüşsuyu'ndaki 'Park Otel' binası gösterilebilir. 1988 yılında onaylanan proje ile inşaat başlanmıştır, inşaatın üç kez mühürlenmesinin ardından uygulama Danıştay tarafından hukuka aykırılık gerekçesiyle durdurulmuştur. Bir sene sonra 10 Haziran 1993 tarihinde blokların 16 katının yıkılarak Alman Konsolosluğu'nun saçak seviyesine indirilmesine karar verilerek 29 Kasım 1993'te belirlenen yıkım gerçekleştirilmiştir. Şekil 2.9'daki fotoğrafta katların yıkılmadan önceki hali görülmektedir [23].

Şekil 2. 9 Park Otel'in yıkımdan önceki durumu [24]

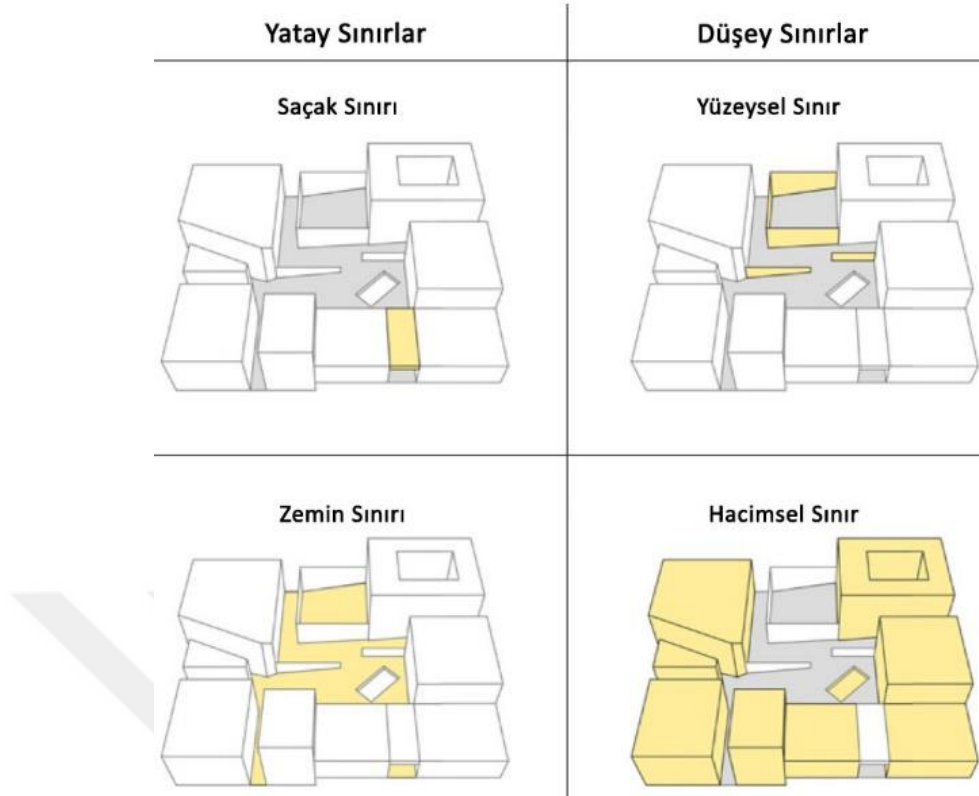
2.3 Kentsel Boşlukların Sınıflandırılması

Bu tez kapsamında, kent ölçeğinde yatay ve düşey düzlemde inceleme yapılarak boşluklar tanımlanmış; yatay boşluklar, düşey boşluklar ve diğer boşluklar olarak sınıflandırılmıştır (Çizelge 2.1). Diğer boşluklar kısmi oranda yapılaşmayı barındırdıkları için bu başlık altında ele alınmıştır. Yatay boşluklar yer düzleminde yapılaşmanın olmadığı boşlukları tarif ederken, düşey boşluklar kesit düzleminde yapılaşmış alanların üzerinde kalan boşluklardır.

Çizelge 2. 1 Kentsel boşlukların sınıflandırılması

KENTSEL BOŞLUKLAR		
YATAY BOŞLUKLAR	DÜŞEY BOŞLUKLAR	DİĞER BOŞLUKLAR
• Yollar • Meydanlar • Yeşil Alanlar • Su Öğeleri Ve Kıyılar • Avlular • Ada İçi Boşluklar • Sert Zeminli Bahçeler	• Yüzeysel Sınırla Belirlenen Boşluklar • Anıtsal Yapılarla Belirlenen Boşluklar	• Mezarlıklar • Kentsel Arkeolojik Alanlar

Düşey boşlukların tanımlaması yapılırken, kentsel boşlukları analiz etmek için çok yönlü veri modelleri sunulan makale dikkate alınmıştır, burada boşluklar kentteki sınırlar üzerinden tarif edilmiştir [15]. Kentsel sınırlar iki başlıkta ele alınmıştır ve kentteki nesneler ile boşlukların değdiği yüzeyler anlatılmıştır (Şekil 2.10). Yatay sınırlar ikiye ayrılarak açıklanmıştır; zemin sınırı kentsel boşluğun alt sınırını belirlerken saçak sınırı açık alandaki arkat, köprü, güneşlik gibi mimari öğelerin alt sınırlarını tarif eder. Düşey sınırlar da yüzeysel sınırlar ve hacimsel sınırlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Su öğeleri (kanal, nehir, göl, deniz vb.) kentteki düşey sınırları yaratırlar. Yüzeysel sınırlar, kentsel boşluğun harekete olanak vermeyen alanlarıdır; hacimsel sınırlar ise kentsel boşluğa sadece tek yüzeyde bitişiktir [15]. Bu tanımlamalar kentsel boşlukların daha net şekilde algılanmasını sağlamakta, yatayda ve düşeyde hangi sınırlar tarafından biçim kazandığının bilgisini vermektedir. Düşey boşlukların sınıflandırılmasında yüzeysel sınır tanımı dikkate alınarak alt başlık olarak sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Hacimsel sınır ise tarihi çevre üzerinden değerlendirilerek anıtsal yapıların etkisindeki boşluklar olarak tanımlanmıştır. Gabari ve silüet konuları düşey boşluk konusu altında incelenmiştir.

Şekil 2. 10 Farklı kentsel sınırları barındıran kentsel alan örnekleri [15]

2.3.1 Yatay Boşluklar

Yatay boşluklar, üzerinde hareket edilebilen zemin ile gökyüzü arasında nesne barındırmayan alanlardır. Plan düzleminde yapılaşmanın olmadığı alanlardaki boşluklar olarak da tanımlanabilirler. Yer, toprak ya da sert zemin olabilirken su ögesi içermesi de mümkündür.

Kentte yapılaşma olmayan alanlara bakıldığında, ilk olarak ulaşım imkanı sağlayan sokaklar ve caddeler ile karşılaşılır. Meydanlar ve avlular toplanmaya olanak sağlayan kamusal alanlardır. Yapı yerleşimlerine bağlı olarak, yapı adaları arasında boşluklar oluşmuştur. Park, bahçe, bostan, orman gibi yeşil alanlar yapılaşmanın gün geçtikçe arttığı kentlerdeki önemli oksijen kaynağı ve rekreasyon alanlarıdır. Denizler, nehirler, göller gibi su ögeleri de kent içinde boşluk olarak yer edinen doğal ortamlardır. Yapılaşmanın serbest olduğu ancak yapılaşmanın olmadığı boş parseller süreli olarak boş kalmaları ile geçici kentsel boşlukları oluştururlar. Bu nedenle sınıflandırma içine dahil edilmemişlerdir.

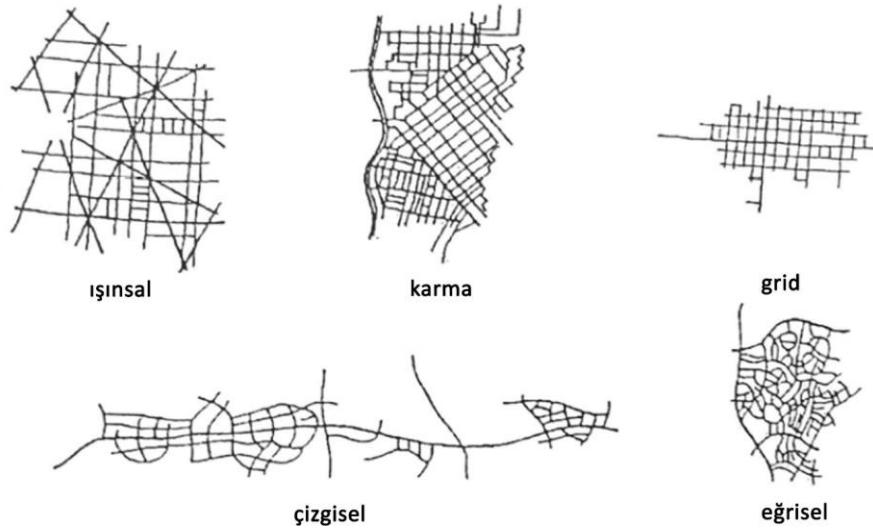
2.3.1.1 Yollar

Kent içindeki sirkülasyonu sağlayan yollar genişliğine göre sokak, cadde, otoyol; araçsız kullanım biçimine göre yaya yolu, bisiklet yolu, koşu yolu olarak farklılaşmaktadır. Sokak, “Şehir ve kasaba içindeki yapılar arası yol” [25] iken; cadde, “kent içinde anayol” [24] olarak tanımlanır. Sokak ile cadde arasında genişlik anlamında fark bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze benzer fiziksel özelliklerle gelen bu boşluklar, ana bir caddeyle bağlantılı sokakların kurgusuyla kentin yerleşim biçimini oluştururlar. Yaya yolları ve araç yolları olarak da ayrılan bu boşlukların amacı, kentsel mekanlar arasındaki ulaşımı ve iletişimi sağlamaktır. Kentteki erişilebilirliği sağlamaları, yatay boşluk olarak var olmalarıyla ilintilidir.

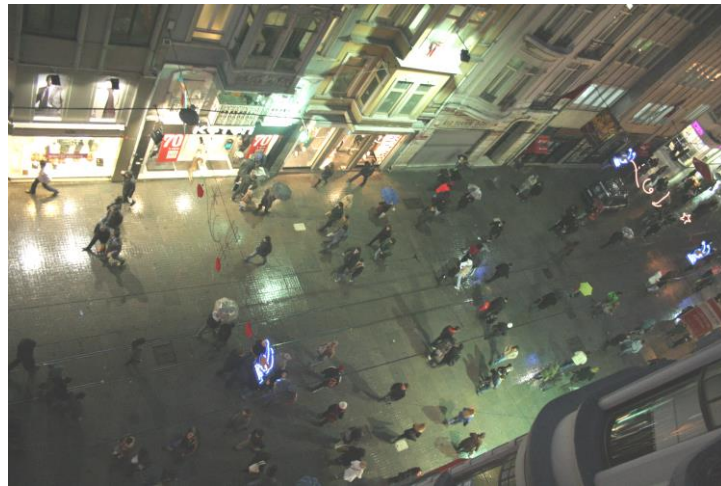
Sokaklar, bir zorunluluk olarak hareket etme ve erişme durumunun kentteki mekansal karşılıklarıdır. İşlevleri dolayısıyla kentteki sirkülasyonu mümkün kılarlar. Dar ve uzun bir mekan olarak sokak ilerlemeyi teşvik ederek hareketli bir mekanı oluşturur. Meydanlar ise daha geniş alanlar yaratarak durağanlığı artırırlar [26]. Sokakların eni ve boyu arasındaki ilişki yani boşluğun hacimsel farklılığı bizleri harekete yönlendirir ya da durmayı teşvik eder. Sokaklar ve caddeler, araç yolu ve kaldırımlarıyla bir bütündür. Yaya yolları da genel olarak caddenin iki tarafında belirli genişlikte bırakılan boşluklardan oluşur. Tretuvar denilen bu boşluklar araç yolundan kot olarak yaklaşık 10-15 cm yukarıda olacak şekilde yapılır. İmar planlarında ne kadar kaldırım bırakılacağı bölgesine göre belirlenmiş bir zorunluluktur. Yaya yollarının yanı sıra gelişen şehirlerde bisiklet yolları da planlanmaktadır. Şehrin topografik özelliğine göre sürekli bir şekilde devam etmekte olan bisiklet yolları aynı zamanda trafik ışıklarına da dahil edilmiştir.

Üst ölçekte sokakların biçimlenmesi o kente karakterini kazandıran bir etkidir. Organik bir sokak yapısına sahip bir kent ile ızgara sistemde oluşturulmuş bir plana sahip kentin dokusu farklılaşır. Mekandaki algı da boşlukların niteliğine göre değişmektedir. Tarihi bir kentin dokusundaki eğrisel biçimin devam etmesi ile ızgara sistemle geometrik bir şekilde planlanarak oluşturulmuş bir kentin mimarisi ve mekansal algısı birbirinden ayrılır (Şekil 2.11).

Şekil 2. 11 Yol dokuları [27]

Bazı özel durumlarda, örneğin aks haline gelmiş , geçmişten aldığı tarihsel değer ile özelleşmiş ya da biçimsel ve konumsal olarak farklı niteliğe sahip olan sokaklar ve caddeler kentte önemli yer edinirler. “İstikametleri ve başlangıç noktaları net bir şekilde bilinen yollar daha güçlü bir kimliğe sahiptir ve kenti bir arada tutmaya yardım eder” [28]. İstanbul’da, İstiklal Caddesi ve Divanyolu bu niteliğe sahip yatay boşluklardandır. Bir doğrultuyu tarif eden ve insanları yürümeye teşvik eden simge haline gelmiş yollardır (Şekil 2.12)¹.

Şekil 2. 12 İstiklal Caddesi (19.02.2009)

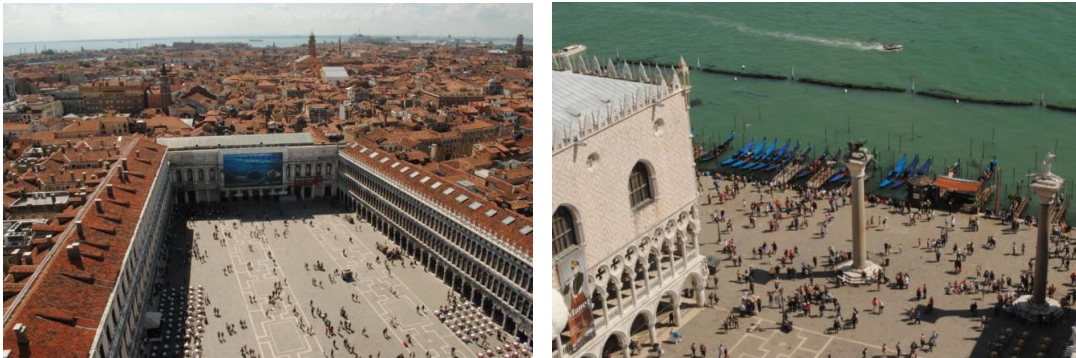
¹ Bu tez çalışmasındaki şekillerde kaynak belirtmeden kullanılan tüm fotoğraflar Simge Balcı arşivindendir ve çekilme tarihleri şekil başlıklarında parantez içerisinde belirtilmiştir.

Osmanlı'da ise sokak düzeni organik olarak kendiliğinden oluşan bir şekilde gelişir. Yaygın olarak oluşturulan çıkmaz sokaklar, kentin dokusunun okunmasını sağlamasının yanı sıra yerleşimin sosyal sebeplerine de işaret etmektedir. Mahremiyet alanı yaratarak koruma altındaki bir alanı oluşturan çıkmaz sokaklar mülkiyetin özelleştiğini gösteren yarı kamusal alanlardır.

2.3.1.2 Meydanlar

Meydanlar, kent içinde insanların toplanmasına olanak sağlayan açık kamusal alandır. Geçmişten günümüze kentin organizasyonuna boşluk niteliğiyle karakter kazandırır. Krier, meydanları durma olanağı veren ve hareketliliğe zorlamayan alanlar olarak tanımlar. Sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket yerine gelişigüzel hareketi sağlayan mekanlardır [27].

Biçimsel özellikleri ve konumları nedeniyle odak noktası haline gelirler. Kent İmgesi adlı kitapta, ünlü bir odak noktası olarak gösterilen Venedik'teki San Marco Meydanı'nı (Şekil 2.13) Lynch tarif ederken kentin en önemli öğelerinden olan Büyük Kanal'la sağlam bir bağı olduğunu ve içine giren birinin yön duygusunu berraklaştırdığını söyler. Bu meydan çevresindeki dar ve kıvrımlı alanların karakterine tamamen ters düşer [28].

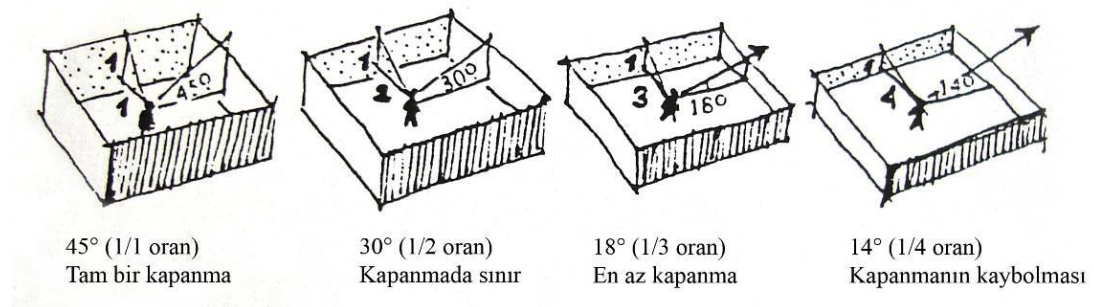
Şekil 2. 13 Venedik San Marco Meydanı (28.04.2013)

Meydanlar, kent içindeki tasarlanmış boşluklardır, planlanarak oluşturulmaları dolayısıyla çevresindeki yapılar da ona göre biçimlendirilmiş ve bir araya gelerek kentin dokusunu oluşturmuşlardır. Webb'e göre "Meydan sınırlayıcılarının kentteki mimari yapılar ya da yeşil öğeler, kapılarının giriş yolları ve tavanının da gökyüzü olduğu kentsel mekandır" [30].

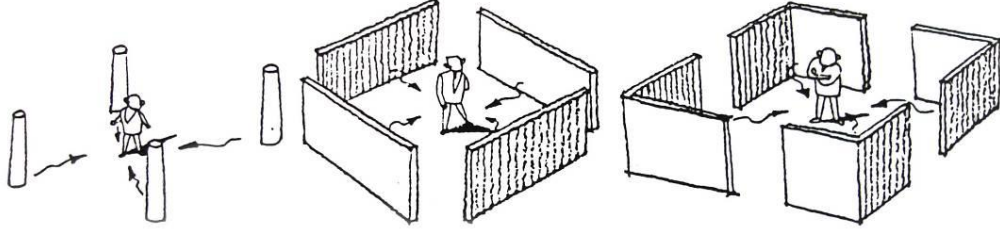
Kentsel mekanın organize olmasında kritik bir noktada duran meydanlar, coğrafi ve kültürel olarak başka biçimlere girmiş ve farklı kullanımlar için ortam yaratmıştır. 19. Yüzyılın Avrupa'sıyla Osmanlı Dönemi'ndeki meydanların karşılaştırması yapıldığında bir takım önemli farklılıklarla karşılaşılır. Avrupa kentlerindeki büyük, tanımlı, kilise meydanlarının benzerine Osmanlı'da rastlamak mümkün değildir. Osmanlı'da pazar yeri, at meydanı, cami avlusu, çeşme önleri o dönemin anlayışında meydan işleviyle kullanılmıştır, ancak her zaman Batı'nın meydan kavramından farklı bir yere oturur. Örneğin hipodrom olarak kullanılan at meydanı mesire yeri olarak da işlev görmüştür. Meydanlar insanların kent içinde organik bağlarının bulundukları boşluklardır. Bir araya gelme ihtiyacıyla toplandıkları bu alanlarda mal akışı sağlanmış ve ticari faaliyetler gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla boşluk çevresindeki binaların niteliğine etki ederek ticari ve idari yapılar tarafından sarılı hale gelmiştir.

Biçimsel ve işlevsel farklılıklarına rağmen, yatay boşluklar olarak meydanlar, kent içinde insanların toplanabileceği, nefes alınan boşluklar olarak yer edinmişlerdir. Yatayda boşluk olarak var olan bu alanlar aynı zamanda da düşeyde sınırsız bir boşluğa sahiptirler. Bu özellikleriyle meydanlar, günümüzün kalabalık kentlerindeki yoğun yapılaşmanın dışında kalan açıklıklardır.

Essex Design Guide (1973) tarafından hazırlanan tasarım kılavuzunda binaların yüksekliği ile mekanın genişliği arasındaki ilişkiye dikkat çekilir. Yükseklik ve genişlik arasındaki oranı fazla olursa baskı hissi, az olursa açıkta kalma ve savunmasızlık hissi yaratılmaktadır [13] (Şekil 2.14) (Şekil 2.15).

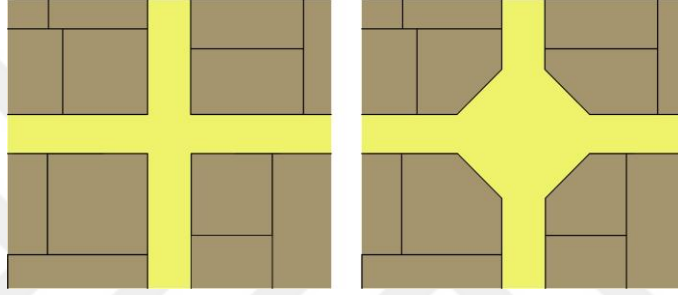

Şekil 2. 14 Meydanlarda kapanma oranları [13]

Şekil 2. 15 Meydanlarda kapalılık derecesi [13]

Bazı durumlarda binalar sokakların kesiştiği meydancıkların oluşturduğu boşluklara göre planlanmıştır. İki sokağın birbirini dik kestiği alanlarda meydan oluşturmak amacıyla bina köşeleri kırılarak boşluk elde edilir (Şekil 2.16)

Şekil 2. 16 Bina köşelerinin kırılması ile oluşan meydanlar

2.3.1.3 Yeşil Alanlar

Yatay kentsel boşluklar olarak yeşil alanlar, kentte yapılaşmanın olmadığı doğal ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Parklar, bahçeler, bostanlar, ormanlar, korular, çimlik alanlar, yeşil bantlar nefes alınabilen boşluklar olarak kentte yer edinirler. Şekil 2.17’de görülen Hyde Park Londra şehrinde 142 hektarlık yeşil alan olarak kent içinde geniş bir yatay boşluğu oluşturur.

Şekil 2. 17 Londra-Hyde Park [31]

Kentleşme ile artan insan-yapı yoğunluğu ve endüstrileşme ile artan hava kirliliğiyle birlikte şehirler doğadan gün geçtikçe kopmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen şekliyle, kişi başına min. 9 m² yeşil alan düşmeli ve bu alanlar ikamet yerlerine en fazla on beş dakika yürüme mesafesinde olmalıdır [18]. Yeşil alanlar insanın doğayla olan bağıını korumakta, bu alanları kullanarak yeşille olan ilişkisini pekiştiren kullanıcılarda doğayı koruma bilinci gelişmektedir. Kent yönetimleri tarafından belirlenen bu ortak açık kullanım alanları böylelikle başka kullanıcıların işgali önünde engel oluşturarak toplum yararına kullanılabilir, Öncelikle kentin oksijen kaynakları olarak yaşanabilir alanlar oluştururlar; insanların gezmesine, dinlenmesine, spor yapmasına, çocukların oynamasına olanak veren rekreasyon alanlarını oluştururlar (Şekil 2.18).

Şekil 2. 18 Amsterdam'da çimlik bir alan (05.05.2013)

Günümüzde belediyeler tarafından mevzuat ve yönetmeliklerle kent içindeki alanların tanımları yapılarak bu doğrultuda düzenlemeler yapılmıştır. Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nde kent bölgeleri başlığındaki sosyal ve kültürel alt yapı alanlarının içinde yeşil alanlar şu şekilde tanımlanmıştır: toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence ve kıyı alanları toplamıdır. Metropol ölçekteki fuar, botanik ve hayvan bahçeleri ile bölgesel parklar bu alanlar kapsamındadır [32].

İstanbul İmar Yönetmeliği'nde ise yeşil alanlar üç alt başlık altında incelenmiştir [33];

Aktif Yeşil Alanlar: Toplumun dinlenme, gezinti, piknik, eğlence amacıyla yararlanması için sosyal altyapı olarak ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, metropol ölçekteki fuar, botanik ve hayvanat bahçeleri ile bölgesel parklar bu alanlar kapsamındadır.

Pasif Yeşil Alanlar: Orman alanları, ağaçlandırılacak alanlar, milli parklar, mezarlıklar, kıyılar, doğal karakteri korunacak vb. alanlardır.

Yeşil Bant: Tampon olarak belirli bölgeleri veya gürültü, görüntü ve çevre kirliliği oluşturan kullanımları ayıran, ağaçların yoğun olarak bulunduğu ve yayalaştırılmış, yer yer gezinti ve dinlenme olanakları veren yeşil alanlardır.

Yeşil alanlar fonksiyon alanı olarak tanımlı yerler olabileceği gibi ulaşım güzergahlarındaki ya da kentin geçiş noktalarındaki yeşil elemanların tümü yeşil alanların içine dahildir. Refüjlerdeki çimlik ya da ağaçlandırılmış alanlar ile peyzaj düzenlemesinin yapıldığı alanlar kent içinde azımsanmayacak oranda yer kaplar.

Kentlerdeki yeşil alan büyüklüğü ve kullanım biçimleri de zaman içinde farklılık göstermektedir. Geçmişte İstanbul'daki yeşil doku incelendiğinde şehrin silüetine etki eden bir oluşum göze çarpar. 19. yy'da Osmanlı kentinde bahçeler yeşil alanlar olarak, doğal niteliğe sahip mesire yerleri ve çayırılar ile ev, konak, saray bahçeleri olarak ikiye ayrılır. Yapılandırılmış geometrik bir düzene sahip olan kasır ve saray bahçeleri hükümdarların doğa ile iç içe atıcılık, avcılık, binicilik sporlarını yaptıkları sakin mekanları oluştururlar. Rönesans ve Barok etkisiyle bahçeler yaşanılır olmaktan çok seyredilen mekanlara dönüşür. Kışlaların yapılmaya başlanmasıyla yeşil alanlar ilk kez masif fiziksel yapılaşmayla birlikte düzenlenirler [19]. Ancak bahçeler kentsel dokuyu oluşturan ana bileşendir. 1950'lere kadar İstanbul'da neredeyse her evde olan küçük bahçeler şehrin içinde yatay bir doku yaratmıştır. Fundalıklar ve korular da kentin içindeki bitki örtüsünü oluşturarak yapılar arasında doğal bir geçiş yaratmışlardır [29, 34].

2.3.1.4 Su Öğeleri ve Kıyılar

İnsanlığın devamı için su hayati öneme sahiptir, ilk yerleşimlerin oluşumunda su kenarlarının tercih edilmesinin pek çok sebebi vardır. Denizden karaya ulaşılan ilk yer kıyı bölgeleridir ve nehir kenarları tarım için en elverişli toprakları barındırır. Karayı

denize bağlayan bir geçiş alanı olarak kıyılar ticari faaliyetlerin kontrolü açısından da işlevsel alanları oluşturur.

Kıyılar, karaların, yapıların veya kent kesitlerinin su ile temas ettiği noktalar ya da su dünyası ile kara dünyasının birleştiği sınırlar olarak tanımlanır [35]. Su öğeleri ile kara parçası arasında sınır oluşturan kıyılar boşluğun devamı niteliğindeki alanlardır. “O denizle karayı, dolulukla boşluğu buluşturan noktada yer almaktadır; sorun orada düğümlenir. Kıyı, kavramları buluşturur, ayrıştırır ya da birbirlerine dönüştürür. Örneğin boşluğu doluluğa, doluluğu ise boşluğa...” [36].

Zaman içinde kıyılarda yerleşimler gelişmiş, köyler ve sonrasında kentler oluşmuştur. Ciravoğlu, dünya üzerindeki tüm kıyılara paralel içeriye doğru 60 km’lik hat çizildiğinde toplam nüfusun yarısından fazlasının bu alan içinde yaşadığını söylemiştir [36]. Kıyılar, yarattıkları kültürel, sosyal, ekonomik potansiyeller ile kent içindeki ayrıcalıklı araziler haline gelirler (Şekil 2.19). Uygarlıkların öncelikli yerleşim alanları olması da bu özellikleriyle bağlantılıdır.

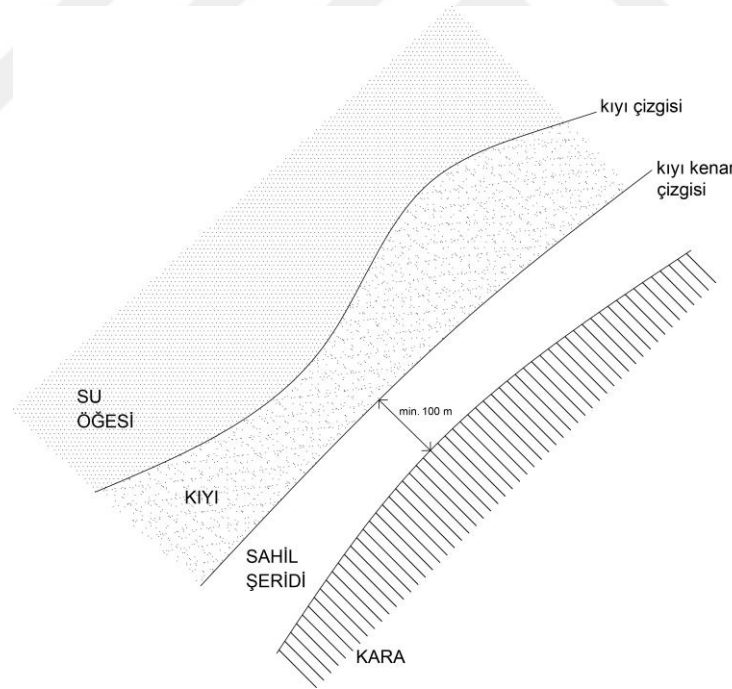
Şekil 2. 19 Madrid Manzanares nehri ve kıyısı (05.06.2013)

Günümüzde yapılaşmanın olmadığı yatay boşluklar olarak kentte yer edinen su öğeleri, coğrafi olarak zamanla kentin içinde konumlanarak kentin biçimlenmesinde zorunlu bir etken olurlar. Denizler, nehirler, göller, kanallar kent içindeki yatay boşluklardır. Kent hayatının günlük işleyişi içinde su, üzerinde belirli araçlarla harekete olanak sağlayan boşluktur. Kentte suyun varoluş biçimi, o yerleşimin niteliğini büyük ölçüde belirler. İki

kıtayı birbirine bağlayan İstanbul için Marmara denizinin yerleşim içindeki konumu buna örnektir. Su ve mimari oluşum ilişkisi içinde Boğaziçi, konumu ve oluşumuyla eşsiz bir doğa parçası ve kentsel örüntüdür [36]. Suyun yarattığı boşluğun belirlemesiyle yapılaşma oluşmuş, Boğaziçi ve Haliç yerleşimleri ortaya çıkmıştır. Boğaziçi'ni bir boşluk olarak algılamak ve bunun üzerinden değer biçebilmek farklı bir bakış alanı açar. Yatay bir boşluğun kent karakterine etkisi anlaşılabilir.

1990 yılında yürürlüğe giren 'Kıyı Kanunu'nun 5. Maddesinde kıyılarla ilgili genel esaslar tanımlanır [37];

- Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Kıyılar, herkesin eşit ve serbest olarak yararlanmasına açıktır,
- Kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.
- Kıyıda ve sahil şeridinde planlama ve uygulama yapılabilmesi için kıyı kenar çizgisinin tespiti zorunludur (Şekil 2.20).

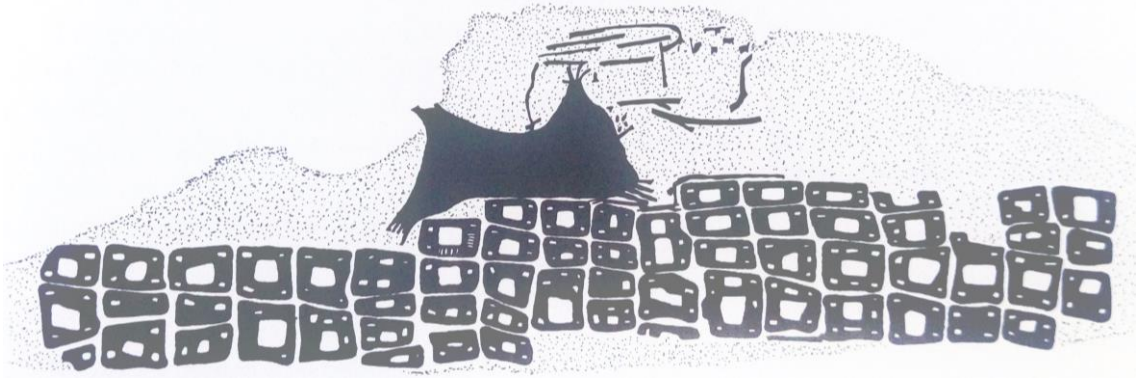
Şekil 2. 20 Kıyı boşluğunun grafiksel gösterimi

Bunlara ek olarak, "Sahil şeritlerinde yapılacak yapılar kıyı kenar çizgisine en fazla 50 metre yaklaşabilir." bilgisi eklenmiştir [37]. Dolayısıyla kıyıların yapılaşmasının sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu bilgi alanların kentsel boşluk olarak korunabilmesi

anlamında önemlidir. Sonuç olarak kıyı alanına kıyı alanı dışında başka yere yapılması mümkün olmayan (tersane, gemi söküm yeri vb.) yapılar dışında hiçbir yapı yapılamaz. Sahil şeridinde ise konaklama haricindeki günü birlik turizm yapı ve tesisleri dışında yapı yapılması yasaklanmıştır.

2.3.1.5 Avlular

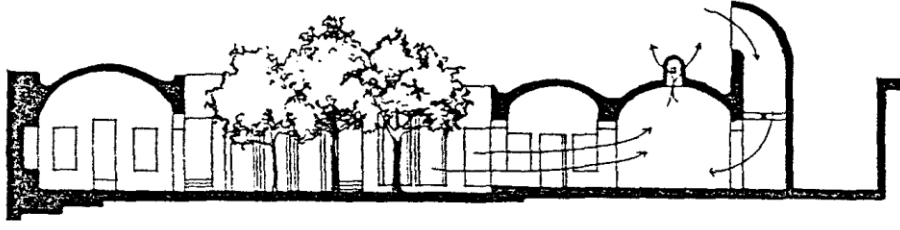
Avlu, “bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan, duvarla çevrili alan.” [25] olarak tanımlanır. Bu başlık altında kentsel boşluk olarak ‘açık avlular’ konu edilecektir. Rüzgara büyük oranda kapalı, hava ve güneşi alabilen avlular tanımlı sosyal alanları yaratırlar. M.Ö. 6500 yılına dayandırılan Neolitik döneme ait duvar resmi bilinen en eski kent planı çizimidir, burada Çatalhöyük’teki avlulu yapıların bir araya gelerek şehri oluşturdukları gözlemlenir (Şekil 2.21).

Şekil 2. 21 Çatalhöyük’te avlulu yapıları gösteren duvar resmi [38]

Kentlerdeki vahalar olarak tanımlanan avluların işlevleri şöyle sıralanır;

- a) Toplayıcılık-düzenleyicilik
- b) Kapalılık
- c) Geçiş elemanı olma,
 - İklim değiştirici (Şekil 2.22)
 - Savunma, içe dönme işlevlerini en iyi çözümleyen bir araç olarak önem kazanmaktadır [39].

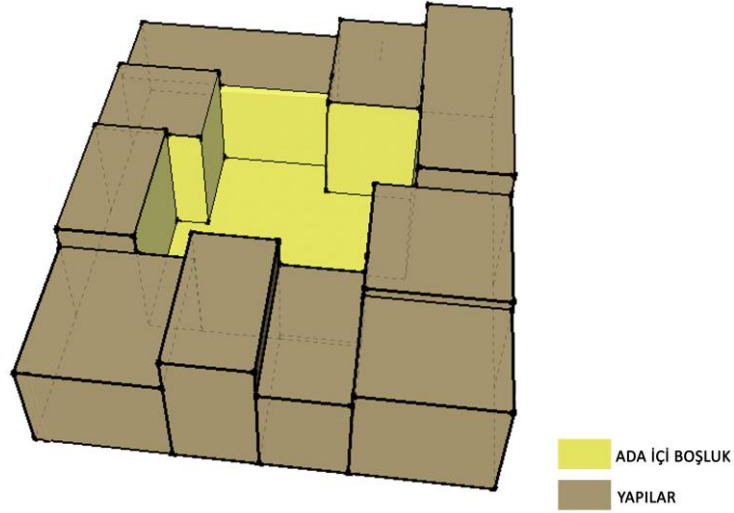
Şekil 2. 22 Bir serinletme sistemi olarak avludan bir kesit [39]

Osmanlıdaki avlular kentin başlıca açık kamusal alanlarını oluşturur. Camiler, medreseler, hanlar ve kervansaraylarda iyi tanımlanmış avlulara rastlanır. Genellikle kare veya dikdörtgen formunda revaklı olarak düzenlenen avlular yeşil öğeler ile zenginleştirilmektedir. Külliyelerin avluları yoğunlaşan kent fizyolojisi içinde insanı gürültüden ve kalabalıktan uzaklaştıran geniş ve sakin boşluklar sunarlar.

Kent dokusuna kendine ait bir nitelik kazandıran avlular geçmişten günümüze ve farklı uygarlıklarda kentteki boşluk alanı olarak yer edinmiştir. Boşluğu sınırlandıran yapının cepheleri ya da sokak ile arasında örülen duvar olabilir. Sokak ile avlunun iki kentsel boşluk olarak yan yana geldiği bu durumlarda iki kamusal mekanın işlevleri nedeniyle farklılaştığı görülür. Avlu daha çok toplanma ve oturma eylemini barındırırken, sokak geçiş mekanı olarak hareketi gerektirir. Cepheler ile olan bağlantı da revaklar aracılığıyla sağlanır. Osmanlı kentinde sokağa bakan avlularda, pencere açıklıkları olan avlu duvarları kente karakterini veren öğeleri oluşturur. Çevresini sardığı boşluk ile onu görsel olarak gören ancak içinde olmayanlar açısından özgün bir algı yaratır.

2.3.1.6 Ada İçi Boşluklar

Yapı adası “Çevresi yollarla sınırlandırılmış ve çoğu parsellere bölünmüş arsa ile böyle bir arsayı kaplayan yapılar takımı” [25] şeklinde tanımlanmaktadır. Bitişik nizamlı yapı yerleşimlerinde adanın çeperine yaslı olarak yapılar yerleşirken, orta bölümlerde boş alan kalmaktadır. Ada içi boşluklar olarak tanımlanan alan, bitişik nizamlı yapılar takımından arda kalan orta alanlardır (Şekil 2.23).

Şekil 2. 23 Ada içi boşluk diyagramı

Yapı adalarındaki yerleşim biçimi, binaların ayırık ya da bitişik olarak yerleşmesi, parselin ne kadar alanının yapılaştığı, ön ve arka bahçesinin olup olmaması o çevreye karakterini kazandıran verilerdir. Tarihi bir alandaki yerleşimde ada içi boşluklar izlenerek zaman içindeki olumlu ya da olumsuz değişim gözlemlenebilir.

Bitişik nizam yerleşimde yapıların yan cepheleri sağır olduğundan arka cephelerden ışık ve hava alınması ihtiyacıyla parseldeki boşluk miktarı belirlenir. Yolun geçtiği cepheye bitişik devam eden binaların arkalarındaki yapı adası içlerinde boşluklar oluşur. Bu boşluklara kimi zaman yapı adası dışından direkt geçiş yapılabilirken, bazen de yalnızca çevreleyen binaların ortak alanlarından geçiş sağlanabilir. Yapı aralarındaki boşlukların iklimsel anlamda çevresine olumlu etkisi vardır. Hava, ısı, ışık gibi doğal faktörlerin yapılarla olan ilişkisi bakımından rüzgar ve güneşle olan temasın önemi çok büyüktür. Ada içi boşluklar sayesinde iki yanı sağır olan binalarda fiziksel olarak yaşam olanaklı hale gelir.

Yapı adası araları toprak zeminli olduğu koşullarda yeşil bir dokuya sahip olur. Bahçe olarak kullanımlarına sık olarak rastlanır (Şekil 2.24). Genel olarak bırakılan boşluk, o yapının sahipleri tarafından kullanılan yarı özel alanlar haline gelir. Beton zemin olduğu şartlarda ise yapı adası araları genellikle otopark olarak karşımıza çıkar.

Şekil 2. 24 Kadıköy’de bahçe olarak kullanılan ada içi boşluklar (11.05.2017)

Bitişik nizam ile sıralanan yapılar ve yolların ardında kalan arka boşluklar ağaçların yükselebileceği sınırlı alanları yaratırlar. Aynı boşluğa bakan apartmanların ortak kullanımında olan bu açık alanlar; parsel biçimine ve büyüklüğüne bağlı olarak diğerleri ile ayrılarak kullanılabildiği gibi ortak alan olarak kullanıldığı örnekleri de mevcuttur.

2.3.1.7 Sert Zeminli Bahçeler

Bahçeler zemin kaplamasının farklılaşmasına ve bulundurduğu yeşil doku oranına göre ikiye ayrılmıştır. Bunlardan yeşil yoğunluklu olan bahçeler yeşil alan başlığı altında incelenirken sert zeminli bahçeler zemin kaplaması olarak diğerlerinden ayırır. Bu bahçeler yeşil dokuya sahip değildir ya da çok düşük oranda içermektedir. Toprak zeminin üzerinde betonlaşan ya da bitki yetişmeyecek şekilde kaplanan alanlardan oluşur.

Kamusal dış mekan olarak bahçelerin işlevsel olarak kullanımı da yeşil dokuya göre farklılık gösterir. Donatı öğelerinden okul, hastane, kamu kuruluşu, müze, ibadet yerleri vb. yapıların kendilerine ait tanımlanmış bahçeleri olabilir (Şekil 2.25). Dış sınırlarla belirlenmiş olarak karşımıza çıkan bu bahçelerin tanımlı alanları vardır. Tarihi merkezlerde bulunan bu bahçeler alan olarak daha büyük boşlukları yaratabilirler. Anıtsal bir yapı da güncel işlevine bağlı olarak bahçesi ile birlikte kentte yer edinebilir.

Şekil 2. 25 Kadıköy Meryem Ana Katolik Kilisesi bahçesi (03.10.2017)

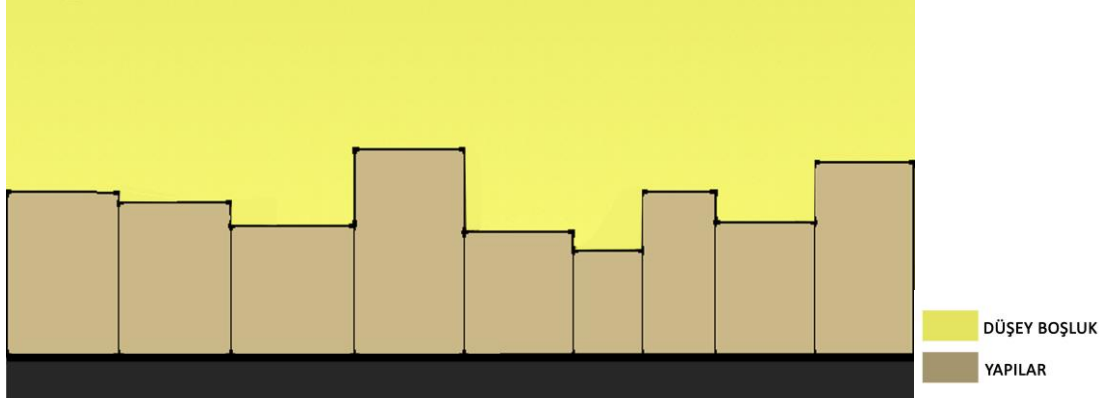
Bahçeler yapının önünde, arkasında konumlanabilir ya da tüm yapıyı içine alan bir alana yayılabilir. Tarihi çevrelerde var olan sert zeminli bahçelerin otopark olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bu boşluklar, niteliğine göre özel ya da yarı-özel kullanıma sahiptir. Her iki durumda da kentsel bir boşluk olarak, yoğun dokuya zıt bir genişlik alanı oluşturarak kente katkı sağlarlar.

2.3.2 Düşey Boşluklar

Düşey boşluklar, kentteki nesneler ile gökyüzü arasında kalan alandır. Yapılar ile gökyüzünden varsayımsal olarak geçirilen yatay sınır arasında kalan alan düşey boşlukları tarif eder. Bu boşluklar yapıların yükseklikleri ve hacimsel biçimleri ile belirlenir, boşlukların biçimi buna göre değişkenlik gösterir. Yüzeysel sınırla ve anıtsal yapılarla belirlenen boşluklar olmak üzere, düzlemsel ve hacimsel boyutlara göre, düşey boşluklar iki alt başlıkta ele alınmıştır.

2.3.2.1 Yüzeysel Sınırla Belirlenen Boşluklar

Benzer ya da farklı yükseklikteki yapıların bir araya gelmesiyle düşey kesitteki boşlukların oranı ve niteliği değişmektedir (Şekil 2.26). Duvarlar, çitler, istinat duvarları vb. yüzeysel sınırlar olarak kentteki harekete olanak vermeyen alanları oluşturur [15]. Yapılaşmanın olduğu tüm alanlarda düşey düzlemde yapılar ile gökyüzü arasında kalan düşey boşluklardır.

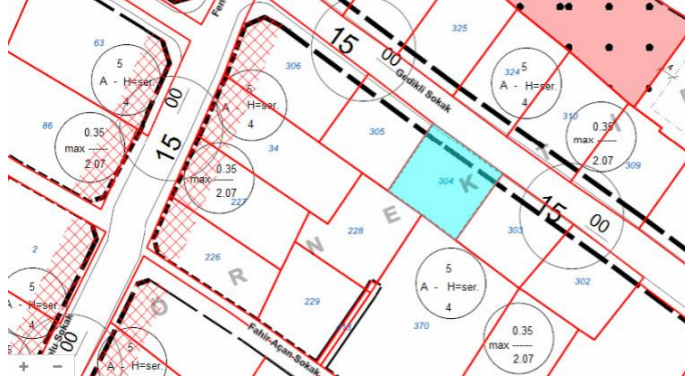

Şekil 2. 26 Yüzeysel sınırla belirlenen boşluklar

Bölgesel olarak değişen gabari oranlarına göre yapı yükseklikleri belirlenmekte, buna bağlı olarak yüzeysel sınırla belirlenen boşluklar farklılık göstermektedir. Tarihi çevrelerde çoğunlukla max. yapı yüksekliği belirlenmekte ve yeni yapılar için bitişğinde tarihi eser olması durumunda Anıtlar Kurulu'ndan proje onayı istenmektedir. Şekil 2.32'deki imar durumunda görülen Yeldeğirmeni'nde bitişik nizam olarak yerleşen yapı adalarında geçilmemesi gereken yapı yükseklik sınırı 15.50 m olarak belirlenmiştir. Maximum yüksekliğin belirlenmediği koşullarda bina yükseklikleri kat adedi ile sınırlandırılmıştır ve emsal hakkına bağlı olarak bina yükseklikleri değişebilmektedir. Örnekte, 15 kat sınırına kadar, max. TAKS 0.35, max. KAKS 2.07 olmak üzere bina yükseklikleri serbest bırakılmıştır (Şekil 2.27) (Şekil 2.28).

Şekil 2. 27 Kadıköy Yeldeğirmeni'nden bir imar durumu (h.max: 15.50 m) [40]

Şekil 2. 28 Kadıköy Feneryolu'ndan bir imar durumu (h.max: 15 kat) [40]

Binaların yükseklik tasarımlarında platformlar, merdivenler ve rampalar kullanılarak da yükseklik farkları yaratılabilir [38]. Bu boşluklar yol ya da meydan olarak karşımıza çıkarken dikey boşlukları azaltarak bina yüksekliklerini arttırırlar.

2.3.2.2 Anıtsal Yapılarla Belirlenen Boşluklar

Kentte yer edinen her türlü nesnenin yüksekliği ve biçimi dikey boşluğa etki eder. Tarihi çevrelerde, boyut ve nitelik anlamında çevresindeki diğer yapılardan ayrışan anıtsal yapıların çatı şekilleri, kütle biçimlenişleri boşluğa şeklini verir. Dolayısıyla anıtsal yapıların etkisindeki dikey boşluklar ele alındığında, boşluğun niteliği farklılaşır. Yeni Cami ve Süleymaniye Cami'nin Şekil 2.29'daki silüet fotoğrafında dikey boşluğun baskın özelliği fark edilir. Anıtsal yapıların çevresinde sınırsız bir boşluğun olması durumu bu olumlu etkiyi yaratmıştır.

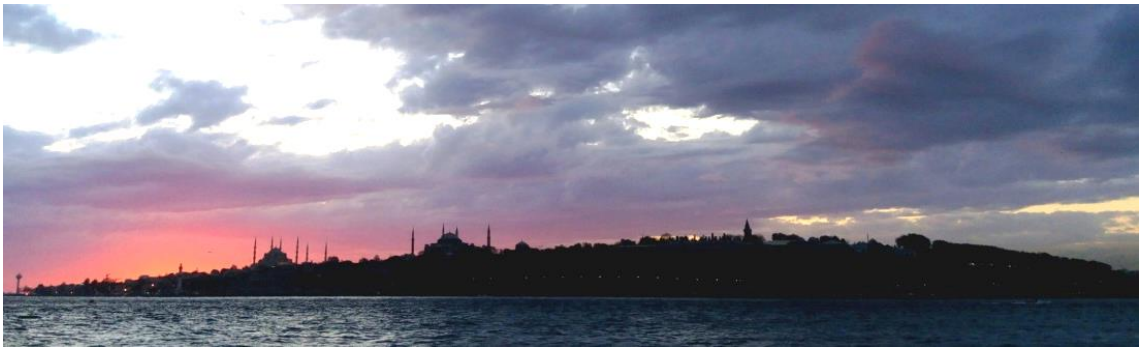

Şekil 2. 29 Eminönü cami silüetleri (19.02.2010)

Anıtsal yapıların yakınında düşey boşluğu sınırlandıracak herhangi bir nesnenin bulunmaması farklı ve etkili bir görsel algı yaratabilir. Boşluk bu haliyle anıtsal yapılara sonsuz bir fon sağlar ve düşey boşluğun bu etkisi sayesinde yapılar kendilerini ön plana çıkaran görüntüler verebilirler. Aksi durumda, arka fona dahil olan yapıların görüntüsüyle birlikte anıtsal yapıların vurucu etkisi kaybolmaktadır. Yapının tarihi niteliğini de etkileyen bu olumsuz durum düşey boşlukların doldurulması sonucunda oluşur.

Anıtsal yapılarla belirlenen boşluklar kentin kimliğini oluşturan silüeti meydana getirir. Karaltı, gölge gibi anlamlara da gelen silüet, nesnelerin bir araya gelerek oluşturdukları hattı tarif eder. Genel olarak bir şeyin kenar çizgileriyle tek renk olarak ortaya çıkan gölgesi şeklinde tanımlanır. Dünyadaki pek çok kentin silüetinin bir imge haline gelmiş olduğu bilinmektedir. Özellikle kıyı kentlerinin silüet görüntüleri ön plana çıkmaktadır. Kentsel silüet almancada ‘kentin portresi’ anlamını taşır [38].

İstanbul’a özgü silüet kubbelerden ve minarelerden oluşan bir dizi şeklindedir. Kütlesel olarak büyük cami kubbeleri ile yatay yerleşmeler arasındaki karşıtlık İstanbul’un görünümünü oluşturmaktadır. Saraylar boyutlarıyla değil, karakteristik özellikleri, surları ve çevresindeki yeşil bitki örtüsüyle diğer yapılardan ayrışır. 19. yüzyıla kadar tepelerin üzerinde yükselen kubbeler ve yatay bir örtü gibi serilmiş konut dokusu şehre niteliğini verir [34]. Halen günümüzde tarihi yarımada silüeti büyük oranda korunmuş durumdadır (Şekil 2.30).

Şekil 2. 30 İstanbul tarihi yarımadaya bakış (11.11.2016)

İstanbul silüetinde yatay kubbe ile düşey minarelerin etkisi görülür ve kıyılardaki açık alanların yarattığı kontrast ile silüetin etkisi güçlenir. Şekil 2.31’ de görülen İBB

tarafından yapılan silüet çalışmalarında farklı noktalardan aynı odak uzaklıklarıyla alınan görüntüler üzerinden gidilerek uzak ve yakın plan çekimler yapılmıştır. Bu çalışmalarda silüeti olumsuz etkileyen yapılaşmaların yükseklik ve parsel bazında tespiti yapılmaktadır. Ayrıca oluşturulan altlıklar farklı dönemler için kıyaslama yapılacak verileri toplarlar [41].

Şekil 2. 31 Yukarıdan aşağıya sırasıyla: 200-400-1000 m uzaklıktan 150 mm’lik objektif ile görülebilen silüet hattı [41]

Kent içinde yapıların üst çizgileriyle oluşan silüetin belirleyicisi boşluktur. Bu tek renk görüntünün sağlanabilmesi için başka nesnelerin müdahalesinin olmadığı düşey boşluğa ihtiyaç vardır. Boşluk, nesnelere bir fon oluşturarak silüetin oluşmasını sağlar. Boşluğun doldurulması durumunda yapıların üst üste bindiği bir görüntü oluştuğunda silüet görüntüsü elde edilemez. Dolayısıyla, kentin silüetinin oluşması düşey boşluklarla doğrudan ilintilidir. Yapılara fon oluşturarak o izin belirginleşmesini sağlayan düşey boşluktur.

Geçmişten günümüze yoğun yapılaşmanın ve yüksek binaların sayısındaki artışla birlikte İstanbul’un çehresi farklı bir etki altında kalmış ve tarihi çevre bu değişimden etkilenmiştir. Bu doğrultuda güncel bir örnek olarak Topkapı Sarayı’ndan Beşiktaş yönüne bakıldığında Levent-Maslak bölgesindeki gökdelenlerin oluşturduğu silüet

verilebilir. Sahil şeridindeki tarihi yapılar yeni yapılan yüksek binaların baskınlığı ile görünmez hale gelmiş durumdadır. Yeşil dokunun nötr bir fon oluşturduğu alanlar dışında yapılaşmış bölgenin üst üste bindiği ve gökdelenlerin ön plana çıktığı bir görüntü algılanmaktadır (Şekil 2.32). Şekil 2.32’de sunulan silüetin doluluk-boşluk yorumu Şekil 2.33’de verilmiştir. Buna göre bölgedeki silüeti yüksek yapıların sıralandığı iz oluşturmaktadır.

Silüetin oluşmasında topografya etkin bir özelliktir. Yapıların kenar çizgilerinin bir bütün olarak belirgin hale gelebilmesine olanak veren yükseltilerdir. Kent içindeki doğal ve mekansal öğeler ile bu öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerini anlamak için silüetler gerekli bilgiyi verir. Her zaman kusursuz bir silüet oluşmasından öte, kentteki düzensizliğin nasıl bir görsel niteliğe kavuştuğu da silüetten anlaşılabilir.

Şekil 2. 32 Kıyı şeridine baskın gelen yüksek yapıların oluşturduğu silüet (18.06.2017)

Şekil 2. 33 Silüetin doluluk-boşluk yorumu

2.3.3 Diğer Boşluklar

Kısmi olarak yapılaşmanın olduğu alanlar boşlukla birlikte bir takım nesneleri de barındırdıkları için diğer boşluklar olarak isimlendirilmiştir. Kentsel ölçekte bakıldığında

günümüz koşullarında yapılaşmaya izin vermeyen alanlardır ve niteliksel özellikleri sebebiyle kentteki boşluk alanlara işaret etmektedirler.

2.3.3.1 Mezarlıklar

Geçmişte kentin çeper alanlarına kurulan mezarlıklar, yerleşimlerin genişlemesi ile tarihi kent merkezlerinde kalmışlardır. Pasif yeşil alan olarak nitelendirilen mezarlıkların barındırdığı ağaçlar ve bitki örtüsü kentin önemli oksijen alanlarını oluştururlar. Mezarlıklar sahip oldukları yoğun bitki örtüsüyle çevrelerinden farklılaşan bir özelliğe sahiptir. Yeşil alanların arttırılamadığı ve oransal olarak yeşil alanların azaldığı kentlerde mezarlıkların önemi giderek artmaktadır. Hızlı ve plansız kentleşme sonucunda yeşil alanlar giderek tüketilmekte ve yeni yeşil alanları yaratmak zorlaşmaktadır. Bu doğrultuda kent içindeki mezarlıklar ekolojik olarak olumlu özellikleriyle kentin doğal florasının korunmasını sağlar. Mevcutta var olan yeşil alanların niteliklerinin arttırılması da bu anlamda çağdaş kentleşmenin gerekliliğidir. Bir kentsel planlama konusu olarak mezarlıkların yeşil alanlar olarak düzenlenmeleri fikri gündemdedir.

Mezar taşları ve duvarlar mezarlıklardaki dolu alanları oluşturan ve hareketi kısıtlı hale getiren nesnelerdir. Bu taşlar tarihi niteliğe sahip olan değerli öğeler olarak bu boşluklarda yer edinebilirler (Şekil 2. 34).

Şekil 2. 34 Eyüp Mezarlığı (21.11.2009)

Türkiye’de mezarlıklar yasalarla korunma altına alınmıştır. Mezarlıkların korunması hakkındaki kanun [42] gereğince mezarlıklar ve şehitlikler ile mezarlar bozulamaz,

tahrip edilemez ve kirletilemez ve herhangi bir şekilde park, bahçe, meydan, otopark, çocuk parkı, yeşil alan gibi sahalar olarak ayrılamaz ve asli gayesi dışında hiçbir amaç için kullanılamaz.

Osmanlı döneminde ise İstanbul'da mezarlıklar kentin büyük ağaçlıklı alanlarını oluşturmaktaydı. Edirnekapi, Topkapı ve Karacaahmet'te bulunan mezarlıklar servi ağaçlarının olduğu özel bir orman niteliğindeydi. Merkezin dışında bulunan bu alanlar yeşil dokuyu çoğaltan büyük alanlardı. Kent içinde ise camilerin, mescitlerin hazireleri ve türbelerin etrafındaki küçük mezarlar da küçük küçük pek çok yeşil alanı oluşturunuyordu [34].

2.3.3.2 Kentsel Arkeolojik Alanlar

Tarihi kent merkezlerinde süregelen arkeolojik çalışmaların yapılaşmaya izin vermeyen tarihsel niteliği ve üzerinde nesne barındırmaları arkeolojik alanların niteliğini oluşturur. Bu tanım altında, müze yapısı gibi herhangi bir kapalı alan içine alınmayan açık alan olarak korunan arkeolojik alanlar dikkate alınmıştır. Arkeolojik alanlar günlük yoğun kullanılan açık mekanlarda tarihi katmanlara işaret ederek kentin geçmişine dair veri sunan tarihi boşluklardır. Şekil 2.35'de görülen Bellini Meydanı'ndaki arkeolojik kalıntılar ortaya çıkarıldığı yerde korunarak sergilenmektedir. Yoğun sosyal kullanımı olan meydan bu boşluk sayesinde kente dair tarihsel bir veriyi ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 2. 35 Napoli Piazza Bellini'deki arkeolojik alan (10.05.2013)

‘Kentsel arkeoloji’ tanımıyla birlikte arkeolojik alanların kent içinde korunması gerekliliği gündeme gelmiştir. Kent arkeolojisinin kuramsal temelleri İkinci Dünya Savaşı sonlarında atılmıştır. Tarihi merkezlerde meydana gelen yıkımlar ve kayıplar sonrasında kentsel ve toplumsal kimlik sorunlarına çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Kentlerin binlerce yıllık birikimlerinin yok olmasıyla kentlerin kökenleri ve sürekliliği sorgulanmaya başlamıştır. Kentsel arkeoloji disiplini bu alanları ve yapılan çalışmaları kapsamının yanı sıra daha geniş bir çerçeveye yayılmıştır. Başlangıçta kent içindeki arkeolojik alan ve çalışmaları kapsarken giderek daha bütünlüklü bir hal almıştır. Kentin tüm dönemlerine ilişkin kalıntıların ve bunların birbiriyle olan ilişkisinin korunarak geleceğin tasarlanması fikri gelişmiştir [43].

Türkiye’de kentsel arkeoloji tanımı 1993 yılında 338 sayılı İlke Kararı ile kullanılmaya başlanmıştır. 338 sayılı ilke kararı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma yasasının 6. maddesi kapsamında tanımlanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarını içeren ve aynı yasa maddesi gereği korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğu alanların, kentsel arkeolojik sit alanları olarak tanımlanması kararlaştırılmıştır [44].

Belge’nin makalesinde arkeolojik potansiyelin korunabilmesi için alt bölgeler tanımlanmıştır; anıtsal yapılar ve çevreleri, korunmuş doku üzerinde geleneksel yapılar, korunmuş doku üzerinde modern yapılar, geniş yeşil alanlar ve kentsel boşluklar ile kıyı kentlerinde dolgu alanları. Son iki maddede kent içinde arkeolojik rezerv alanı olarak kullanılabilecek boşluklardan bahsedilmiştir. Geniş yeşil alanlar ve kentsel boşluklar için örnek olarak İzmir Fuarı, Ankara Gençlik Parkı veya İstanbul Gülhane Parkı verilmiştir. Bu alanlara ek olarak yeni dolgu alanı yaratmadan mevcutta var olan kıyıların kullanılması düşünülmüştür [44]. Kent içinde ulaşılan arkeolojik nesneler, yerinde korunabildiği gibi, farklı boşluklar değerlendirilerek de muhafaza edilebilir. Burada üzerinde durulan, arkeolojik nesneler ile kentsel boşluklar arasında kurulan bağlantıdır. Her iki durumda da kısmi olarak yapılaşmanın olduğu boşluklar olarak karşımıza çıkan arkeolojik alanlar kentin hafıza noktaları haline gelirler. Bir kentsel boşluk olarak kentteki katmanlaşmanın izlenebileceği alanlarına işaret ederler.

2.4 Kentsel Boşlukların Korunması

Kentsel çevredeki tarihi boşluklar korunması gerekli değerli alanları oluştururken aynı zamanda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Bu alanların önemini vurgulamak amacıyla sahip olduğu olumlu niteliklerin ortaya konulması gerekmektedir. Kentsel boşlukların anlaşılan değeri tarihi çevrenin bir bütün olarak korunmasına katkı sağlayacak önemli veriler sunmaktadır.

2.4.1 Koruma Alanında Kentsel Boşluklar

Anıtsal yapılar ve sivil mimari korumanın konusu olmuş, ardından anıtsal yapıların yakın çevresi ele alınmış son olarak kentsel boşluklar sit kavramı içinde koruma alanına dahil edilmiştir. Koruma disiplini yapılarıdan daha fazlası incelenmiş ancak nesne merkezli koruma anlayışı süregelmiştir. Boşluk tanımı tek başına bir koruma öznesi olarak gündeme alınmamıştır.

Boşluğun bir varlık olarak tanımlanma çabası kendi sınırsız ve sonsuz niteliği sebebiyle sorunlu olmaktadır. Tarihsel bir izin araştırmasında somut bir kalıntı arayışı bulunmaktadır. Nesnesiz bir alanda teori geliştirme durumu ve temsil edilme biçimi zorluk yaratmakta, nesnenin korunması için kullanılan analiz yöntemleri işlememektedir [45]. Kentsel boşluklara dair koruma tarihindeki veriler kronolojik olarak aşağıdaki gibi özetlenmiştir;

1931-1933 Atina Toplantıları: Tarihi anıtın çevresinin korunması gerekliliği ve manzaranın önemi 1931 yılında vurgulanırken, tezat bir şekilde anıt yapının etrafındaki yapıların boşaltılarak anıtın ön plana çıkarılması 1933’ teki Atina Anlaşmasında kararlaştırılmıştır [45].

1954 Lahey Sözleşmesi: ‘Tarihi meydanlar’ taşınmaz kültür varlıkları kapsamına alınmıştır.

1964 Venedik Tüzüğü: Tarihsel anıt kavramı, tarihi kentsel ve kırsal alan olarak genişletilmiştir. Tarihi yerler başlığının altında kültür varlıklarının olduğu alanların bütünlüklü korunmasına değinilmiştir.

1975 Amsterdam Bildirgesi: Mimari miras kavramı yapı gruplarının çevrelerini, tarihi meydanları, kültürel ve tarihsel değere sahip kent ve köy alanlarını, tarihsel parklar ve bahçeleri dahil edecek şekilde genişletilmiştir.

1979 Burra Tüzüğü: ‘Tarihi anıt ve sit alanı’ yerine ‘yer (place)’ kavramı vurgulanmıştır.

2000 Avrupa Peyzaj Sözleşmesi: Somut olmayan miras ve yer kavramlarıyla, popüler ve geleneksel kültürün anlatım biçimleri ve kültürel mekanlar (pazar yeri, festival alanı) miras olarak kabul edilmiştir [46].

2008 Quebec Bildirgesi: ‘Yerin ruhu’ somut (yapılar, sitler, peyzajlar, rotalar, objeler...) ve somut olmayan elemanlar (anılar, öyküler, yazılı dökümanlar, ritüeller, dokular, kokular, renkler...) ile belirlenebilir [46].

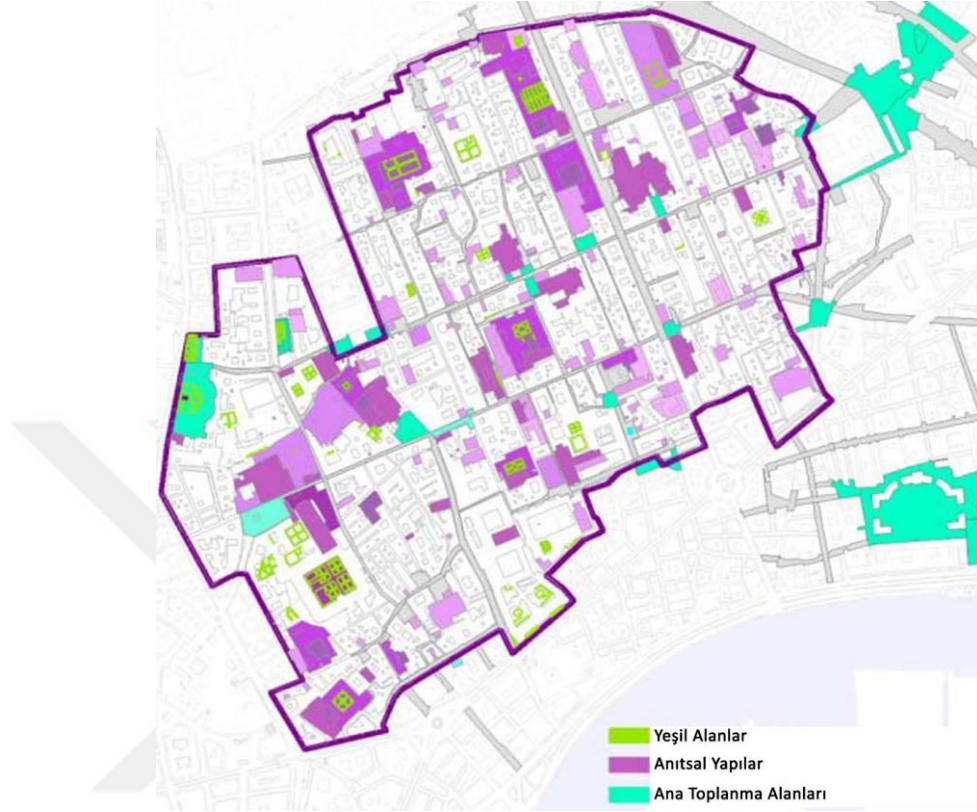
1933 yılında Türkiye’de Yapı ve Yollar Kanunu içinde “Muhafazası istenilen abide ve mabetlerin her tarafı en az 10 metre genişliğinde açık bulundurulacaktır.” ibaresi konulmuştur [47]. Ancak bu kanun 1957’de 6785 Sayılı İmar Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Anıtın çevresini boşaltmak ve o boşluğun korunması önemsenmektedir ancak anıt eserin bir şekilde ortadan kalkması durumunda o boşluğun korunmasının önemi kalmamaktadır. Aynı zamanda boşluğun kendisinin korunması gereken bir alan olduğu düşünülmemektedir.

Uluslararası söylemde miras kavramı, somut miras ve somut olmayan miras ile bunların birlikteliğinin oluşturduğu ‘yer’i içerir. Mimari yapıt ve onu saran çevrenin bütünleşmesi ile yer anlamını kazanır [46]. Kültür varlığı olarak yalnızca nesneler ve onların çevrelerinin ele alınması koruma alanında boşlukların göz ardı edilmesine sebep olmaktadır.

2.4.2 Kentsel Boşlukların Değeri

Tarihi çevredeki kentsel boşluklar, sahip oldukları nitelikleri ile kentin bütününe değer katan açık alanlardır. Yapılı kentsel çevrede boşluklar, şehrin omurgasını oluşturarak ona kimliğini kazandırır. Boşluklar bir koruma varlığı olarak ortaya konarken boşluğun tanımı gereği karşılaşılan tanımlama zorluklarını en aza indirmek için kentsel boşlukların özellikleri sıralanmıştır. Nesnelerden bağımsız olarak hangi niteliklere sahip oldukları araştırılmıştır.

Kentsel boşlukların değeri incelenirken farklı potansiyellere sahip alanlar olarak kentte yer edindikleri unutulmamalıdır. Şekil 2.36'daki haritada tarihi merkezde dağınık halde bulunan boşlukların bağlantısı Napoli örneği üzerinden anlatılmıştır.

Şekil 2. 36 Napoli şehir merkezi haritasında dağınık boşlukların ve toplanma alanlarının bağlantısı [4]

Kullanışsız ve atıl durumda olan boşlukların iyileştirilerek farklı aktiviteler ile değerlendirilmesi ve yeni merkezler yaratılarak, alanlar arasında bağlantı kurulması önerilmiştir. Böylelikle kentsel boşlukların tarihsel önemi ve güncel şehirdeki rolleri fark edilecektir [4]. Tarihi boşlukların sürdürülebilir şekilde günlük hayata dahil edilmesi ile değerleri fark ettirilerek korunmasını sağlayabilir.

Bu tez kapsamında yalnızca anıtsal yapıları çevreleyen boşluklar değil, boşlukların kendi değerlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bir önceki bölümde sınıflandırılarak detaylı şekilde anlatılan boşluklar, kaybedildiği durumda kentler için geri dönüşü olmayan kayıplar oluşturur. Kentsel boşlukların birer koruma varlığı olarak ele alınabilmesi için değerinin tanımlanabilir olması gerekmektedir.

2.4.2.1 Boşlukların Fiziki Önemi

Kente karakterini veren morfolojik yapısı, boşlukların biçimlenişi ve kurgusuyla doğrudan bağlantılıdır. Kentte nefes alınan alanları oluşturmaları, işlevsel olarak pek çok aktiviteye olanak vermeleri ve tarihsel izleri biriktirmeleri sebebiyle boşluklar kentsel mekanı yaşanır hale getirirler.

Boşlukların İşlevsel Önemi

Yapılaşmış ve yapılaşmanın olmadığı alanlar olarak kent, doluluk ve boşlukların bir araya gelmesi ile oluşur. Açık alanları var eden kentsel boşluklar insanın günlük yaşamı için gerekli faaliyetleri yapabildiği alanlardır. Baofu, kentsel açık alanların işlevlerini rekreasyon, ekolojik, estetik ve sağlık olmak üzere dört başlık altında tanımlar. Kentsel yoğunluğun içindeki stresi azaltan, insan yapımı çevrede ekolojik farkındalık yaratan mekanlar açık alanlardır. Bu alanlar etkin ve ulaşılabilir olduklarında insan sağlığına açıkça faydası olan ve insanları fiziksel aktivitelerle yönlendiren mekanları oluştururlar [48].

Kentsel boşlukların işlevleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

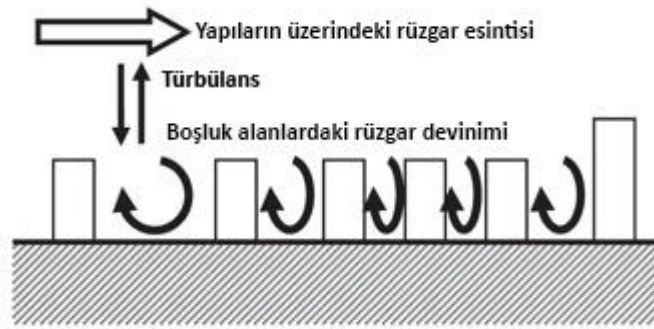
- Hareket-Ulaşım
- Toplanma-Karşılaşma
- Dinlenme-Eğlenme
- Spor
- Kültür-Sanat Aktiviteleri
- Tarım-Bahçecilik

Kent planlamasında doğrudan yer alan yollar ulaşımı sağlayarak sirkülasyonu mümkün kılmaktadır. Yapılaşmanın olmadığı tüm sert ya da toprak zeminlerde hareket olanaklıdır. Meydanlar, kent içinde insanların açık alanda toplanmasını sağlayan geniş açıklıkları oluşturur, farklı zamanlarda birbirinden bağımsız etkinliklere olanak vererek insanları bir araya getirir. Konser alanı olarak kullanılan bir meydan, alışveriş işleviyle bir pazar yerine dönüşebilir ya da bir festival alanı olarak işlev kazanabilir. Tarihi çevrelerdeki kilise meydanları ya da cami avluları da ibadet amacıyla insanların bir

araya geldikleri alanlardır. Yeşil alanlar ise farklı işlevlere olanak verir. Rekreasyon alanı olmaları durumunda spor, yürüyüş, piknik yapılan alanlara dönüşebilirler. Açık hava aktivitelerinin yapıldığı doğal ortamları sunarlar. Kıyı alanları bir diğer rekreasyon alanına dönüşebilecek boşluklardır. Deniz kenarı boyunca ya da nehir kenarı gibi uzun hatlarda yürüyüş ve bisiklet yolları düzenlenebilir. Kıyılar ve su ögeleri kentin panoramik görüntüsüne ulaşılacak vista noktaları yaratmaktadırlar. Yüzme, sörf, yelken sporları, balıkçılık, dalma, su kayağı gibi sporların yapılabilmesini sağlarlar. Su ögeleri ayrıca ulaşımı sağlayan hareket alanlarıdır; motorlu taşıtlarla, kanolarla, kayıklarla su üzerinde hareket edilerek kent içi ulaşım sağlanabilir.

Boşlukların Kente İklimsel Etkileri

Mekanın iklimsel durumu güneş, rüzgar, yağmur gibi doğal verilerle olan etkileşimiyle belirlenmektedir. Kent ölçeğinde boşluklar, yapılara ve insanlara ulaşan ısının ve havanın yayıldığı alanlardır. Doğal havalandırmanın sağlanabilmesi için boşluklardan yapıların içine hava akışının olması gerekir. Rüzgarın hareketi boşluğun hacmine göre şekillenir. Dar ve yüksek binaların olduğu bir sokaktaki hava akımıyla, geniş ve boşluğun kısıtlanmadığı alandaki rüzgarın hareketi ve etkisi birbirinden farklıdır (Şekil 2.37).

Şekil 2. 37 Yapılı çevredeki boşluklardaki hava hareketi [49]

Güneşin de yapılara ve açık alanlara ulaşabilmesi için boşluğun var olması gerekir. Binaların birbirinin güneşini kesmediği şekilde konumlanmaları, yani düşey boşluğun orantılı şekilde var olması tüm yapıların ısı ve ışık almasını sağlar.

Diğer yandan sıcak iklim bölgelerinde güneşten korunmak amacıyla boşluk alanları az bırakılıp bitişik nizam yerleşimler ve dar sokaklar tercih edilerek güneşin etkisi azaltılır. Güneydoğu Anadolu’da bulunan Mardin ilinde doğal taş ile yapılı olan avlulu yapılar ve

dar sokaklar bir araya gelerek şehrin dokusunu oluşturmuştur (Şekil 2.38). Bu örnekte görüldüğü gibi önemli olan her zaman boşlukların çok olması değil, ihtiyaca göre boşlukların tasarlanarak sağlıklı çevrenin elde edilmesidir. Sıcaktan olabildiğince az etkilenecek gölge alanlar yaratıldığı görülmektedir.

Şekil 2. 38 Mardin’de dar tasarlanan sokaklar (23.05.2015)

Toprak zeminli yatay boşlukların bulunması yağmur suyunun kent içinde emilimini sağlar. Betonlaşmanın gün geçtikçe arttığı yapılaşmış alanlarda toprak zeminin varlığı altyapısal bir gereklilik halini alır. Betonlaşmanın yer altında ve üstünde artmasına bağlı olarak sel felaketlerinde artış görülmektedir. Kentsel boşlukların zemin nitelikleri (toprak-sert zemin) de bu anlamda önem taşımaktadır. İstanbul’da meydana gelen sel felaketinin büyük hasarlara yol açmasının başlıca sebebi beton zemin yoğunluğuyla oluşturulan kentsel açık alanlardır (Şekil 2.39).

Şekil 2. 39 Şiddetli yağmur sonrası Beşiktaş [50]

Yeşil alanlar havayı temizleme, gürültüyü azaltma, iklimi üzerindeki olumlu değişiklikler yapma gibi özellikleri taşırlar. Oksijen kaynağı olan bu boşluklar kentleri yaşanabilir hale getirirler ve doğal koşullara en çok yaklaşılabilecek alanları sunarlar. Yapılaşmanın gün geçtikçe arttığı bu koşullarda planlamalar ile yeşil alanların kente entegrasyonu sağlandığında kent yaşantısının kalitesinin arttığı görülmektedir.

Yeşil alanlar da yoğunluklu olarak toprak zemine sahip olan boşluklardır ve barındırdıkları yeşil doku ile kentin havasını temizlerler. Yapılaşmış yoğun kent mekanında insanların mecbur olduğu temiz havayı üreterek kenti yaşanabilir hale getirirler. Doğal ortamları yaratarak ekosistemin sürdürülmesini sağlarlar.

Canlıların yaşamında hayati öneme sahip olan su ise, hem kentlerin oluşumuna etki etmiş hem de gelişmesinde önemini sürdürmüştür. Bir çok yerleşim akarsu yataklarının çevresinde tarım yapılabilen verimli araziler üzerine kurulmuştur. Su ögeleri kent ekolojisini düzenleyerek kentin iklimine etkide bulunur. Mikro-klima yaratarak ve kent faunasını geliştirirerek olumlu etki yaratırlar. Aynı zamanda yoğunlaşan kentlerde boşluklar olarak su ögeleri farklı aktivitelere olanak veren alanlardır. Kıyılar, dereler, göller, su yolları rekreasyon alanları oluşturarak bir çekim merkezi haline gelirler.

Arkeolojik Birikim Alanı Olarak Boşluklar

Kent içinde boşluklar farklı dönem izlerinin okunabileceği alanlar olarak karşımıza çıkarlar. Üzerinde güncel yapılaşmanın olmadığı yatay boşluklar zaman içinde farklı evreleri barındırarak arkeolojik birikim alanlarına dönüşürler. Kalıntıların izlenebildiği ya da izlenme potansiyelinin olduğu alanlar kentsel boşluklardır. Farklı dönemdeki yapılaşmaların ard arda görülebildiği katmanları barındırırlar.

Kentsel açık alanlar geçmişte yerleşimin olduğu ancak günümüzde nesne içermeyen alanlar olabilir. Alanın boş olması, hiçbir dönemde yerleşilmemiş olduğu anlamına gelmez. Boşluğa özgü yığılma ve bu yığılmanın sağladığı bilgi ile farklı zaman dilimleri arasında bağlantılı kurulabilir ve kentsel boşlukların korunmasının unsurlarını oluşturur [7].

Örnek olarak 2004 yılında İstanbul'un iki yakasını deniz altından raylı sistemle bağlayan tüp geçit projesi Marmaray için yapılan kazılar verilebilir. Üsküdar'da yapılan kazılarda meydanın altında Roma ve Bizans dönemine ait mimari kalıntılar çıkarılmıştır.

İstanbul'un geçmişine ait çok önemli buluntular elde edilmiştir. Bir kentsel boşluk olan Üsküdar Meydanı'nın yüz yıllar öncesine ışık tutan kalıntıları barındırdığı anlaşılmıştır.

2.4.2.2 Boşlukların Sosyo-Kültürel Önemi

Kent içinde pek çok farklı aktiviteye olanak veren boşluklar, insanların karşılaştıkları, bir araya geldikleri, iletişim kurdukları alanlardır. Kent içindeki sosyalleşme ve özgürleşme mekanlarını yaratırlar. Kentsel boşluklar özel ya da yarı-özel kullanımda olabilecekleri gibi çoğunlukla kentteki açık kamusal alanları oluştururlar. Boşlukların biçimlenişi kamusal yaşantıyı şekillendirir, dolayısıyla kente sosyal ve kültürel olarak pek çok katkısı bulunur.

Boşlukların Kültürel Önemi

Kentsel boşluklar, açık alanda kültürel aktivitelerin yapılabilmesi için geniş olanak sağlayan alanlardır. Özellikle meydanlar ve parklar bu anlamda farklı etkinliklerin yapıldığı toplanma alanlarıdır. Sokaklar ise aynı şehirde yaşayan birbirinden bağımsız birçok insanın karşılaştıkları ve iletişime geçtikleri yerlerdir. Yeşil alanlar da rekreatif ve kültürel etkinlikler için ortam yaratırlar.

Kent boşlukları insanları bir araya getiren, birey ve toplum arasındaki iletişimi sağlayan yer ve simgelerdir. Binaların arasındaki sosyal hayatı yaratması açık kentsel alanların en önemli özelliğidir. İnsanların birbiriyle iletişim kurup ortak bir kimlik oluşturmalarını sağlarlar. Oynayan çocuklar, kutlamalar, konuşmalar, toplu eylemler ve pasif iletişim (görme, duyma) bu sosyal dokuda gerçekleşir [17].

İslam kentlerinde avlu kültürü gelişmiş durumdadır, Avrupa kentlerindeki meydan yapılaşmasına burada rastlanmaz. Bu durum kültürel olarak daha içe kapanık bir kullanım şeklini beraberinde getirir. Herkese açık bir meydanda rastlaşabilecek insan tipolojisiyle özelleşmiş bir alanda karşılaşacak insanların niceliği ve niteliğinde farklılaşma görülür. Cami avluları yoğun kullanılan buluşma mekanlarıdır. İbadet amacıyla bir araya gelen insanların buluştukları meydan görevini görürler. Ancak yoğunluklu olarak erkeklerin vakit geçirdikleri bir alan olan cami avluları kamusal olarak erkeklerin kullanımındadır.

Osmanlı kentlerinde mahallelerdeki çeşme meydanı ya da pazar yeri gibi boşluklar, belirli amaç çevresinde insanların toplanmasını sağlayan alanlardır. Namazgahlar, mezarlıklar ve bostanlar Osmanlı'daki kamusal alanlara örnektir. Bu boşluklar mahalle kültürünün gelişmesinde etkindir ve bir arada yaşama zeminini oluşturan alanlardır.

Boşlukların Kentsel Bellekteki Yeri

Tarihi kent merkezlerinde var olan sosyal süreklilik boşluklar üzerinden etkin bir şekilde okunabilir. Kentsel boşluklarda zaman içinde yapılan farklı eylemler ve yaşanan olaylar o alana ait sosyal birikimin oluşmasını sağlar. Deneyimlerin birikimiyle kamusal hale gelen boşluklar kendiliğinden katılımcı bir biçimde gelişir.

Deneyimlerin biriktiği yerler olarak kentsel boşluklar kent dokusunda ön plana çıkar. Yerel hafıza anlamında boşluklar büyük bir değer taşır, tarihsel izin geri kazanımı bu alanlar üzerinden gelişir. Yerelde yaşayan insanların geçmişini saklayan bu alanlar tarihsel bir olgu olarak kentte yer edinir [4]. Kentsel deneyim, mekan ve boşluklar üzerinden gelişmekte ve sosyal hayatın yaratılması mekan ve boşluk deneyimi olarak görülmektedir [17]. Belleklerin korunabilmesi ancak boşlukların korunmasıyla mümkündür. Bellekler katmanlar halinde tanımlanmıştır; rekreatif, sportif, mimari, siyasi, sanatsal, tarımsal, doğal vb. Kentteki boşluklar korunduğunda sürdürülebilir anlam kazanan bellek alanları haline dönüşürler [8].

Kentsel boşlukların üzerinde geçmişten günümüze hiç yapılaşma olmayabileceği gibi, zaman içinde yıkımlar ile de boşluk haline dönüştürülen alanlar da olabilirler. İki durumda da tarihsel süreçlerin getirileri ve etkileri birbirinden farklılaşır. Örnek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Berlin, tarihsel hafızanın ve unutuşun mekanı olarak tanımlanır. İmparatorluk, savaş ve devrim, demokrasi, faşizm, Stalinizm ve soğuk savaş hepsi bu şehirde yaşanmıştır. Tarihsel çağrışımları taşıyan boşluk geçici bir duruma işaret etmez, bu hissi taşıyan alanlar olarak kentte yer edinir. Doğu Avrupa haritasında bir boşluk haline gelen Berlin'de 1945'te kalıntıların oluşturduğu bir manzara hakimken 1990'ların ortasında koca bir şantiye halindedir. Savaş, yıkım ve bir takım sıralı olaylar sonucu oluşan kentsel açık alanlar hafızayı besleyen mekanlara dönüşmüş durumdadır [51].

Meydanlar kentteki tarihsel süreçlerin bir diğer zamana aktarıldığı boşluklar olarak karşımıza çıkar. Özellikle şehrin simgesi haline gelmiş büyük toplanma alanları, her bir insanın bu mekanlardan geçmesiyle, bulunmasıyla, hareketiyle, siyasi söylemiyle, eylemiyle dönüşerek yeni bir yer haline gelir. Toplumun hafızası olarak meydanlar, geçmişe dair hisler ve bilgiler sunarken geleceğin potansiyel dönüşüm alanları haline gelirler.

İstanbul Taksim’de önceki dönemde Topçu Kışlası’nın olduğu alan Cumhuriyet döneminde yıkılarak İnönü Gezi’sine dönüştürülmüştür. 1943 yılında Taksim Gezisi halka açık bir gezi yolu olarak düzenlenmiştir. 1999 yılında Taksim Meydanı, AKM, Tarihi Su Maksemi ve Gezi Parkı bir bütün olarak korumaya alınmıştır. 2012 yılında Topçu Kışlası’nın tescil edilmesi ve 2013 yılında yeniden yapımı gündeme gelmiştir [19]. Kent belleğinde olduğu kadar günümüz pratiğinde de, halkın Taksim ve civarında soluk alabileceği kamusal bir boşluk olarak önemli bir yeri olan Gezi’nin; yeşil dokusu yok edilerek tekrar yapılaşmaya açılması fikri kamu tarafından tepki ile karşılanmıştır. Uzun vadede İstanbul ile sınırlı kalmayan bir takım toplumsal tepkiyi beraberinde getirmiş ve kent içindeki mücadele kültürünün zeminini oluşturmuştur. Yaşadığı kente dair söz hakkını eline alma isteği, kentsel bir boşluğun korunması üzerinden gelişmiştir. Gezi Parkı bu süreçle birlikte direnişi simgeleyen bir alan olarak kentsel bellekteki yerini almıştır.

Boşlukların Psikolojik Etkisi

Yapılaşmış yoğun bir çevrede açık alanı var eden boşluğun kendisidir. Özellikle kentleşmenin plansız şekilde geliştiği yerlerde yapıların hacimsel olarak büyüklüğü ve düzensizliği insan üzerinde ezici bir etki yaratır. Kent içindeki bu sıkışmışlık hissini azaltan alanlar kentsel boşluklardır. Boşluğa bakmak insan üzerinde iyileştirici bir psikolojik durum yaratır. Nefes alınan, rahatlamayı ve dinlenmeyi sağlayan alanlardır. Böylelikle kentsel boşlukların yarattığı açıklık duygusu, gittikçe yapılaşmanın yoğunlaştığı merkezlerde değerli bir mekansal his oluşturur.

Kentsel yoğunluğun ürkütücü yanından kaçmak için kentsel boşluklar تنها özellikleriyle tercih edilen mekanlar haline gelir. Kişinin zihinsel dünyasında yalnız olma durumu psikolojik olarak sosyal yaşamda farklı bir alana işaret eder. Yüz yüze ilişkilerde

tanışıklık ve sosyallik varken, yan yana ilişkilerde yalnızlık ve mahremiyetin önemi ön plana çıkar [48]. Günlük yaşamda özellikle bir etkinlik, toplantı vs. de yer alınmadığı sürece kişi kent içinde dolaşırken yalnızdır ve insanlarla 'yan yana ilişkiler' kurarak var olur.

Kentsel açık alanlar estetik ve psikolojik rahatlama alanlarını oluşturur. İnsanlar doğayı izleyerek eğlenirler ve sağlık açısından fayda sağlarlar [48]. Boşlukların yarattığı olumlu psikolojik etki yalnızca boşlukta bulunulduğu zamanlarda değil, boşluğun etkisinin olduğu yerlerde de etkilidir. Yani boşluk başkasının mülkiyetinde olan özel bir alan olsa dahi, çevresinde onu gören, hisseden, bilen insanlar için bir iyileşme alanı olarak vardır.

Kıyı alanlarında ise suyu izlemek ya da hareketli bir suyun sesini dinlemek insanı yenileyen bir hissin oluşmasını sağlar. Suyun ferahlık ve canlılık kazandırarak eğlendiren aynı zamanda da durgunluğu ve duruluğu ile dinlendiren bir etkisi vardır. Su kenarlarının yürüyüş ve spor yapmak ya da yemek yemek için tercih edilmesinin sebebi bu özellikleridir.

2.4.3 Tarihi Boşlukları Koruma Sorunları

Yoğunlaşan kent nüfusuyla birlikte yapılar çoğalmakta, hacmi ve yükseklikleri büyümektedir. Özellikle tarihi çevrelerdeki bu yeni ve yoğun yapılaşma eğilimi boşlukları tehdit etmektedir. Anıtsal yapılar büyük ölçüde korunurken tarihi çevredeki boşlukların korunmasına dair net yasal zorunluluklar bulunmamaktadır. Bu durum tarihi çevrenin bir bütün olarak korunma sorununu beraberinde getirmektedir.

Bu başlık altında boşlukları tehdit ve yok eden etmenlere değinilerek kentsel boşlukların hangi riskler altında olduğu ortaya konulacaktır. Güner'in dediği gibi kırılğan yapıda olan boşluk modern kent tarafından bütünlüklü olmaya ya da doldurulmaya çalışıldığı müddetçe parçalı kılınmakta ve yeniden üretilmektedir. Boşlukların potansiyellerinin ortaya çıkarılması için gizli gücünün farkına varılması gerekmektedir [12]. Bu doğrultuda değeri açıklanan kentsel boşlukların hangi koşullarda ve nasıl yok edildiği açıklanmıştır. Yatayda ve düşeyde doldurulan ya da nitelik değiştiren kentsel boşlukların korunma sorunları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

İmar İzniyle Yapılaşmaya Açılan Boşluklar

Hukuki olarak tanınan olanaklar doğrultusunda yapılan uygulamalarla birlikte boşluklar doldurulmaktadır. Kent planlamasıyla birlikte alınan kararların şehrin morfolojisine doğrudan etki ettiği görülmektedir. Örneğin, 2005 yılında çıkarılan ‘Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Hakkında Kanun’ ile yenileme alanları ilan edilerek yıkım ve yeniden yapımın önü açılmıştır. 2009’da askeri alanlar ve askeri güvenlik bölge sınırlarındaki alanlar imara açılarak orman alanlarında yapılaşma başlatılmıştır [19]. Bu uygulama ile yeşil alanların yok edilmesinin önü açılmış, yeşil doku büyük bir tehdit altında bırakılmıştır. Diğer yandan kentin gelişim süreci içinde geçmişte merkez alanlarda yer alan bir çok mezarlık ya taşınarak ya da yok edilerek imara açılmıştır.

Günümüzde İstanbul’da üçüncü köprü’nün inşa edilmesiyle birlikte, kuzey ormanları ve su havzaları yapılaşmaya açılmıştır. 2016 senesinde faaliyete geçen üçüncü köprü İstanbul Kuzey Kesimi–Karadeniz Kuşağı Doğal Sit Alanı içinden geçen bir ulaşım aksı olarak ciddi yapılaşma problemlerini beraberinde getirmiştir. Yine güncel bir örnek olarak Kadıköy kıyı alanında yapımı planlanan ve Koruma Kurulu tarafından onaylanan cami projesi gösterilebilir. 34000 m²’lik inşaat alanına sahip olan yapı bölgenin silüeti ve tarihi niteliği göz önüne alınmadan planlanmıştır. Kıyı boşluğunun yapılaşmaya açılarak büyük hacimle doldurulma isteği yatayda ve düşeyde çevresiyle tezat ve olumsuz bir örnek oluşturmaktadır.

Yapılara Katılarak Doldurulan Boşluklar

Yapılara katılarak doldurulan boşluklar çoğunlukla avlular ve ada içi boşluklardır. Bu yatay boşluklar nitelikleri dolayısıyla yapıların kolaylıkla ve kontrolsüzce genişledikleri alanları oluştururlar.

Özel ya da kamusal kullanıma sahip olabilen avlular, zaman içinde üzeri kapatılarak yapının bir mahali olarak kullanılabilmektedir. Avlular yapıların birer tasarım unsuru olmasının yanında kentteki boşluklardır. Yapılma sebebi binanın açık alan ile olan bağlantısını kurmak ve ortak açık bir alan oluşturmak iken avluların kaybedilmesi yapının özgün kullanımına tamamen aykırı bir uygulamadır. Bunun yanında üst ölçekte

kente bakıldığında avluların yapılara katılma durumu hem yatay boşlukları azaltmakta hem de tarihi çevrenin dokusunu bozmaktadır.

Bitişik nizam olan yapı adalarının ortasında oluşan ada içi boşluklar da zaman içinde yapıların kapalı bir mekânı haline getirilebilmektedir. Özgün koşullarda yapıların ortak bahçesi ya da yeşil alanı olarak kullanılan bu alanlar farklı uygulamalarla doldurulmaktadır. Özellikle ticari işletmeler tarafından iç mekânın kullanımına katılarak doldurulmaktadır. Örneğin yapıların giriş katında olan kafeler zaman içinde ada içi boşluğa doğru yayılmakta ve boşluğu kafenin bir bölümü olarak kullanmaktadır.

Düşeyde İlave Katlar-Yüksek Binalar

Düşey boşlukların doldurulması iki biçimde tarihi çevreye etki etmektedir; ilki doldurulan boşlukların yakın çevresiyle olan ilişkisi, diğeri geniş ölçekteki etkisi.

Birinci durumda, gabari yükseltildiği koşulda mevcut tarihi doku direkt olarak olumsuz etkilenir. Örneğin, İstanbul Halaskargazi Caddesi üzerinde bulunan bitişik nizamlı yapılarda kat adedi çoğaltılmış ve tarihi yapılarla yeni yapılar arasındaki ilişki sorunlu bir şekilde oluşmuştur (Şekil 2.40). Tarihi yapılar kendinden yüksek binalar arasında sıkışarak alçak yükseklikte kalmış ya da üzerine yeni katlar eklenerek tarihi değeri kaybedilmiştir.

Şekil 2. 40 Halaskargazi Caddesi'ndeki bitişik nizamlı yapılar [52]

Düşey boşlukların doldurulmasının geniş ölçekte etkisi ise tarihi yapıların silüet görüntüsünün bozulması ile ortaya çıkar. Yalnızca tarihi çevre sınırlarında değil, yeni yapılaşmanın olduğu bölgelerde yapılan yüksek binaların tarihi çevrelere olan etkisinin

araştırılması ayrı önem taşır. Planlanmadan gelişen yüksek yapı toplulukları kentin silüetinde baskın değişiklikler yaratabilirler. Aynı zamanda tarihi çevreler ile birlikte algılanmaya başlayan bu yapı grupları, tarihi dokuya ciddi bir tehdit olarak karşımıza çıkarlar.

Hem gabari hem de silüet konusunda olumsuz örnek oluşturması anlamında İstanbul Zeytinburnu'nda yapılan 16/9 kuleleri örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2.41). Tarihi kent silüetine olumsuz etkide bulunması sebebiyle binaların üst katlarının yıkımına karar verilmiştir. Zeytinburnu için imar notlarında geçen yükseklik sınırlandırması 70 m yani 23 kat iken, yönetmeliğe aykırı bir şekilde bu projede 26, 32 ve 36 kattan oluşan üç ayrı kule yapılmıştır. Çıkan karara göre toplamda 25 katın yıkılması gerekmektedir.

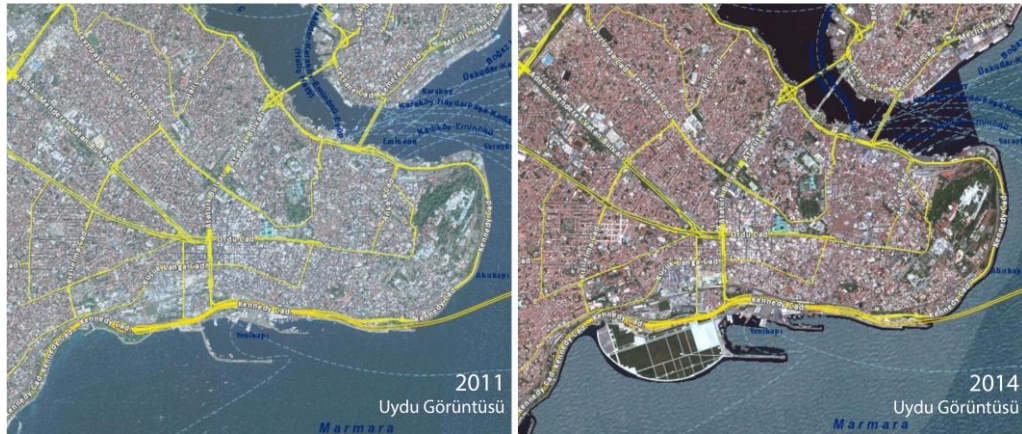
Şekil 2. 41 Zeytinburnu'ndaki gökdelenlerin tarihi yarımada silüetine etkisi [53]

İtalya-Roma'da uygulanan koruma yöntemi olumlu bir örnek oluşturmaktadır. Tarihsel dönemlerini ayırt etmek için şehir üç farklı bölgeye ayrılmıştır. 5. Yüzyıl'dan 19. Yüzyıla kadar yapıların olduğu bölgede yeni bir yapı yapmak kesinlikle yasaktır, bunun yanı sıra buralardaki yeşil alanlara ve boşlukların yapılaşmaya açılması teklif dahi edilmemektedir. İkinci bölgede sıkı kurallara bağlı onarımlar dışına çıkılmamaktadır. San Pietro Bazilikası'nın yüksekliği olan 27 metre bu iki bölge içinde yıllardır aşılmayan bir sınırı oluşturmuştur. Kurallar öncesinde de bu yükseklik hiçbir zaman geçilmemiştir. Yeni yapılacak olan yüksek binalar ise tarihi silüeti hiçbir koşulda etkilemeyecek şekilde şehir merkezinin 8 km ötesinde inşa edilmektedir [54].

Boşlukların Nitelik Değiştirmesi

Boşlukların nitelik değiştirmesi yatay boşlukların birbirlerine dönüşmeleri ile gerçekleşir. Değişim durumuna göre kentsel ölçekte olumlu ya da olumsuz etkileri görülebilmektedir.

Denizler doldurularak kıyı alanları genişletilmekte, kıyı kenar çizgisi değiştirilmektedir. Bu durumda su öğesi olan kentsel boşluklar doldurularak başka bir boşluk biçimi olan yeşil alanlara, meydanlara, kıyılarına dönüşmektedir. Kıyı Kanunu'ndaki 7. Madde'ye göre, kamu yararının gerektirdiği hallerde, uygulama imar planı kararı ile deniz, göl ve akarsularda ekolojik özellikler dikkate alınarak doldurma ve kurutma suretiyle arazi elde edilebilir [37]. Bu alanlar üzerinde altıncı maddede belirtilen yapılar ile yol, açık otopark, park, yeşil alan ve çocuk bahçeleri gibi teknik ve sosyal altyapı alanları düzenlenebilir. Örnek olarak, Şekil 2.42'de verilen İstanbul Yenikapı'daki miting alanı verilebilir. Projede 680.000 m²'lik alan doldurularak 1 milyon kişinin sığabileceği bir alan yapılmıştır. Tarihi yarımada'nın kıyı şeridini tamamen değiştirerek, büyük bir beton yığının yaratan bu boşluk, su öğesinin meydana dönüşmesine örnek olarak gösterilebilir. Bu uygulamada gözüktüğü gibi önemli olan boşluğun boşluk olarak kalmasının ötesinde tarihi çevrenin özgünlüğüne zarar vermeyecek niteliğinin korunmasıdır.

Şekil 2. 42 Tarihi yarımada'nın Yenikapı dolgu alanı yapılmadan önceki ve sonraki hali [55]

Tarihi kent merkezlerinde geçmişte dere yatağı olan alanların kentin gelişim süreci içinde sokak ya da caddelere dönüştüğü de gözlemlenmektedir. Örneğin, İstanbul Beşiktaş'ta İhlamurdere Caddesi geçmişte Fulya Deresinin aktığı yataktır. İhlamur

Kasrı'nın ilk yapıldığı zamandaki duvarları dere taşmasına tedbir almak amacıyla yapılmış olan yüksek duvarlardır. Günümüzde yerini parmaklıklar almıştır ve bahçe çevresiyle daha ilişkili hale gelmiştir. Yani derenin nitelik değiştirilerek caddeye dönüşmesi durumu kent içindeki biçimlenişi ve yaşantıyı etkilemiştir.

Kısmi yapılaşmayı içeren boşluklar olarak mezarlıklar zaman içinde işlevi değiştirilerek park gibi aktif yeşil alanlara dönüştürülmektedirler (Şekil 2.43). Üzerindeki mezar taşları ya da yapıları taşınarak kentin yatay bir boşluğu haline getirilmektedirler.

Şekil 2. 43 1941'de park olarak düzenlenen Abbasaga Mezarlığı [56]

Son yıllarda hız kazanan kentsel dönüşüm faaliyetleri ile kentlerin yoğun bölümlerinde eski yapıların yerine yenileri inşaa edilmektedir. Yapılan bodrum katlar yalnızca toplam kat alanın hizasına değil tüm parselde yayılmaktadır. Toprak zeminli olan ön arka ve yan bahçeler yapılaşmaya açılarak yer yer yalnızca görünürde toprak zemin olmakta, ağaçların yetişebilmesi için gerekli kök derinliğine olanak vermemektedirler. Bu durum kent içindeki yeşil dokuyu azaltan geri dönüşü zor olan olumsuz yapılaşmayı yaratmaktadır.

Boşlukların nitelik değiştirmesine olumlu bir örnek olarak Berlin'deki Tempelhofer Feld verilebilir. Geçmişte askeri üs, yerel park, toplama ve çalışma kampı olarak kullanılan alan sonrasında havaalanı olarak işlev görmeye başlamıştır. 2008 yılında kapatılan havaalanının ardından, günümüzde yenilenerek pek çok farklı aktiviteye olanak sağlayan bir sahaya dönüştürülmüştür. Koca bir boşluk olarak şehrin ortasında yer edinmektedir. Alanın pek çok aktiviteye olanak veren bir boşluk olduğu görülmektedir

(Şekil 2.44). Bu bölgenin korunmasıyla ilgili karar Mayıs 2014'teki referandum sonrasında netleşmiştir. Berlin'de yaşayan birçok insanın katılımıyla Tempelhofer'e dair planlama yapılarak kararlar alınmıştır. Yerel halkın düşünceleriyle şekillenen bu alan, çeşitli spor aktivitelerinden dinlenmeye, yaratıcı projelere kadar farklı etkinliklere olanak vermekte hayvanlar ve bitkiler için önemli bir habitat alanı oluşturmaktadır.

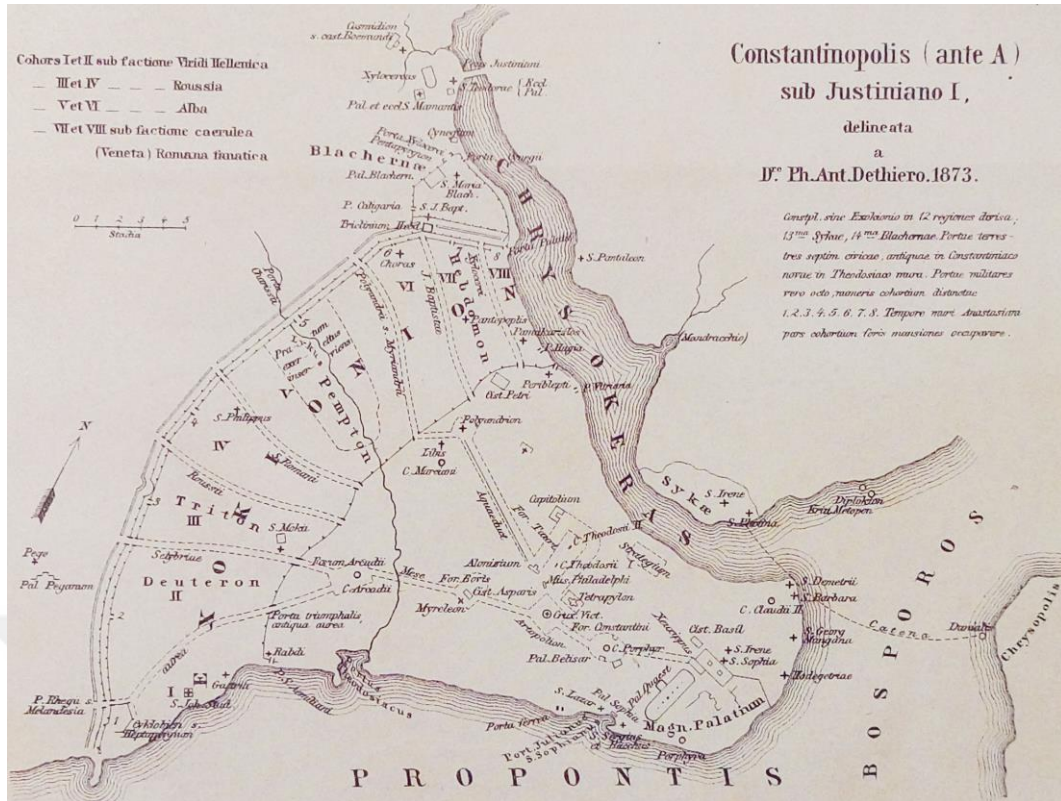
Şekil 2. 44 Berlin Tempelhofer alanı (19.09.2017)

DİVANYOLU VE ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ BOŞLUKLAR

3.1 Divanyolu ve Çevresinin Tarihsel Değişimi

Divanyolu, İstanbul'un sıfır noktası olarak bilinen Milion Taşı'ndan başlar çatallanan iki arter ile Edirnekapi'ya ulaşır, Roma'ya değin uzanan Via Egnatia'ya bağlanır. Osmanlı'da Divanyolu olarak isimlendirilen, Bizans'ın Mese'si olarak bilinen cadde yüzyıllardır kentin en önemli aksını oluşturmuştur. Katmanların oldukça fazla olduğu bu ana arter üzerinden Osmanlı, Bizans ve Roma'ya ait izler okunmaktadır. Yedi tepeden oluşan İstanbul'un, At Meydanı (Hipodrom), Çemberlitaş Meydanı (Forum Konstantini) ve Beyazıt Meydanı (Forum Tauri) olmak üzere üç tepesinin üzerinden geçmektedir. Bu bölümde kronolojik olarak Divanyolu'na ait bilgiler verilmiştir.

Divanyolu İstanbul için simgesel bir eksendir. Zamanında üst düzey yöneticilerin, orduların geçit yaptığı saraya ulaşılan bir imparatorluk caddesidir. 4. ve 5. Yüzyıllarda şehrin ana eksen, üzerine önemli forumların ve yönetim yapılarının inşa edildiği Mese'dir. Mese, Bizantion Agorası'ndan başlayarak Tauri Forumu(Beyazıt Meydanı)'na kadar ilerleyip ikiye ayrılır (Şekil 3.1), tarihi yarımada Y oluşturan bir ana caddedir. Caddenin doğu kısmı daha 3. Yüzyılın başlarında genişletilmeye ve uzatılmaya başlanır. Milion taşından Çemberlitaş'a kadar olan olan revaklı dümdüz cadde "Mese Regia" olarak anılır, Konstantinopolis'in tarihi ana aksını oluşturur. Heykellerle süslü iki katlı revaklar vardır ve arka kısımlarında dükkanlar sıralıdır [34] [57] (Şekil 3.2).

Şekil 3. 1 Justinianus'a kadar İstanbul, Dethier 1873 [58]

Şekil 3. 2 Hipodrom ve etrafındaki binaların batıya doğru görünümü [59]

Constantinus Forumu Bizantion'un Batı kapısı olarak tasarlanan anıtsal ve simgesel bir alandır. Eski kentin mezarlık alanı üzerine kurulan bu meydanın planının oval ya da dairesel olduğu, ana aks üzerinde iki girişinin varlığı ve iki katlı revaklarla çevrili olduğu bilinmektedir. Batıya doğru ilerlenince Tauri Forumu ile karşılaşılır, burası Marmara, Haliç ve Boğaz manzarasıyla kentin en değerli tepesidir. Öncesinde bu alanda bulunan çeşmenin (Nimfeum Maksimus) varlığı daha önceki dönemlerde de bu açıklığın halkın toplandığı bir yer olduğuna işaret eder [34].

10. yüzyıla kadar pek çok yangın felaketi geçiren şehrin 1203 Latin istilasından sonra merkezden büyük bir bölümü ve görkemli ana caddesi, Mese yanar [57]. Yalnızca belirli alanlarda anıtsal yapıları bulunduran Mese'de yoğunlukla ahşap revaklar vardır. Konstantinopolis'in bütün kamusal alanları, forumlar, stoalar(arastalar) ve anıtsal bir sütunu merkez alan boşlukları, üzerinde barındırdığı kabul ediliyordu. Osmanlı'da ise durum değişmiştir; külliyelerin dış avluları, çayırklar, resmi olmayan meydanlar kamusal alanları oluşturmuştur. İşlek arterler ve ticari yoğunlaşmalar her iki kültürde de vardır [29].

I.Beyazıt'ın başta olduğu 14. yy sonunda Türkler cami yapma izniyle mahalleleri kurmaya başlamıştır. Türk döneminde de cadde ana aks olarak önemini korur. 1480 yılına tarihlenen Şekil 3.3'teki gravürde sur içindeki tarihi yarımadanın iki katlı sivil mimari yapılar ve meydanlardaki sütunlar ile birlikte resmedildiği görülür.

Şekil 3. 3 Byzantium / Konstantinopolis [60]

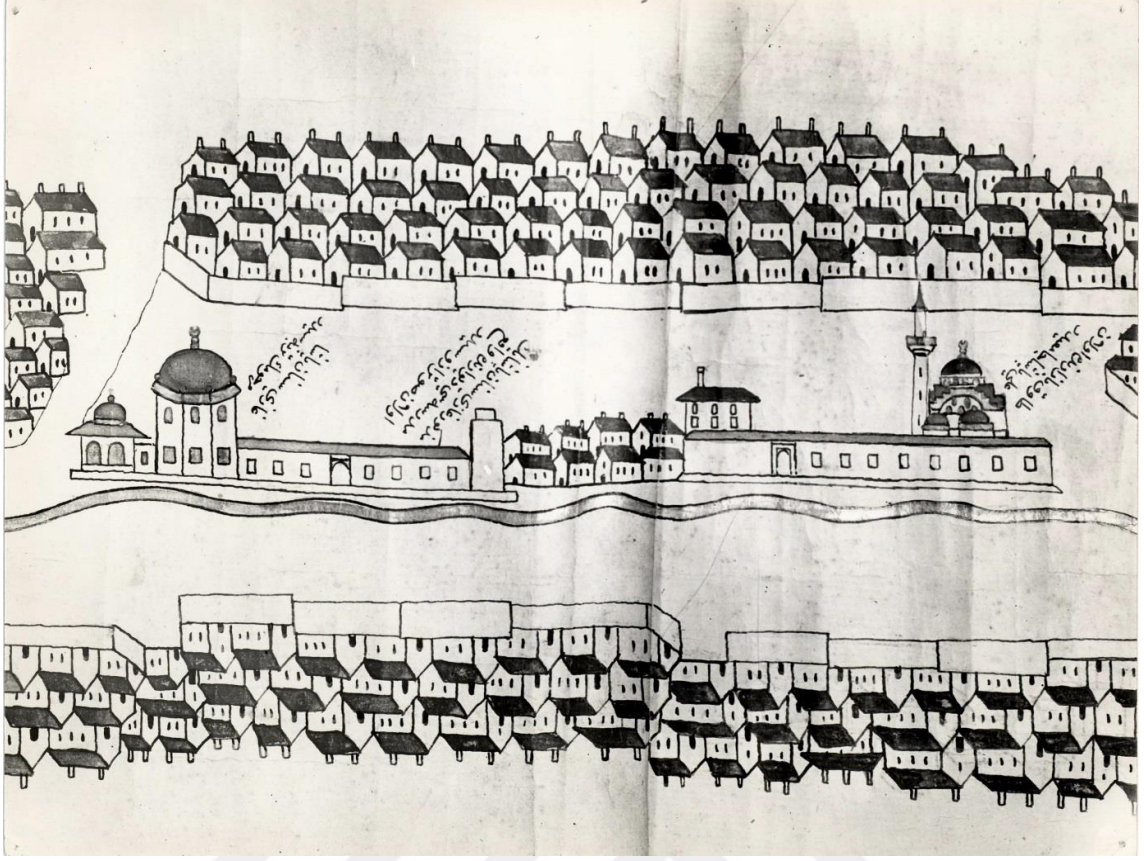
16. yüzyılda kentin tek ana caddesinin Ayasofya'dan Beyazıt'a uzanan Divanyolu olduğu bilinir. Bu zamanda kentte bahçelerin etkisinin oldukça fazla olduğu, meyve ağaçlarının bolluğu ile yeşil yoğunluğundan söz edilir [34, 57]. Piri Reis'in İstanbul haritasında Topkapı Sarayı, eski saray, camiler ve surların yanı sıra konutların yoğunluğu dikkat çeker. Aynı zamanda ağaçlar da leke olarak resmedilmiştir (Şekil 3.4)

Şekil 3. 4 Piri Reis'in 1521 tarihli İstanbul haritasında tarihi yarımada [58]

Divanyolu'nda Sinan Paşa Türbesi'nin olduğu yeri resmeden Şekil 3.5' deki çizimde yolun her iki tarafında da tek ya da iki katlı kırma çatılı, bacalı evler vardır. Türbe ile medrese arasında da yapılaşmanın olduğu görülür.

17. yüzyıldan 19.yüzyıl ortasına kadar sultanlar defin yeri olarak büyük külliyesi tercih etmiştir. Eksenin üzerinde olan tek alan Laleli Külliyesidir, o da güneydeki yan kolu üzerinde konumlanır. Eksen üzerinde paşaların ağır bastıkları görülür, bu eğilim II. Mahmut'un Divanyolu'nu devlet gücünün sahnesi olarak görmesiyle değişir. Türbenin konumu, hükümet Merkezi olan Bab-ı Ali ile sultan arasındaki bağlantıya işaret eder [29].

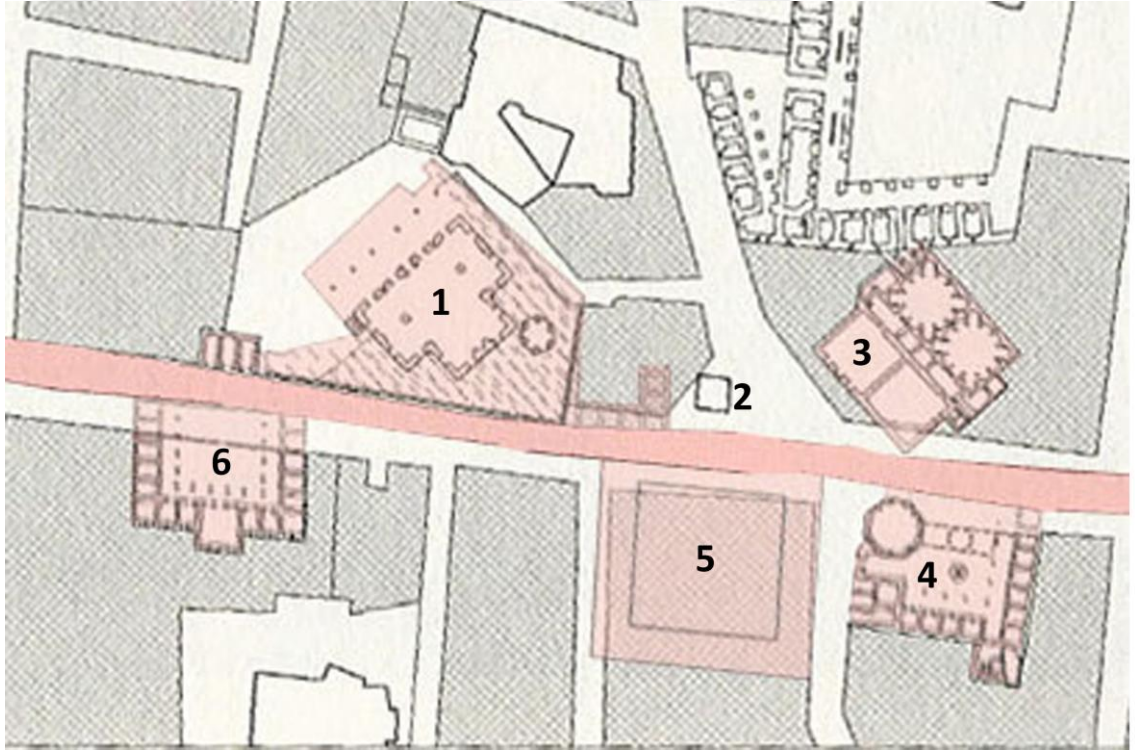
Şekil 3. 5 Sinan Paşa Türbesi ve çevresi (Ali Saim Ülgen arşivi) [61]¹

1839 Tanzimat fermanından sonraki dönemde Batı uygarlığındaki kent yapısı İstanbul'a adapte edilmeye çalışılmıştır. Geleneksel dokuyu korumak yerine eski mahallelerin yıkılması anlayışı gelişmiştir. 1855 yılında ilk belediye kurulmuştur. 19. yüzyılın son kırk yılında Divanyolu çevresine ciddi müdahaleler yapılmıştır. 1865 Hocapaşa yangınından sonra kurulan Islahat-ı Turuk Komisyonu kapsamlı planlama çalışmaları yapmış ve yolları sınıflandırmıştır. Çalışmalar Divanyolu ile başlatılmış, yolların genişlikleri belirlenmiştir. Buna göre; ana yollar 19 m, tali yollar 14 m, en küçük sokaklar da 6 m olmuştur. Bu büyük yangın sonrası, Milion Taşı'ndan Sinan Paşa Medresesi'ne kadar olan, Bizans Mese Regiası'na denk gelen alandaki 8 metrelik sokak genişliği iki katına çıkarılmıştır. 1876 yılında Hocapaşa yangınına ilişkin resmi bildiri yayınlanarak diğer düzenlemeler de planlanmıştır [29, 34].

¹ Resmin üstünde Osmanlıca olarak soldan sağa; "Gazi Sinan Paşa merhumun türbesidir. Mezkur Gazi Sinan Paşa'nın medresesi duvarında vaki olan su terazisidir. Tavuk Pazarında olan Ali Paşa Camii'dir." Yazmaktadır [61].

1865 Hocapaşa yangını sonrasında Divanyolu üzerinde kritik müdahaleler gerçekleşmiştir. Şekil 3.6’ da Atik Ali Paşa Camisi çevresindeki değişimler gözükmemektedir; siyah zemin çizimi 1848 yıllarını, kırmızı opak rengi ise 1880’leri göstermektedir. Köprülü Mehmet Paşa Medresesi’nin kuzeye bakan tarafının büyük bir bölümü yıkılmıştır. Elçi Han yangın sonrasında önemli ölçüde zarar görmüş, 20. Yy başında tamamen yıkılmıştır. Yapılan değişimler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır;

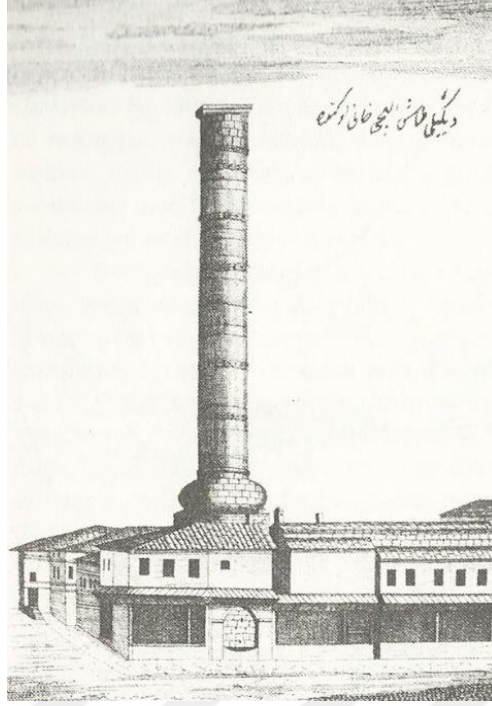
- Atik Ali Paşa Cami’nin avlu duvarı geri alınarak yeniden yapılmıştır.
- Bir 16. Yy hamamı olan Çemberlitaş Hamamı’nın yola denk gelen köşesi kesilmiştir. Kesik duvarın cephe tasarımı İtalyan mimar Barborini tarafından yapılmıştır.

Şekil 3. 6 Cerasi, M. Haritalarının (1848-1880) üst üste çakıştırılması ile yapılan çalışma

1. Atik Ali Paşa Cami 2. Dikilitaş 3. Çemberlitaş Hamamı 4. Köprülü Mehmet Paşa Medresesi 5. Elçi Han 6. Atik Ali Paşa Medresesi

- Dikilitaş çevresindeki yapılar yıkılarak, etrafı boşaltılmıştır. 19. Yy başına tarihlenen Şekil 3.7’ deki gravürde sütunun etrafını çevreleyen yapılar görülmektedir.

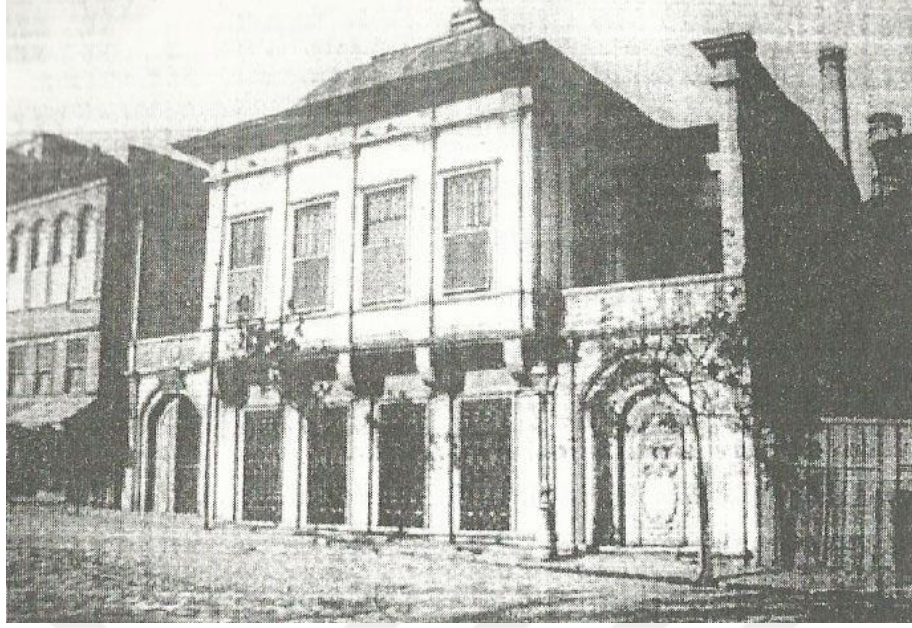

Şekil 3. 7 19. yy.'da Constantinus Sütunu'nu çevreleyen dükkan ve kulübeler [29]

- Atik Ali Paşa Medresesi'nin kuzey cephesinde kısmen yıkım yapılarak yola hizası sağlanmıştır.
- Eski saray binaları yıkılmıştır.

1876 resmi bildirisinden sonra da Divanyolu üzerindeki müdahaleler devam etmiştir. 19. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa'da yapılane benzer biçimde bazı önemli anıtların etrafını temizleme politikası yürütülmüştür [29]. Bu kapsamda Beyazıt Meydanı'ndaki ticari binalar yıkılmıştır. II. Mahmut Türbesi tadilata alınarak genişletilmiştir. Divanyolu'nun 1867'deki tesviyesinden sonra seviyesi düşmüş ve türbenin önünde yükseltilmiş anıtsal merdivenlerde tuhaf bir görünüm oluşmuştur [29]. Nuru Osmaniye ve Bab-ı Ali Caddeleri açılmıştır.

Tekil örnekler üzerinden yapı bazında inceleme yapıldığında; öncesinde simetrik ve iki katlı olan Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi (Şekil 3.8), 19. yy sonundaki müdahale ile üç katlı bir görünüm kazanmıştır. Günümüzde bu şekliyle varlığını sürdürmektedir (Şekil 3.9).

Şekil 3. 8 Cevri Kalfa Mektebi'nin II. Abdulhamit tarafından ilave bölüm yapılmadan önceki görünüşü [62]

Şekil 3. 9 Cevri Kalfa Mektebi'nin güncel durumu (17.10.2017)

1920 yılında, kentsel planlama operasyonları kapsamında, Seyyid Hasanpaşa Medresesi arkasında konumlanan Sabuncu Han yıkılmıştır.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte gelişen planlamalar ile Adalet Sarayı'nın yapılması için Hipodrom'un kuzeybatı tarafı uygun görülmüştür. 1939 yılında İbrahim Paşa Sarayı'nın batısında yer alan dördüncü avlu tamamen yıkılmıştır. Yeni adliye sarayı yapılması amacıyla yıkılan alanda 1951 yılında inşaat başlamıştır. Yarışma ile seçilen Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın projesi uygulanmıştır.

Henri Prost, 1935-51 yılları arasında İstanbul'un nazım imar planını hazırlayıp uygulamıştır. Kat yasağı ile Divanyolu'yla Büyük Sarnıç arasındaki bina yüksekliklerini sınırlamasını planlamıştır. Constantinus Sarayı ve daha eski uygarlıkların kalıntılarının

bulunması için kazılar yapılarak bu keşiflerin bahçelerde sergilenmesi amaçlanmıştır [63]. Şekil 3.10'da 1943'teki kazılar sırasında Adliye Sarayı'nın olduğu sahada kilise kalıntıları ortaya çıkarılmıştır, arkada Firuz Ağa Cami gözükmemektedir.

Şekil 3. 10 Adliye Sarayı'nın olduğu sahada 1943'teki kazılar [64]

1943 yılında bir diğer kazı çalışması da Beyazıt ve çevresinde yapılmış ve pek çok antik eser ortaya çıkarılmıştır (Şekil 3.11).

Şekil 3. 11 Beyazıt ve çevresindeki hafriyat çalışmaları, 1943 [64]

Prost, Binbirdirek Sarnıcı'nın olduğu alanı Adalet Meydanı olarak düşünmüştür. Bu meydandan Sultan Ahmet Camisi'ne bakıldığında anıtın bir bütün olarak öne çıkması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Şekil 3.12'deki fotoğrafta sol kısımda; "Sarnıç Meydanı, gelecekteki Adalet Meydanı"; sağ kısımda, "perspektif açılması, bu yapıların

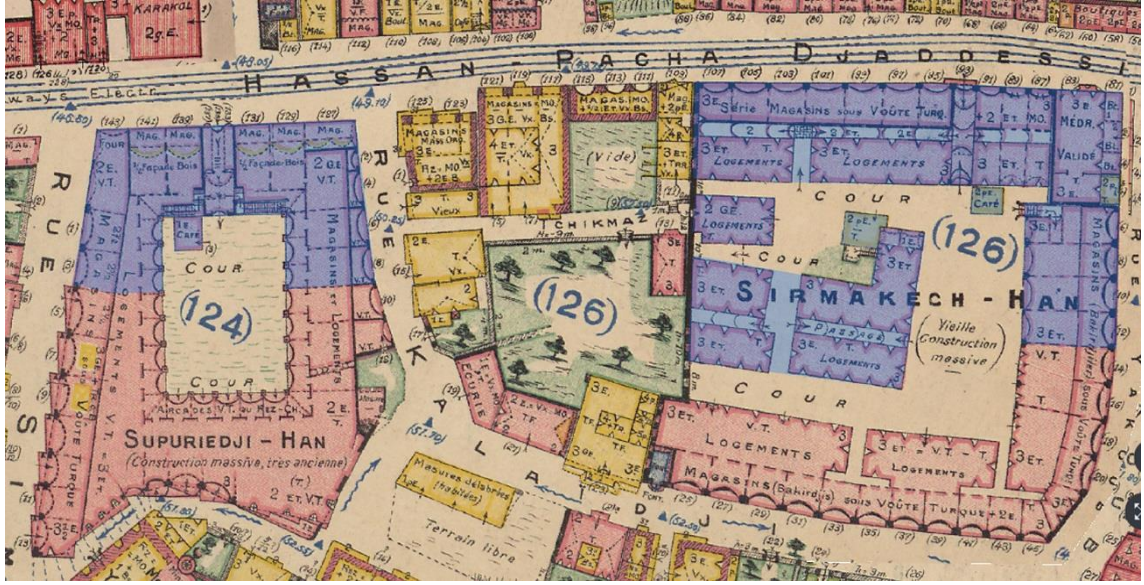
arkasında İbrahim Paşa sarayının kalıntıları dışında başka bir şey yok-Eski Hapishane” bilgileri yazmaktadır.

Şekil 3. 12 Binbirdirek Sarnıcı Meydanı'ndaki yıkılacak evler [63]

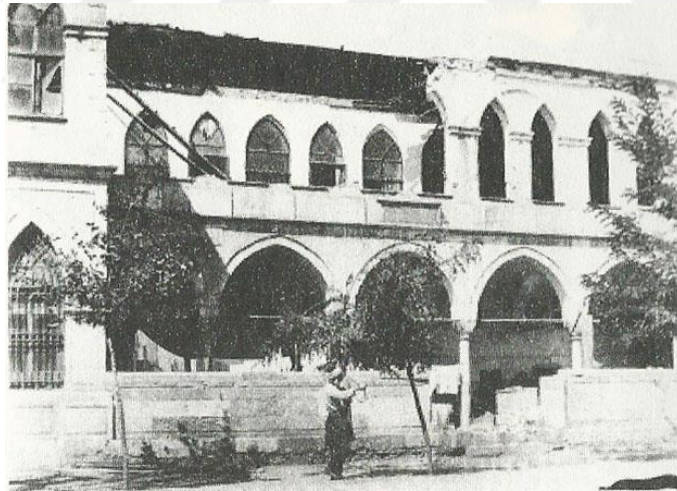
1950-1960 yılları arasındaki İmar Hareketleri kapsamında Divanyolu çevresindeki alanlara müdahaleler yapılmıştır. Bunlar aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir;

- 1745 yapımı Süpürgeci Han ve 17. yy sonunda yapılan Simkeşhane'nin yola bakan kuzey cepheleri yıkılmıştır. Şekil 3.13'de mavi ile işaretlenen yapı bölümleri 1956-57 yıllarında yol genişletme çalışmaları ile yok edilmiştir.
- Beyazıt Meydanı'nda genişletme ve yeniden biçimlendirme çalışmaları yapılmıştır. 1957 senesinde Sedat Hakkı Eldem'in meydan projesi uygulanmıştır.

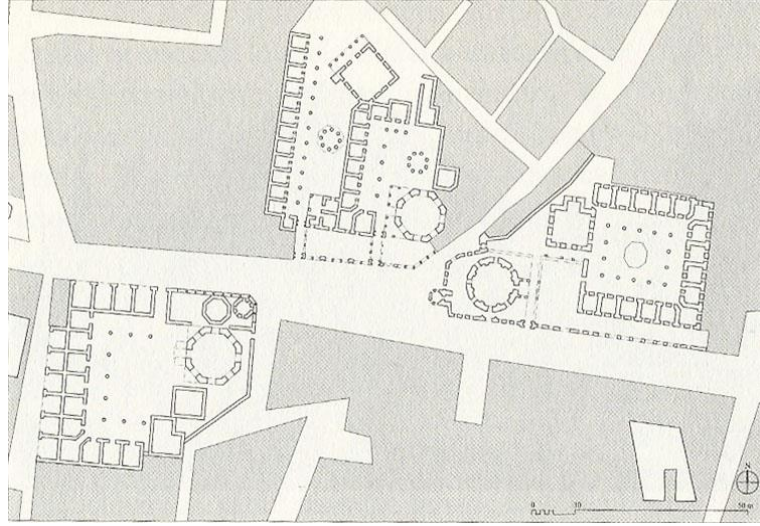
Şekil 3. 13 Pervititch Haritaları üzerinde işaretlenen Süpürgeci Han ve Simkeşhane'nin yıkılan bölümleri

- Beyazıt Cami ve Medresesi arasında konumlanan Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi tamamen yıkılarak bulunduğu yapı adası yok edilmiştir. Şekil 3.14'de görülen bu yapının yerinde bugün otobüs durağı vardır.

Şekil 3. 14 Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi'nin 1894 depreminden sonraki görüntüsü [62]

- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin kuzeyde yola bakan dükkanları yıkılmıştır. Avlu duvarı, sebil ve mezarlığı tramvay geçişi için arka tarafa taşınmıştır. Sebil ve hazirenin taşınmasından sonraki plan şeması Şekil 3.15'de gösterilmiştir. Medresinin sağ tarafındaki sağır duvar cephedeki dükkanların yıkılması ile oluşmuştur.

Şekil 3. 15 Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin yıkımlardan sonraki görünümü [29]

- At Meydanı'nda genişletme ve yeniden biçimlendirme çalışmaları yapılmıştır.

1964 yılında Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin batısında yayalar için alt geçit yapılırken Mese'nin kesiti görülmüştür. Şekil 3.16'da kazıda ortaya çıkarılmış mermerden iki adet içme suyu kanalı gözükmemektedir.

Şekil 3. 16 Divanyolu'ndaki kazıdan çıkarılan mermer su boruları [64]

Yapılan tespitlere göre burada 1,5 - 1,6 m genişliğinde, 1,8 - 2 m yüksekliğindeki tonozlu duvarlar üzerine içleri oyulmuş mermer blokların birleşimiyle yapılmış tazyikli su yolu tesisatı geçmektedir [64].

Yukarıda verilen örneklerden ve süreçten anlaşıldığı üzere Divanyolu çok katmanlı bir kent aksıdır ve yüzyıllar boyunca İstanbul'un ana arteri durumundadır. Bu cadde üzerindeki yapılar ve boşluklar belirli bir düzen içinde olmasa da birbirleriyle uyum içindedirler. Kentteki çeşitlilik dokunun ve öğelerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dini yapıların Mekke'ye, güneydoğu yönüne bakması zorunluluğu sokak hizasına göre değişmeyen bir olgudur. Ortak hizalamaya izin vermeyen bu durum Batı kentlerindeki simetri ve tekrarlanmayı ortadan kaldırmıştır [29]. Kentsel dokudaki geniş açıklıklar, eksenin her iki yanından da denizin uzaktan görünmesini sağlamıştır. Külliye ve konutların açık alana yönelik gevşek tipolojisi; Osmanlı'nın açık karakterli yarı kırsal-yarı kentsel alanlara ilgi göstermesi boşlukları var etmiştir. Divan ekseninde belirleyici bir etki yaratarak gevşek bir dokunun oluşmasına sebep olmuştur. Bu yol, 'kentsel mekandan görünen her yerin içinden geçen bir form' olarak tanımlanmıştır [29].

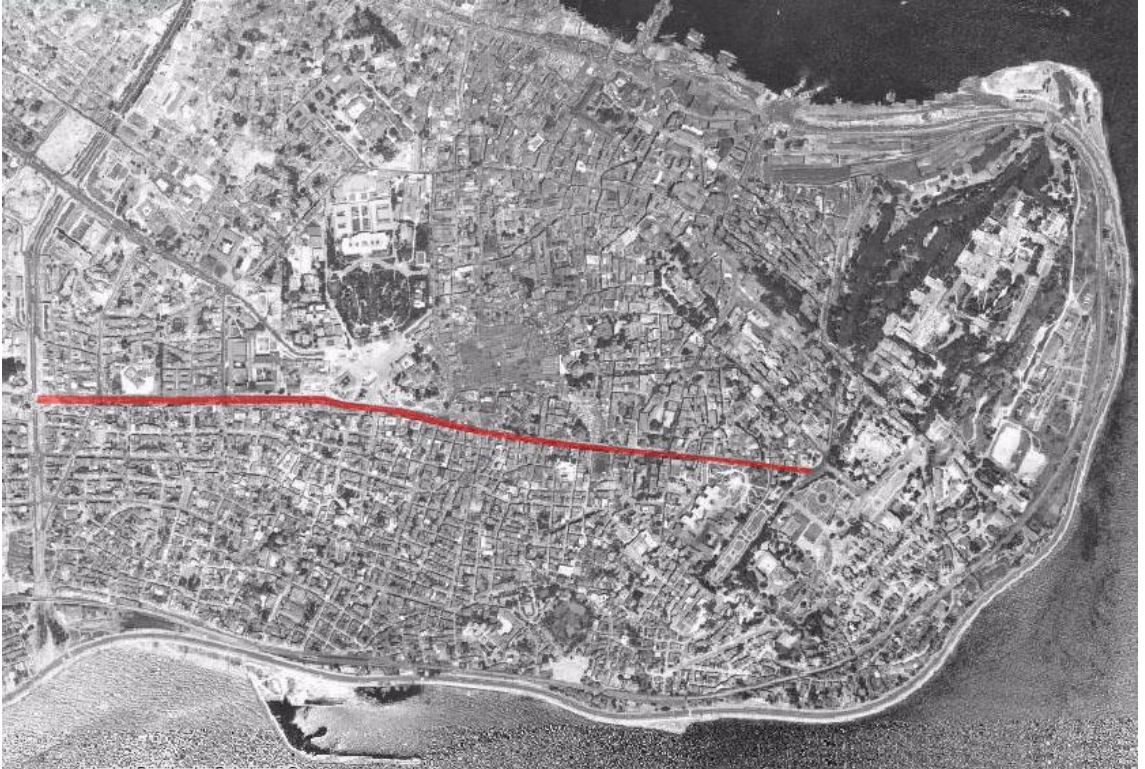
Zaman içinde bölgeye yapılan müdahaleler ile tarihi yapıların yok edilerek ya da tahrip edilerek yolların açılması kentsel boşlukların çoğalmasına dair olumlu bir örnek oluşturmaz. Tarihi çevre bir bütün olarak korunduğu zaman tarihsel ve kültürel süreklilik sağlanabilir. Dolayısıyla Divanyolu üzerinde yapılan yıkım çalışmaları tarihi çevreye çok büyük ölçüde zarar veren, kent dokusunu tahrip eden müdahalelerdir. Olumsuz örnek oluştursa dahi bu değişiklikler Divanyolu'nun tarihsel değişimini oluşturmaktadır.

3.2 Çalışma Alanı Sınırı

Divanyolu günümüzde üzerinde tramvay hattını da barındıran önemli bir turizm aksı olarak varlığını sürdürmektedir. Yukarıdaki bölümde tarif edilen şekliyle Divanyolu kentin surlarına kadar çatallanarak devam eden uzun bir aksı oluşturur. Bu tez kapsamında Divanyolu'nun Milion Taşı'ndan başlayarak Aksaray'a kadar olan Atatürk Bulvarı ile kesilen bölümü incelenmiştir (Şekil 3.17).

Şekil 3. 18 Divanyolu 1946 uydu görüntüsü [66]

Şekil 3. 19 Divanyolu 1970 uydu görüntüsü [66]

Şekil 3. 20 Divanyolu 2006 uydu görüntüsü [66]

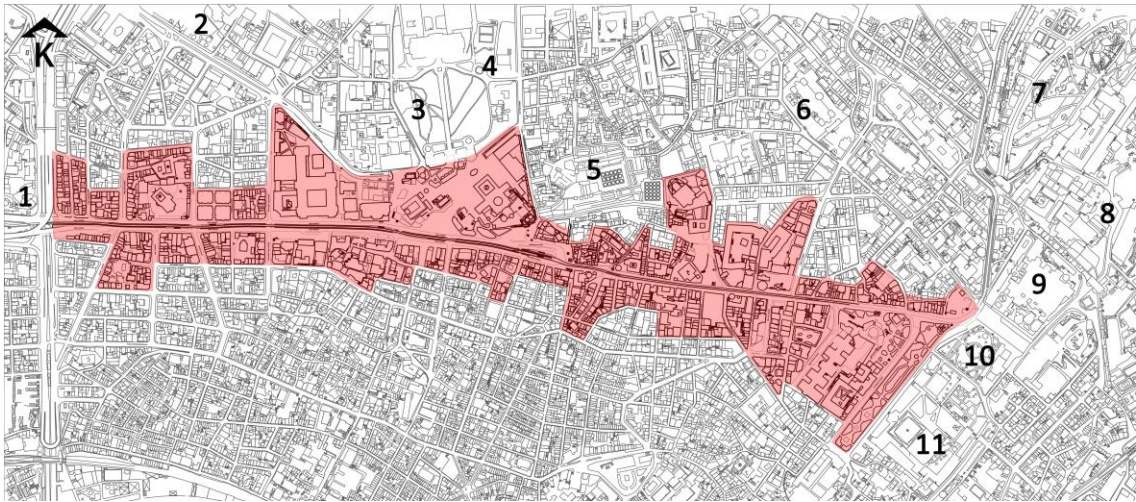
Şekil 3. 21 Divanyolu 2014 uydu görüntüsü [66]

Divanyolu'nun Milion Taşı'ndan başlayarak Atatürk Bulvarı'nda sonlanan kısmı ile kuzey ve güneydeki yola bitişik parsellerden oluşan çalışma alanı şekil 3.22'deki uydu görüntüsü üzerinden gösterilmiştir. Bu sınır belirlenirken Divanyolu'na kuzey ve güney yönde bitişik yapı adaları dikkate alınmıştır. Onlara komşu olan belirgin kentsel boşluk alanları ve anıtsal yapı barındıran yapı adaları da çalışma alanına dahil edilmiştir.

Şekil 3. 22 Çalışma alanı sınırı [67]

Şekil 3.23 'te çalışma alanının yakın çevresinde var olan önemli alanlar gösterilmiştir.

Şekil 3. 23 Çalışma alanı ve çevresindeki önemli yerler

1. Valide Sultan Cami 2. Şehzadebaşı Cami 3. İstanbul Üniversitesi 4. Beyazıt Kulesi
5. Kapalı Çarşı 6. İstanbul Erkek Lisesi 7. Gülhane Parkı 8. Topkapı Sarayı 9. Ayasofya
10. Sultanahmet Meydanı 11. Sultanahmet Cami

3.3 Analizler

Divanyolu ve çevresinde yapılan analizlerde mevcutta var olan boşlukların tespitinin yapılması amaçlanmıştır. Boşlukların yatayda ve düşeyde hangi oranda bölgede yer edindiği araştırılmıştır.

Analizlerin öncesinde çalışma alanındaki önemli yapıların bilinmesi önem taşımaktadır. Bu bölge İstanbul'un omurgasını oluşturan aks olarak pek çok anıtsal yapıyı üzerinde barındırır. Şekil EK-A 'da bu yapılar sırası ile verilmiş, günümüzdeki isimleri yazılarak özgün adları parantez içinde gösterilmiştir. Boşlukların tarihi çevreyle bağlantısı kurulurken yapıların biçim ve işlevleri önem kazanmaktadır.

Çalışma alanında plan analizleri, düşey boşluk analizleri ve hacimsel algı incelemesi yapılmıştır. Yatay boşlukların nitelikleri ve oranları ortaya konularak düşeydeki boşluk miktarları incelenmiştir. İki boyut üzerinden yapılan incelemelerin ardından fotoğraflar ele alınarak üç boyuttaki hacimsel algıya dikkat çekilmiştir.

3.3.1 Plan Analizleri

Bu başlık altında dört adet analiz yapılmıştır; doluluk-boşluk analizi, boşluk çeşitleri analizi, yeşil alan analizi ve yapı adalarının boşluk analizi. Doluluk-boşluk analizinde yapılaşmış alanlar ile boşluklar üzerinden inceleme yapılmıştır. Yatay boşluk analizinde Çizelge 2.1'de verilen yatay boşluklar ve diğer boşluklar sırasıyla çalışma alanı üzerinden ele alınmıştır. Yatay boşlukların alt başlığı olan yeşil alanlar ayrıca incelenmiş ve bu boşlukların hangi nitelikteki yeşil dokular oldukları ortaya konulmuştur. Yüzde olarak boşluk oranlarının verildiği yatay boşluk analizinde ise yapı adalarındaki yapılaşmanın olduğu dolu alanlar ile boşluklar baz alınarak sonuçlar hazırlanmıştır.

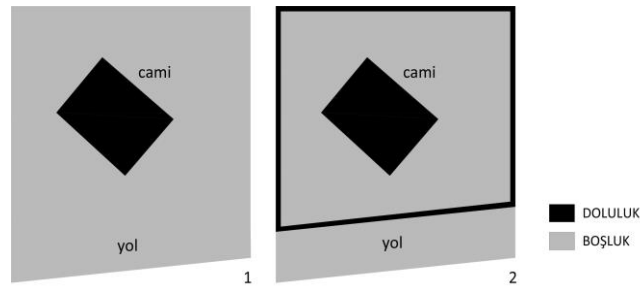
3.3.1.1 Doluluk-Boşluk Analizi

Çalışma alanı üzerinde yapılan ilk analiz Doluluk-Boşluk Analizi'dir (EK-B). Bu analiz yapılırken yalnızca yapılaşmanın olduğu dolu alanlar ile yapılaşmanın olmadığı boş alanlar dikkate alınmıştır. Kentteki dolu ve boş alanları net bir şekilde ortaya çıkararak

boş alanların biçiminin algılanmasını sağlayan 'figure-ground' [1] teorisi örnek alınmıştır. Yapılaşmış ve yapılaşmamış alanların gösterilmesi, boşlukların doluluklara oranla daha biçimsel olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. Dolu alanlar siyah leke olarak, boşluklar beyaz olarak gösterilmiştir. Kot farkı, yol çizgileri, peyzaj unsurları vb. gibi plan üzerinde görülebilecek bütün izler yok sayılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda en büyük açıkların Beyazıt Meydanı ve At Meydanı'nın olduğu alanlar olduğu görülmüştür. Uzun dikdörtgen bir boşluk olan At Meydanı arkeolojik sergi alanıyla birleşerek Divanyolu'na uzanmıştır. Aynı zamanda yolun karşısındaki Milion Taşı'nı içine yeşil alan ile birleşmiş böylece yatay etki çoğalmıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi meydan, kentsel arkeolojik alan, yol ve yeşil alan birleşerek daha büyük ve nitelikli boşluğu oluşturmuştur. Beyazıt Cami'nin içinde olduğu Beyazıt Meydanı geniş bir açıklık etkisi yaratır, tanımlı olmayan bir boşluktur. Çemberlitaş Meydanı ile Nuru Osmaniye Cami'nin avlusu da yapılaşmanın yoğun olduğu alan içinde geniş bir boşluk olarak karşımıza çıkar. Divanyolu Dikilitaş'ı içine alan bu meydanla birleşerek kuzeye doğru açılır.

Divanyolu Yahya Kemal Müzesi'nin olduğu genişliğe gelene kadar dar bir boşlukken buradan sonra genişleyerek devam eder. Caddenin kuzey ve güneyine yerleşen yapı adalarının yolun kıvrımını yani boşluğun formunu takip ederek yerleştiği görülür. Tüm camilerin güney-doğuya yönelmiş olmaları boşlukların biçimini etkileyen bir veridir. Şekil 3.24'teki şematik çizimdeki gibi avlu duvarları ile yol hizalanarak sınır oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 3. 24 Güneydoğuya yönelen cami yapısının yol ile ilişkisi

1. çizimde caminin yerleştiği alan ile yol arasında hiçbir sınır bulunmamaktadır, 2. çizimde ise cami ile yol arasına duvar yapılmış ve caminin dış avlusu duvar ile yola hizalanmıştır.

Divanyolu'nun kuzeyindeki alanda kentsel boşlukların daha yoğunluklu olduğu görülmektedir. Bu yönde aynı zamanda anıtsal yapıların da yoğunlaştığı görülür. Anıtsal yapıların konumlandıkları alanlar ile boşluklar bir arada daha fazla yer edinmektedir. Divanyolu eğrisel bir yol olarak yapı adalarının ortasından geçen bir boşluktur. Atmeydanı, Çemberlitaş ve Beyazıt Meydanları ile birleşerek geniş boşluk algısını güçlendirir. Biçimsel olarak belirgin iç avlu boşlukları çalışma alanında ön plana çıkarken dış avlular bölgenin morfolojik yapısında etkilidir.

3.3.1.2 Boşluk Çeşitleri Analizi

Yer düzleminde doluluk ve boşlukların tespitinin ardından yatay ve diğer boşlukların sınıflandırılması yapılmıştır. Yeşil alanlar bu analizde gösterilmesinin yanı sıra ayrıca ele alınarak diğer boşluklarla çakıştığı alanlar ve çeşitleri tespit edilmiştir. Çalışma alanında yer alan yatay boşluklar ve diğer boşluklar aşağıda sıralanarak detaylandırılmıştır (EK-C).

Yollar

Divanyolu çalışma alanı boyunca ana aks olarak devam eder, diğer yollar bu ana cadde üzerinden kuzeye ve güneye açılır. Divanyolu'nun genişliği Yahya Kemal Müzesi'nin olduğu yere kadar yaklaşık 7.20 m iken, bu alandan sonra çift şeride dönüşerek 22.00 metreye kadar çıkar. Beyazıt Meydanı'ndan önce otobüs durakları ve tramvay istasyonunun olduğu yer en fazla genişlediği alandır.

Meydanlar

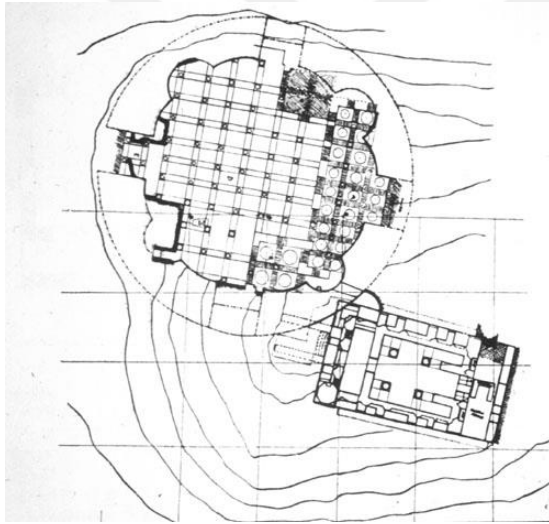
At Meydanı: Divanyolu'nun başlangıcında yer alır. Sultan Ahmet Camii ile İbrahim Paşa Sarayı arasında kalan uzun dikdörtgen boşluktur. Bu boşluğun içinde üç dikili anıt yer alır; Örme Dikilitaş, Burmalı Sütun ve Theodosius Dikilitaş. Ayrıca Alman Çeşmesi de bu meydanın içinde konumlanır. Sultan Ahmet Parkı olarak da anılan bu meydan, Sultan Ahmet Cami'ne ve Ayasofya'ya geniş bir bakış alanı sağlar. Düzenli bir peyzaja sahiptir oturma yerleri ve yürüyüş yolları ile düzenlenmiştir.

Çemberlitaş Meydanı: Çemberlitaş Sütunu'nun bulunduğu bu meydan Atik Ali Paşa Cami ile Nuru Osmaniye Camisi arasındaki alandır. Sütun yolun hemen bitişiğinde

bulunur, doğu tarafında yapı dizisi ve Çemberlitaş Hamamı vardır. Geçiş yeri durumunda olan bu alanın büyük bir bölümü otopark olarak kullanılmaktadır.

Beyazıt Meydanı: Beyazıt Camisi, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, İstanbul Üniversitesi'nin giriş kapısı ve Divanyolu ile sınırlı olan alandır. Oldukça geniş bir açıklık olan Beyazıt Meydanı'nın kotu kuzeye doğru beş metre kadar yükselir. İçinde yer yer yeşil dokuyu da barındıran meydan dağınık ve düzensizdir. Otopark olarak kullanılan bölümleri mevcuttur.

Myrelaion Sarnıcı Meydanı: Divanyolu'nun güneydeki paralel sokakta yer alan sarnıç boşluğudur. Mesihpaşa Camisi'nin (Myrelaion Kilisesi) baktığı alandır, bu cami 1501 yılında camiye çevrilen Myrelaion Kilisesi'dir. Şekil 3.25'de plan çizimi görülen sarnıç, kentsel ölçekte üst kottaki bir meydan haline gelmiştir.

(a)

(b)

Şekil 3. 25 (a) Myrelaion Sarnıcı planı [68] (b) Myrelaion Sarnıcı uydu görüntüsü [69]

Avlular

Çalışma alanında tespit edilen avlular; cami, medrese, han, kütüphane, müze ve eğitim yapılarına ait olan boşluklardır. İç ve dış avlular bölgeye karakterini verirler. Avluların tamamen yapı içinde kalmasının yanı sıra yol boyunca devam eden duvarlar ile ayrılmış olması Osmanlı kent yapısında dikkat çeken bir özelliktir. Hem dışa açık hem de kapalı olan bu geçiş alanları kentin kalabalık ve gürültüsünden ayrılan alanları yaratırlar. Yolum güney aksında; Köprülü Ahmet Paşa Medresesi, Atik Ali Paşa Medresesi ve

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi, kuzey aksında ise Atik Ali Paşa Camii, Çorlulu Ali Paşa Medresesi (Şekil 3.26) bu niteliğe sahip avlulara sahiptir. Bu boşluklar tarihi yapıların ve kentin parçası olarak bulundukları yere değer katan nitelikteki alanları oluştururlar. Açık kamusal alan olan bu boşlukların yarı özel kullanımları vardır.

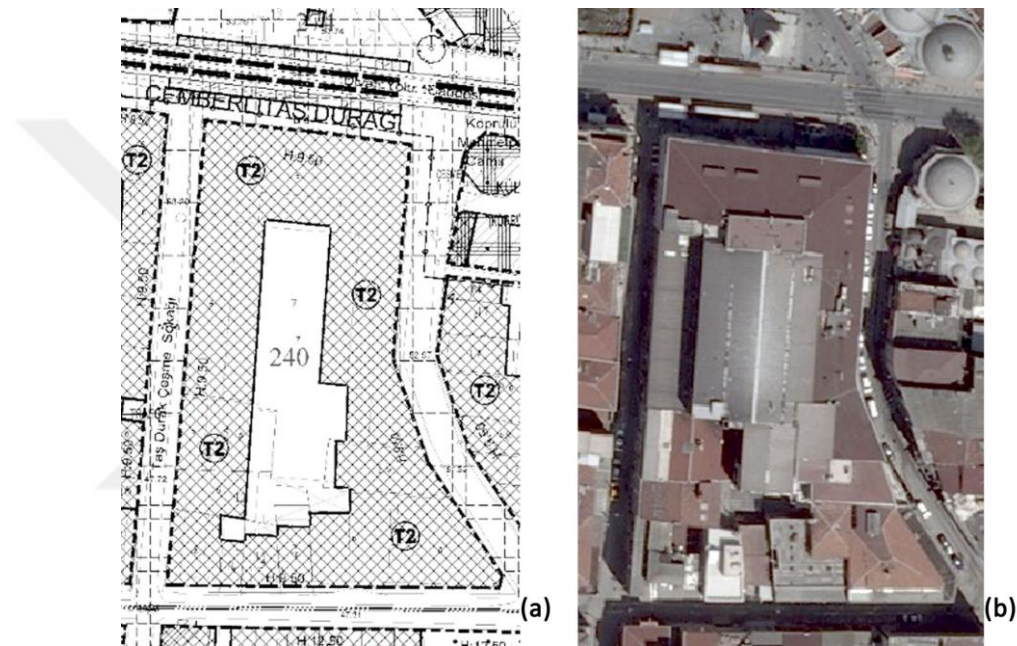
Şekil 3. 26 Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin avlusundan Divanyolu'na bakış

Tamamen dışa kapalı iç avluları olan yapılar; Türk ve İslam Eserleri Müzesi (İbrahim Paşa Sarayı), Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Valide Mektebi), Sinan Paşa Medresesi, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ve Taşhan'dır. Bu yapıların orta avluları insan ölçeğinde dışarıdan algılanmayan ancak yapının içinden geçilerek ulaşılan iç boşluklardır. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nin avlusu da bu özellikleri sahip olmasının yanı sıra üst ölçekte farklı bir biçimleme sahiptir. Medresenin ana binası u şeklinde olan diğer sınıf bölümleriyle çevrelenmiş durumda dışa kapalı bir boşluktur. Nuru Osmaniye, Beyazıt ve Laleli Cami'lerinin iç avluları daha özel bir alan sunarken, dış avlular sokağa açılan yarı özel boşluklardır.

Daha küçük ölçekli diğer camilerde ise avlunun yerleşimi binayı çevreleyen özel bir bahçe gibidir. Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin avlusuna Divanyolu üzerindeki dar bir geçitten girilir, yan sokağa bakan uzun duvarların arkasında büyük bir boşluk vardır. Bu haliyle bahçe şeklinde özelleşen bir avluya sahiptir.

Ada İçi Boşluklar

Divanyolu çevresindeki yapı adaları bitişik nizam şeklinde yerleşmiştir. Çoğunluğu ticaret işlevinde olan bu parseller, imar planına uygun olmayacak şekilde iç alanlara taşarak boşlukların azalmasına ya da kaybolmasına sebep olmuşlardır. Örnek olarak Şekil 3.27'deki Çemberlitaş Meydanı'na bakan 240 Numaralı ada dikkate alındığında 5216 m² olan alanın imar planında 1180 m²'si ada içi boşluk olarak gözükmürken hali hazırda adanın iç boşluğu tamamen doldurulmuş durumdadır. Bu yapı adası 1865 Hoca Paşa yangını sonrasında yıkılan Elçi Han'ın bulunduğu alandır.

Şekil 3. 27 Ada içi boşlukların doldurulması [70]

Sundurma şeklindeki depo ya da kullanılan ek alanlar ile ada içlerine taşmalar da görülmektedir. (Örn: 620-1166-250 No'lu Yapı Adaları) Anıtsal yapıların sivil mimari ile olduğu yapı adalarında ise boşluk alanların birleşmeleri söz konusudur. Ada içi boşluk ile avlu ve bahçelerin yan yana gelirler. Laleli Cami ve Külliyesi ile Keçecizade Murat Paşa Camii'nin olduğu yapı adalarında bu boşluk alanları tespit edilmiştir.

Sert Zeminli Bahçeler

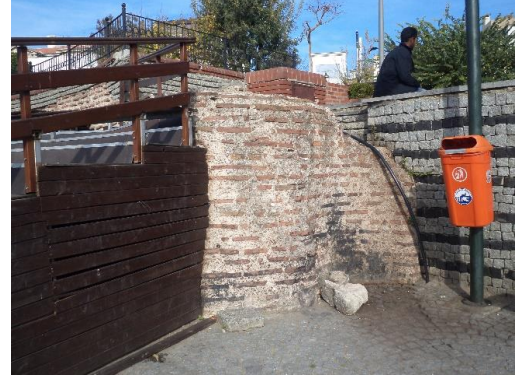
Sert zeminli bahçelerin neredeyse tamamı kentsel donatı "alanları olan idari ve eğitim yapılarına ait boşluklardır. Sıralanan yapıların olduğu alanlarda sert zeminli bahçeler bulunmaktadır; Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İBB Emlak Yönetimi Daire Başkanlığı (237

No'lu Ada), Cağaloğlu Anadolu Lisesi, Çemberlitaş Anadolu Lisesi (244 No'lu Ada), TC İstanbul Valiliği İstanbul Proje Koordinasyon Müdürlüğü (Tiyatro Cd. 675 No'lu Ada arkası), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (586 No'lu Ada), Boğaziçi Elektrik ve Beyazıt İşletme Müdürlüğü (586 No'lu Ada arkası), İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Beyazıt Polis Merkezi Amirliği. Bu yapıların kendileri de hacimsel olarak mevcut dokudan daha büyük alana sahiptir. Bahçelerinin alanları da kendi büyüklükleriyle oransal olarak değişmektedir. Tarihi alan içinde geniş açıklıkların oluşmasında bu donatı alanları önemli katkı sağlarlar.

236 No'lu yapı adasındaki ve Süpürgeci Han'daki restoranların oturma bölümü ve Simkeşhane'nin yol tarafına bakan çarşı alanı ticaret işleviyle kısmi olarak dolu hale getirilmiştir. Simkeşhane ve Süpürgeci Han'ın 1957-58 yol çalışmaları sırasında ön kısımları yıkıldıkları için bu alanlar avlu sınıflandırmasından çıkarak sert zeminli bahçe haline gelmişlerdir. II. Beyazıt Türk Hamam Kültürü Müzesi'nin olduğu adanın arka tarafı ise oturma alanı şeklinde peyzaj alanı sert zemin olacak şekilde düzenlenmiştir. 293 No'lu yapı adasının kuzeyinde kalan Mahmut Nedim Paşa Türbesi'nin etrafında da sert zeminli bahçe görülür. Bu boşluk türbenin binalarla bitişik olmasını engellese de yapıları birbirinden kopartamamıştır.

Arkeolojik Sergi Alanları

Divanyolu, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve At Meydanı'nın sınırlandırdığı Arkeolojik Park ve Sergi Alanı'nın olduğu alan aksın başlangıcındaki en büyük boşluğu oluşturur. Mehmet Akif Ersoy Parkı olarak da isimlendirilen boşluk, Firuz Ağa Camisi'ni de içine alır şekilde konumlanmıştır. Kültürel etkinliklerin yapıldığı amfi tiyatro düzeninde bir sahneyi barındırır. Yeşil ve sert zemin olmak üzere geniş bir peyzaj düzenlemesine sahiptir. Parkın içinde gezerken arkeolojik öğelere rastlanır, açık sergi biçiminde (Şekil 3.28) ya da mevcut donatıların içinde kullanılarak sergileme yapılmıştır. Bunlar 5. Yüzyılda inşa edilen Lausos Sarayı ve bitişigindeki Antiochos Sarayı'nın kalıntılarıdır.

Şekil 3. 28 Sultanahmet Arkeolojik Parkı (29.11.2012)

Diğer arkeolojik sergi alanına Simkeşhane'nin ve Süpürgeci Han ile Divanyolu arasında rastlanır. Burası Theodosius Zafer Takı'nın kalıntılarının bulunduğu alandır (Şekil 3.29) 1927 yılında İngilizler tarafından yapılan arkeolojik kazı ile ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 3. 29 Theodosius Zafer Takı kalıntıları (17.10.2017)

Hazireler

Mezarlıklar, Osmanlı kentlerinin içinde duvarla çevrili alanlar olarak karşımıza çıkar. Divanyolu çevresinde çok sayıda olan dini yapıların avlularında hazireler bulunmaktadır. Osmanlı döneminin değerli mezarlık alanları olan hazireler, günümüzde kent merkezlerindeki önemli yeşil alan yoğunluğunu da oluştururlar.

Divanyolu'nun kuzey aksında; II. Mahmut Türbesi, Atik Ali Paşa Cami, Sinan Paşa Medresesi, Çorlulu Ali Paşa Külliyesi, Beyazıt Cami, güney aksında; Keçecizade Murat Paşa Cami, Dibekli Emin Bey Cami, Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin olduğu alanlarda hazireler tespit edilmiştir.

3.3.1.3 Yeşil Alan Analizi

Yeşil alanların tümü ayrı bir paftada toplanarak hangi çeşit yeşil dokuyu oluşturdukları gösterilmiştir. Diğer yatay boşlukların içinde yeşil alanlar bulunabilmektedir. Sert zemin ile yapılan yürüyüş yolları dışında kalan alanlar yeşil doku olarak karşımıza çıkar. Avlular incelendiğinde hem sert zeminli alanları hem de yeşil alanları barındırdığı görülür. Ada içi boşlukların hiçbirinde yeşil alan olmadığı tespit edilmiştir. Hazireler çalışma alanı içindeki kısmi yapılaşmayı barındıran yeşil boşluklardır (EK-D).

Yeşil alanlar dört ayrı lejant başlığında incelenmiştir; hazireler, parklar, peyzaj düzenlemesi ve ağaçlık alanlar. Diğer boşluklardan olan hazireler yukarıdaki bölümde ele alınmıştır. Çalışma alanında dört adet park bulunmaktadır. İlki Million Taşı'nın bulunduğu Divanyolu'nun başladığı boşluktur. Binbirdirek ve Şerefiye sarnıç boşlukları park olarak kullanılmaktadır. Simkeşhane ve Süpürgeci Han arasında bulunan boşluk da yakın zamanda park olarak düzenlenmiştir. Meydanlarda ve arkeolojik sergi alanında yeşil peyzaj kullanımı ön plandadır. Aynı zamanda cami avlularında da peyzaj düzenlemesi görülmektedir. Planlanmış yeşil dokunun dışında kalan alanlar ağaçlık alanlar olarak sınıflandırılmıştır.

3.3.1.4 Yapı Adalarının Boşluk Analizi

Çalışma alanındaki toplam 67 adet yapı adası üzerinde yapılaşmanın olduğu dolu alanlar ve yapılaşmanın olmadığı boş alanlar tespit edilerek yüzde oranları çıkarılmıştır. İncelemeden çıkan sonuçlara göre oransal olarak dört adet lejant ile boşluklar sınıflandırılmıştır (EK-E). %5'ten küçük, %5-%20, %20-%40, %40-%80, %80-%100 aralıkları ile boşluk oranları belirtilerek renkli lejantlar ile haritaya aktarılmıştır.

% 5 Oranından Düşük Kentsel Boşluk Barındıran Yapı Adaları: Kuzeyde 40, 49, 48, 663; güneyde 240, 223, 675, 674, 624, 811 No'lu yapı adaları bu oranda kentsel boşluk içermektedir. Bu adaların neredeyse tamamı yapılaşmış durumdadır. 240 ve 624 No'lu yapı adalarında hacimsel olarak büyük yapıların adanın iç kısımlarına kadar yayılmış olması dolayısıyla boşluk oranı oldukça azdır. 663 No'lu yapı adasındaki yoğunluğun sebebi burada var olan Harikzedegân (Yangınzede) Apartmanları'dır. 1922 senesinde Mimar Kemalettin tarafından tasarlanan yapılar İstanbul'un ilk betonarme ve ilk toplu

konut örneğidir. Tayyare Apartmanları olarak da bilinen bu binalarda yangınzedeler hiç oturamamışlar da 1985 yılına kadar konut olarak kullanılmıştır. Sonrasında otel amacıyla restorasyon geçirdiğinde iç avlular ve bloklar arasında kalan boşlukların üzeri kapatılarak tüm ada tek bina haline getirilmiştir. Günümüzde halen aynı yapılaşma alanıyla otel işlevinde kullanılmaktadır. % 5 orandan az kentsel boşluğa sahip diğer yapı adalarının ise alan olarak 602 ile 1707 m² arasında toplam yapı alanına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu küçük alanlı yapı adalarında bitişik nizamlı yerleşim ile birlikte boşluk oranı düşük olmaktadır.

% 5 - % 20 Oranları Arası Kentsel Boşluk Barındıran Yapı Adaları: Kuzeyde 41, 47, 255, 586, 662, 911, 910, 909; güneyde 235, 236, 241, 1167, 1166, 222, 225, 2364, 2363, 622, 762, 810 No'lu yapı adaları bu oranda kentsel boşluk içermektedir. Bu alanlar ada içi boşlukları müdahaleler ile doldurulan yapı adalarıdır. 255, 1167 ve 22 No'lu anıtsal yapıların olduğu adalarda Hoca Piri Cami, Mimar Hayrettin Cami ve Kalıçeli Hasan Camileri yapılar ile çevrelenmiş durumdadır.

% 20 - % 40 Oranları Arası Kentsel Boşluk Barındıran Yapı Adaları: Kuzeyde 50, 296, 271, 250, 2707; güneyde 238, 221, 2142, 620 No'lu yapı adaları bu oranda kentsel boşluk içermektedir. Bu alanlar incelendiğinde anıtsal yapıların etrafını saran ya da yapılara bitişik binaların olduğu gözlemlenmektedir. Diğerlerinden farklı olarak 221 No'lu adadaki Yahya Kemal Müzesi(Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi)'ni saran yapılar bulunmamaktadır ancak arkasındaki ara geçit sonrası yapılaşan bina kendisinden üç kat daha fazla kat yüksekliğine sahiptir. 2707 No'lu yapı adasındaki İstanbul Üniversitesi bulundurduğu iç avlular ve bahçeler sebebiyle yüksek boşluk oranına sahiptir.

% 40 Oranından Yüksek Kentsel Boşluk Barındıran Yapı Adaları: Kuzeyde 37, 293, 274, 613, 584, 580, 913; güneyde 101, 237, 244, 626, 621 No'lu yapı adaları bu oranda kentsel boşluk içermektedir. Bu alanların tümü anıtsal yapıların olduğu yapı adalarıdır. Milion Taşı'nın bulunduğu 37 No'lu ada % 93 oranında kentsel boşluğa sahip olan park niteliğindeki bir yeşil alandır. 293 No'lu adada Çağaloğlu Anadolu Lisesi'nin bahçesi ve avlusu ile II. Mahmut Türbesinin haziresinin bulunduğu alanlar boşluk oranını yükseltmiştir. Atik Ali Paşa Camisi'nin olduğu 274 No'lu ada, yeşil yoğunluklu avlusu ve

hazire alanı ile % 57 boşluk oranına sahiptir. Beyazıt Külliyesi'nin de avlusu ve hazire alanıyla % 55 boşluk oranı vardır. Beyazıt Camisi'ne ait medrese olan Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, sahip olduğu bahçe ve avlu alanıyla % 68 oranında boşluğu barındırır. II. Beyazıt Hamamı'nın olduğu 580 No'lu ada peyzaj düzenlenmesiyle oluşan dış bahçesi ile % 43 boşluk oranı vardır. Laleli Külliyesi'nin olduğu alan içinde Taşhan'ı ve diğer binaların bitişik olarak konumlandığı bir alanı da barındırır, % 44 oranında boşluğa sahiptir. 101 No'lu yapı adası Firuz Ağa Cami, arkeolojik park alanı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ni ve Milli Eğitim Müdürlüğü binasının büyük bir bölümünü barındırır. Hacimsel ve biçimsel olarak bölgeye aykırı büyüklükte bir yapı olan Milli Eğitim Müdürlüğü, yapılaşmış alanın yarısını kaplar. Arkeolojik park alanı ve bahçe alanı % 69'luk boşluk oranını sağlar. Divanyolu'na dik ince uzun biçimlenmiş 237 No'lu adada sırasıyla Köprülü Kütüphanesi'nin yeşil dokulu bahçesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Emlak Yönetimi Daire Başkanlığı'nın sert zeminli bahçesi ve Şerefiye Sarnıcı'nın olduğu boşluklar vardır. 244 No'lu adada Atik Ali Paşa Medresesi ile lisenin bahçesi %40 oranındaki boşluğu yaratmıştır. İl Halk Kütüphanesi olan eski Simkeşhane'nin bulunduğu 626 No'lu adanın yarısı park olarak kullanımdadır. Yapının yarısının olduğu alan kesilerek yola terk edilmiştir, boşluk oranı % 61'dir. % 44 oranında kentsel boşluğa sahip 621 No'lu adada müstakil şekilde duran Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin geniş bahçesi yer alır.

3.3.2 Silüet Analizleri

Silüet analizi, Divanyolu'nun kuzey yönündeki yapı ve boşluklar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çemberlitaş Meydanı, Beyazıt meydanı ve külliyesi, medreseler ve Laleli külliyesinden oluşan boşlukları ve yoğunluklu olarak anıtsal yapıları barındırdığı için analiz çalışmasına bu bölge konu edilmiştir. Yola bitişik olan yüzeyler dikkate alınmış, geri planda kalan nesneler analiz konusuna dahil edilmemiştir. Kentsel boşluklar tanımlanırken kullanılan Şekil 2.10'daki düşey sınırların alt başlığı olan yüzeysel sınırlar bu analiz kapsamındaki dolulukları yani yapılaşmanın olduğu yüzeyleri gösterir. Divanyolu'nun kuzey yönündeki kaldırım sınırından 20 m yapı adalarına doğru alınan mesafe 'yüzeysel sınır izi' olarak kabul edilmiştir. Divanyolu ile bu iz arasında var olan ilk yapılaşmış alan düşeydeki yüzeysel sınırı oluşturmuştur. Kaldırım sınırı ile 90° 'den

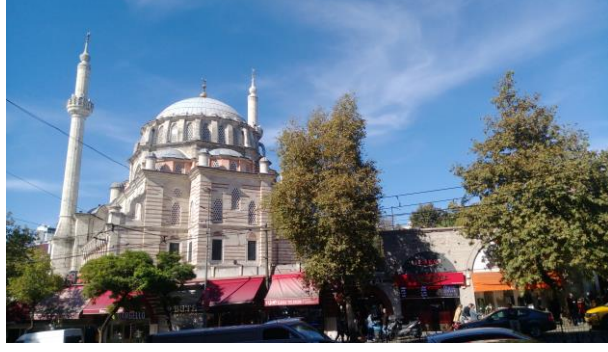
küçük açı yapan bütün yükseklikler dolu alanlardır. Milion taşından Aksaray meydanına kadar alınan çalışma alanında, en yüksek bina kotu olan 23,50 m yüksekliğindeki Beyazıt Hamamı'nı da içine alınacak şekilde boşluğun sınırı 25,00 m olarak belirlenmiştir. Her yapı adası kendi içinde değerlendirilerek topografyanın eğimi dikkate alınmadan bulunduğu yer düzlemindeki yükseklikler üzerinden tespitler yapılmıştır (EK-F).

Hazırlanan silüet çiziminin üzerinde ilk önce yatay boşluklar gösterilmiştir. Yer düzleminde yapılaşmanın olmadığı alanlar olan yatay boşluklar doğasında düşeyde de boş alanlara işaret ederler. Çalışma alanında var olan yatay boşluklardan yol, meydan ve yeşil alanlar silüet çiziminde gösterilmiştir. Çalışma alanının doğu bölümünde kalan Çemberlitaş Meydanı Şekil 3.30'da gösterilmiştir.

Şekil 3. 30 Çemberlitaş Meydanı (17.10.2017)

İkinci çizim üzerinde düşey boşluklar taranmış durumdadır. Belirlenen en yüksek sınır olan 25 m yüksekliği üst sınır olarak kabul edilerek bu sınırla yapılar arasında kalan boşluklar tespit edilmiştir. Yapı adaları üzerinden tek tek belirlenen boşluk oranları %40'dan düşük %40-%70 arasında ve %70'den büyük alanlar olarak kategorize edilmiştir. Bu veriler ile, %100 boşluk alanına sahip yatay boşlukları gösteren, Silüet 1 birleştirilerek Silüet 3 elde edilmiştir. Yalnızca yapılar ve boşlukların gösterildiği düşeydeki dolu-boş analizi de Silüet 4'te görülmektedir. Silüet analizlerinin sonuçlarına göre düşeyde boşluğa sahip en geniş alan Beyazıt Meydanı ve çevresi iken, Çemberlitaş Meydanı ve Milion Taşı'nın yer aldığı yeşil alan da boşluk olarak dikkati çeker. Arazinin batısından Beyazıt Meydanı'na kadar olan yüksek yapılaşmanın içinde Laleli Camisi'nin olduğu yapı adası düşey boşluğun en fazla olduğu alandır (Şekil 3.31).

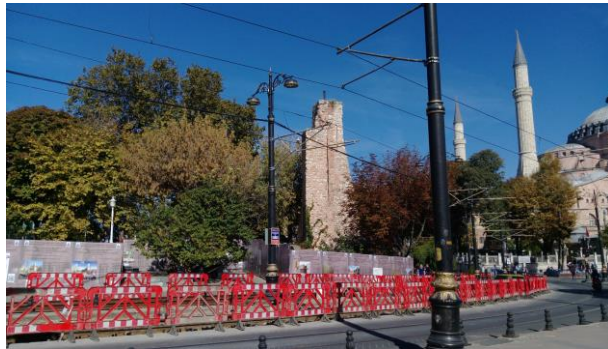
Şekil 3. 31 Laleli Cami (17.10.2017)

Beyazıt Meydanı'ndan Çemberlitaş Meydanı'na kadar olan silüet incelendiğinde genel olarak yoğun olmayan bir doku göze çarpar. İki meydan arası yükseklik oranı düşüktür, yalnızca Beyazıt Meydanı'na bitişik olan Hoca Piri Cami'nin olduğu yapı adasında (Şekil 3.32) yoğunluk tespit edilmiştir.

Şekil 3. 32 Hoca Piri Cami'nin olduğu yapı adası (17.10.2017)

Çemberlitaş'tan Milion Taşı'na kadar olan bölgede ise küçük ölçekli yapı adalarının varlığı ve sokakların sıklığı ön plandadır. Orta orandaki boşluk yoğunluğuna sahip olan bu bölge en sondaki yeşil alan ile geniş bir boşluğa açılır. Ayasofya meydanına bağlanan bu alan Şekil 3.33'teki görselde gösterilmiştir.

Şekil 3. 33 Milion Taşı'nın olduğu yeşil alan (17.10.2017)

3.3.3 Hacimsel Algı İncelemesi

Yatayda ve düşeydeki boşlukların tespitinin ardından bu alanların üçüncü boyut algısına dikkat çekilmiştir. Yol üzerindeki insanın yapılar ve boşluklar bütünüyle kurduğu ilişkide perspektif ve görsel yığılmanın etkisi fark edilmektedir. Bakışın yönüne ve durulan konuma göre değişkenlik gösteren bu veriler, tarihi çevreyi anlamak, bozulma ve korunma durumunu ortaya koymak açısından önem taşır. Şekil 3.34'te görülen 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nında İBB, tarihi yarımada silüet çalışmasını binalara sarı kontör çizerek tespit etmiştir.

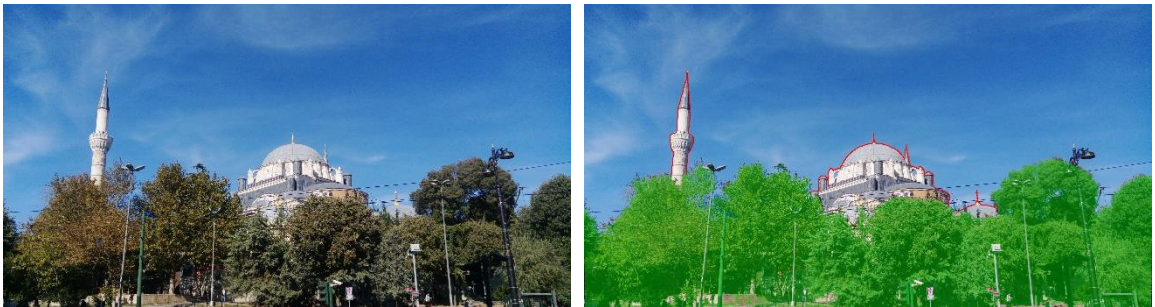

Şekil 3. 34 Tarihi yarımada yapılan silüet çalışması örneği [41]

Bu başlık kapsamında Divanyolu üzerinden bir takım fotoğraflar çekilmiştir. Şekil 3.35'teki örneklerdeki gibi açılardan çekilen görsellerde eski eserlerin arkasına ya da bitişiğine denk gelen niteliksiz binaların boşlukları dolduran olumsuz örnekleri oluşturduğu görülmüştür. Şekil 3.36'daki görsellerde yeşil doku ile anıtsal yapılar çevrelerinden ayrılarak ön plana çıkarlar. Boşluğun yapıları fon oluşturduğu diğer olumlu örnekler ise Şekil 3.37'de verilmiştir.

Şekil 3. 35 Niteliksiz yapılar ile doldurulan anıtsal yapı çevresindeki boşluklar
(17.10.2017)

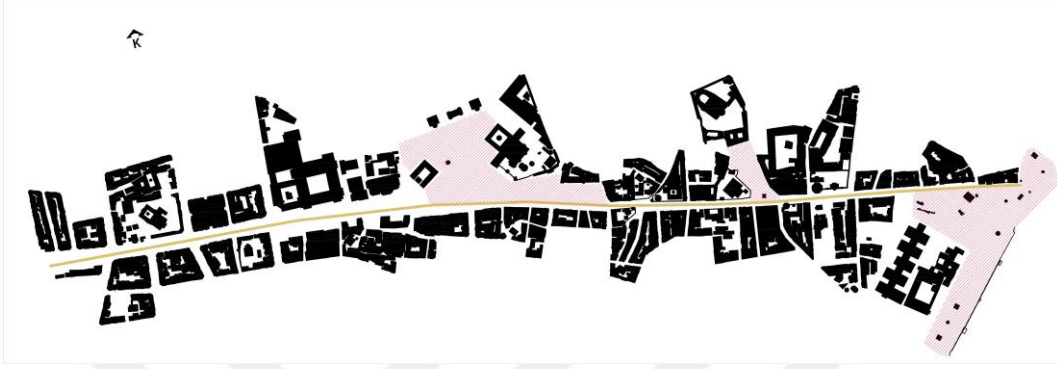
Şekil 3. 36 Yeşil doku ile anıtsal yapıların çevresinden ayrışması (17.10.2017)

Şekil 3. 37 Boşluğun yapılarla fon oluşturması (29.11.2012)

3.3.4 Sonuçların Değerlendirilmesi

Çalışma alanında yapılan analizler sonucunda, Divanyolu'nun Ayasofya Meydanı'ndan geniş bir boşlukla başladığı, Çemberlitaş Meydanı'nda belirli oranda boşluğun arttığı devamında Beyazıt Meydanı'nda en büyük boşluk oranına ulaştığı ve ardından yoğun yapılaşmanın içinden Laleli'ye doğru devam ettiği görülmüştür. (Şekil 3.38)

Şekil 3. 38 Doğudan batıya işaretli boşluklar; Atmeydanı, Çemberlitaş ve Beyazıt Meydanı

Boşluk çeşitleri ile yeşil alan analizi kıyaslandığında; meydanlarda, arkeolojik sergi alanında ve avlularda yeşil doku yoğunluğu göze çarpar. Geniş boşluklarda özellikle peyzaj düzenlemeleri ön plandadır. Avluların içlerinde ise ağaç yoğunluğu tespit edilmiştir.

Plan analizlerinde anıtsal yapıların yer aldığı yapı adalarının boşluk oranının diğer yapı adalarına kıyasla daha fazla olduğu sonucu çıkmıştır. Tarihi yapılar genel olarak avlu, bahçe, hazine gibi boşluklarla birlikte konumlandıkları için boşluk oranları yüksektir. Şekil 3.39'da görülen anıtsal yapı barındıran yapı adaları % 40 oranından yüksek kentsel boşluğa sahiptir. Yani % 40 oranından yüksek kentsel boşluk barındıran yapı adalarının tümü anıtsal yapı içermektedir. Şekil 3.40'da görülen yapı adaları ise %40'tan düşük boşluk oranına sahiptir. Bu oran düşüklüğünün sebebi dar yerleşim içinde anıtsal yapıların çevresinin yapılar ile dolmasıdır. Şekil 3.40'da turuncu renk ile gösterilen yapı adalarındaki boşluklar ise binaların hacimsel olarak büyük niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 3. 39 Anıtsal yapı içeren yapı adaları

Şekil 3. 40 Boşluk oranı düşük olan anıtsal yapı içeren yapı adaları

Silüet analizleri incelendiğinde ise yatay ve düşey boşlukların bir araya geldiği kesitlerde boşluk algısının çok daha fazla algılandığı görülmüştür. Şekil 3.41’de görülen alanlardaki boşluk sürekliliğe sahiptir.

Şekil 3. 41 Beyazıt Meydanı’ndan Çemberlitaş Meydanı’na uzanan boşluk

Yerleşim ve yüksekliğin yoğun olduğu alanlarda hacimsel olarak boşluklar dolmakta ve tarihi çevrede koruma sorunları ortaya çıkmaktadır. Nitelsiz yapılar ile doldurulan boşluklar İstanbul’un tarihi aksı olan Divanyolu’nda olumsuz etki yaratmaktadır. Beyazıt ve Çemberlitaş Meydanı’nın nitelikli bir peyzaj düzeninin olmayışı ve otopark olarak kullanılmaları böylesi tarihi boşluklar için büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra çalışma alanında yükseklik oranı büyük oranda korunmuş durumdadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında, kentsel boşlukların birer koruma varlığı olarak tanımlanması amaçlanmış ve bu doğrultuda tarihi boşlukların tanımlaması yapılarak sahip olduğu değerler ortaya konulmuştur. Kentsel boşlukların silüete, plan düzlemine ve hacimsel olarak tarihi kent merkezlerine olumlu etkiler yaptığı tespit edilmiştir. Yatay, düşey ve diğer boşluklar olarak sınıflandırılan kentsel boşlukların her biri kendi başına değeri olan bir koruma ögesi olarak detaylandırılarak örnekler üzerinden açıklanmıştır. Boşlukların kentteki fiziki ve sosyo-kültürel önemi anlatılarak değerleri ortaya konulmuştur. Kentteki yoğunluğun artmasıyla birlikte tehdit altında kalan ya da yok olan kentsel boşlukların kaybolma nedenleri, koruma sorunları başlığı altında ele alınmıştır. İstanbul'un tarihi aksı olan Divanyolu ve çevresinin öncelikle değişimi araştırılarak ardından güncel analizleri tamamlanmıştır. Kentsel boşlukların sınıflandırılması doğrultusunda çalışma alanı incelenerek plan ve silüet analizleri yapılmış hacimsel algı incelemesi ile bölüm sonuçlandırılmıştır.

Kentsel boşlukların incelenmesi sonucunda tez kapsamında çıkan veriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Boşluklar kent içinde kendiliğinden var olan coğrafi alanlardır ya da kentsel planlamalar sonucunda oluşurlar. Yollar, meydanlar, yeşil alanlar, su ögeleri ve kıyılar, avlular, ada içi boşluklar ve sert zeminli bahçeler yatay boşlukları oluştururken; mezarlıklar ve arkeolojik alanlar diğer boşluklardır. Düşey boşluklar yüzeysel sınırla ve anıtsal yapılarla belirlenen boşluklar olarak ikiye ayrılır.

- Kentsel boşluklar koruma alanında özel olarak ele alınan bir başlığı oluşturmamıştır; özellikle anıtsal yapıların çevresinde ele alınmış, tarihi bahçe ya da meydan olarak tanımı yapılsa dahi kendi başına bir özne olarak tanımlanmamıştır.
- Yeşil dokuyu oluşturarak iklimsel olarak yaşanabilir çevreyi yaratan boşluklar, yoğun yapılaşmanın olduğu tarihi çevrelerde doğal bir geçiş alanı ve fon olarak yer edinirler. Ana bir unsur olarak kent dokusunda ayırıcı bir etki yaratırlar.
- İnsanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kamusal açık alanları oluştururlar. Yollar, meydanlar ve kıyılar ile kentsel mekan bir bütün halinde harekete ve ortak kullanıma açık hale gelir. Zaman içinde kent belleğinde biriken izler kentsel boşluklarda okunabilir. Bir yerin geçmişini oluşturan olaylar ve kente yapılan müdahaleler boşluklar aracılığıyla izlenebilir.
- Zemin altındaki tarihsel katmanlara boşluklar aracılığıyla ulaşılabilir. Yerleşimdeki izlerin görüldüğü, arkeolojik birikimin tespit edildiği alanlar kentsel boşluklardır.
- Tarihi bir yerleşime karakterini kazandıran silüet, boşluk sayesinde ortaya çıkar. Yapıların kendi formları düşey boşluklar sayesinde algılanır ve etkili hale gelir.
- Anıtsal yapıları bir bütün olarak ortaya çıkaran, nesnesiz bir fon oluşturarak kendi karakterinin ön plana çıkmasını sağlayan boşluktur. Yoğun kent yerleşiminin içinde diğer yapılar tarafından sarılan ve gabarisi aşılın tarihi eser yapılar büyük koruma sorunları ile karşı karşıya kalır.
- Düşeyde yükselen yatayda yayılan yapılaşma anlayışıyla boşluklar yok edilmektedir. Tarihi kent merkezlerinde yapılacak yeni yapılarda boşlukların değeri üzerinden gelişen bir tasarım anlayışı tarihi çevrenin korunmasına katkıda bulunacaktır.
- Kentsel boşlukların tespit edilmesi ve değerlerinin ortaya konulması açısından, farklı dönem haritalarının karşılaştırılmasıyla yapılacak olan çalışmalar önem taşımaktadır.
- Kentsel boşlukların niteliksel olarak iyileştirilmesi ve aktif olarak kullanımda olması korunması açısından olumlu sonuçları yaratacaktır.
- Kentsel koruma ile sürdürülebilirlik ilişkisi içinde, tarihi boşluklar koruma kuramında kültürel miras olarak tanımlanıp korunmalıdır.

KAYNAKLAR

- [1] Trancik, R., (1986). Finding Lost Space: Theories of Urban Design, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- [2] Vakarelov, Y. ve Frecasso, S., (2015). Urban Voids Unpacked, Yüksek Lisans Tezi, Allborg University, Danimarka.
- [3] Ansari, A., (2016). Rethinking Urban Voids; innovative ways to revitalize lost spaces, Lisans Tezi, Cept University, Gujarat-Hindistan.
- [4] Esmeralda L. G., (2017). "From Void to Opportunity", Procedia Environmental Sciences, 37: 637-646.
- [5] Woolley, H. (2003). Urban Open Spaces, Spon Press, London.
- [6] Novazzi, A., (2014). Inhabiting Urban Voids: Urban Infrastructure in Sao Paulo, https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1270&context=architecture_tpreps, 25 Ekim 2015
- [7] Doyduk S., (2010). Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [8] Kayın, E., (2012). "İnciraltı Boşluğu İçin Ekolojik-Kentsel Bir Gelecek Modeli: "Kentliler İçin Bir Kıyı", Ege Mimarlık, 81: 38-43.
- [9] Türk Dil Kurumu, 'boşluk' kelimesinin sözlük tanımı, <http://www.tdk.gov.tr>, 30 Ekim 2017.
- [10] Haçerlioğlu, O., (2005). Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar, Cilt I (A-D), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [11] Atış, N., (2009). "Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzının Kendinden Sonraki Felsefeye Etkileri", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 108-120.
- [12] Güner, D., (2007). "Enkaz'dan Kentsel Boşluk'a: İzmir Kordonboyu Kıyı Düzenlemesi", Derleyen: Korkmaz T., 2000'lerde Türkiye'de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar, İstanbul Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul.
- [13] Yıldız, A., (2007). Tarihsel Birikime Sahip Kentsel Açık Alanların Dinamizmi-İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- [14] Narayanan N. P., Urban Voids & Shared Spaces, <https://nipppo.wordpress.com/2012/05/07/urban-voids/>, 15 Nisan 2015.
- [15] Silyerte, R. ,Cavic, L. ve Beirao J. N., (2017). "Automated generation of versatile data model for analyzing urban architectural void", Computers, Environment and Urban Systems, 66: 130-144.
- [16] Silvia, D.A., (2015). "A metropolitan region, a river and two cities: public space as a solution: Vila Nova de Gaia and Porto", City as Organism New Vision for Urban Life, 22nd ISUF International Conference, 22-26 September 2015, Rome-Italy.
- [17] Erdönmez, M.E. ve Akı, A., (2005). "Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri", Megaron, 1(1): 67-87.
- [18] United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), (2004). Urban Planning for City Leaders, UNON, Publishing Services Section, Nairobi.
- [19] Nuhoğlu, A., Koyunoğlu, B., Tan, E., (2016), Türkiye Tasarım Kronolojisi Peyzaj, 3. İstanbul Tasarım Bienali- Studio X, İstanbul.
- [20] Çelik, Z., (2010). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [21] Pinon, P., (2010). "Henri Prost'un Şehirciliği ve İstanbul'un Dönüşümleri", Derleyen: Ögel, Z. (2010). İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.
- [22] Bilisel, F. C., (2010). "İstanbul Avrupa Ciheti Nazım Planı, 1937", Derleyen: Ögel, Z. (2010). İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.
- [23] Özsavaşçı, A., (2005). "Kentsel Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Taksim-Maçka Yeşil Alanı", Mimarist, 16: 16-24.
- [24] İnce, E., Kentin Direnişi: Park Otel'in 17 Katı Yıkıldı, <http://www.mimdap.org/?p=160046>, 7 Şubat 2016.
- [25] Hasol, D., (2016). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- [26] Tayşi, Ş. E., (2006). İstanbul Tarihi Yarımada Meydanlarının Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Meydanların Mimari Kurgusu, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [27] Taşkın, I., (2011). Konut Dış Mekanlarının Kentsel Bütünlük Açısından Değerlendirilmesi: İstanbul-Bakırköy Örneği, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [28] Lynch, K., (2010). Kent İmgesi, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [29] Cerasi, M., (2006). Divanyolu, Birinci Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.

- [30] Öztürk, A. A., (2009). Kentsel Kamusal Alan Olarak Meydanlar: Mekan ve Yaşamla Kurduğu İlişki, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [31] Traveldigg, The Fascination of Hyde Park, <https://traveldigg.com/the-fascination-of-hyde-park-london-england/>, 5 Kasım 2017.
- [32] T.C. Resmi Gazete, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği. (30113), 03.07.2017.
- [33] İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul İmar Yönetmeliği. 23.06.2007, sf. 17.
- [34] Kuban, D., (2004). İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [35] Akarsu, T., (2009). Tarihi Yarımada Silüetinin Kent Kimliğe Etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa Bölgesinde İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [36] Ciravoğlu, A., (2006). "Kıyılar: Sorunlar, Potansiyeller...", Mimarist, 19: 34-37.
- [37] T.C. Resmi Gazete, Kıyı Kanunu. (20495), 14.04.1990, sf. 2.
- [38] Kostof, S., (1991). The City Shaped Urban Patterns and Meanings Through History, Bulfinch Press, New York.
- [39] Özköse, A., (1995). Avluların Tarihi Süreç İçindeki Evrimi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- [40] Kadıköy Belediyesi, İmar Durumu, <http://webgis.kadikoy.bel.tr/keos/>, 05.12.2017
- [41] İBB, (2003). Planlama ve İmar Müdürlüğü Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 1. Cilt, İstanbul.
- [42] T.C. Resmi Gazete, Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun. (21959), 13.06.1994.
- [43] Karabağ, N.E., (2010). "Korumanın 20. Yüzyılda Değişen Kapsamı ve Kent Arkeolojisi Kavramının Gelişimi", Ege Mimarlık, 73: 28-31.
- [44] Belge, B., (2004). "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama", Planlama Dergisi, 4: 48-56.
- [45] Doyduk, S., (2015). "Kentsel Boşluğun Korunması", 27. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, 01-02 Ekim 2015, Bursa.
- [46] Binan U.D. ve Cantimur, B. (2010). "Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve "Yerin Ruhu", Derleyenler:Özaslan, N. ve Özkut, D., Mimari Korumada Güncel Konular, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- [47] T.C. Resmi Gazete, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu. (2433), 21.06.1933.
- [48] Baofu, P., (2009). The Future of Post-Human Urban Planning: A Preface to a New Theory of Density, Void and Sustainability, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- [49] Kato, Ş. ve Huang,H., (2009). "Ventilation efficiency of void space surrounded by buildings with wind blowing over built-up urban area", Journal of Wind Engineering and Industrial Aerodynamics, 97: 358-357.

- [50] CNN Türk, İstanbul'da sel felaketi, <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-istanbulda-siddetli-yagis-basladi?page=1>, 18.07.2017
- [51] Huyssen, A., (2003). Present Pasts, Urban Palimpsest and the Politics of Memory, Stanford Uni. Press, California.
- [52] Google Haritalar, Halaskargazi Caddesi, <https://www.google.com.tr/maps/>, 19 Aralık 2017.
- [53] CNN Türk, 16:9 Kulelerine Kardeş Geliyor, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/16-9-kulelerine-kardes-geliyor>, 22 Kasım 2015.
- [54] Aljazeera, İstanbul'un Hançerleri Roma, http://apps.aljazeera.com/interactive/istanbulun_hancerleri/#roma, 07 Şubat 2016.
- [55] Yandex Haritalar, Yenikapı dolgu alanı, <https://yandex.com.tr/harita>, 28 Ekim 2017.
- [56] Pervititch, J., (2003). Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [57] Müller-Wiener, W., (2001). İstanbul'un Tarihi Topografyası, 3. Baskı, YKY, İstanbul
- [58] Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası (TSKB), (1990). İstanbul Haritaları; Ortaçağdan Günümüze, İstanbul.
- [59] Kırac, S., Kırac İ., Kırac İ., (2010). Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.
- [60] Kitabistanbul, (2008). Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul, 1. Baskı, İstanbul.
- [61] Salt Araştırma, Sinan Paşa Türbesi gravürü, <http://saltresearch.org>, 8 Ekim 2017.
- [62] Ayvazoğlu, B., (2010). Divanyolu Bir Caddenin Hikayesi, Kapı Yayınları, İstanbul.
- [63] Pinon, P., (2010). "Atmeydanı ya da "Büyük Cumhuriyet Meydanı" ve Adalet Sarayı", Derleyen: Ögel, Z. (2010). İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), Pera Müzesi Yayınları, İstanbul.
- [64] Başgelen, N., (2007). İstanbul Tarihi Yarımada ve Arkeoloji 1860-1960, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- [65] Yandex Haritalar, Divanyolu'nun incelenen bölümü, <https://yandex.com.tr/harita>, 28 Ekim 2017.
- [66] İBB Şehir Haritaları, 1946- 1970- 2006- 2014 Uydu görüntüleri <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>, 14 Aralık 2017.
- [67] Fatih Belediyesi, çalışma alanının uydu görüntüsü, <http://gis.fatih.bel.tr/webgis/>, 10 Ekim 2017.

- [68] Bizans Constantin, Myrelaion Kilisesi Bodrum Cami, <https://bizansconstantin.wordpress.com/2013/02/13/myrelaion-kilisesi-bodrum-cami/>, 28 Ekim 2017.
- [69] Fatih Belediyesi, Myrelaion Sarnıcı uydu görüntüsü, <http://gis.fatih.bel.tr/webgis/>, 10 Ekim 2017.
- [70] Fatih Belediyesi, 240 No'lu yapı adasının imar planı ve uydu görüntüsü, <http://gis.fatih.bel.tr/webgis/>, 24 Ekim 2017.

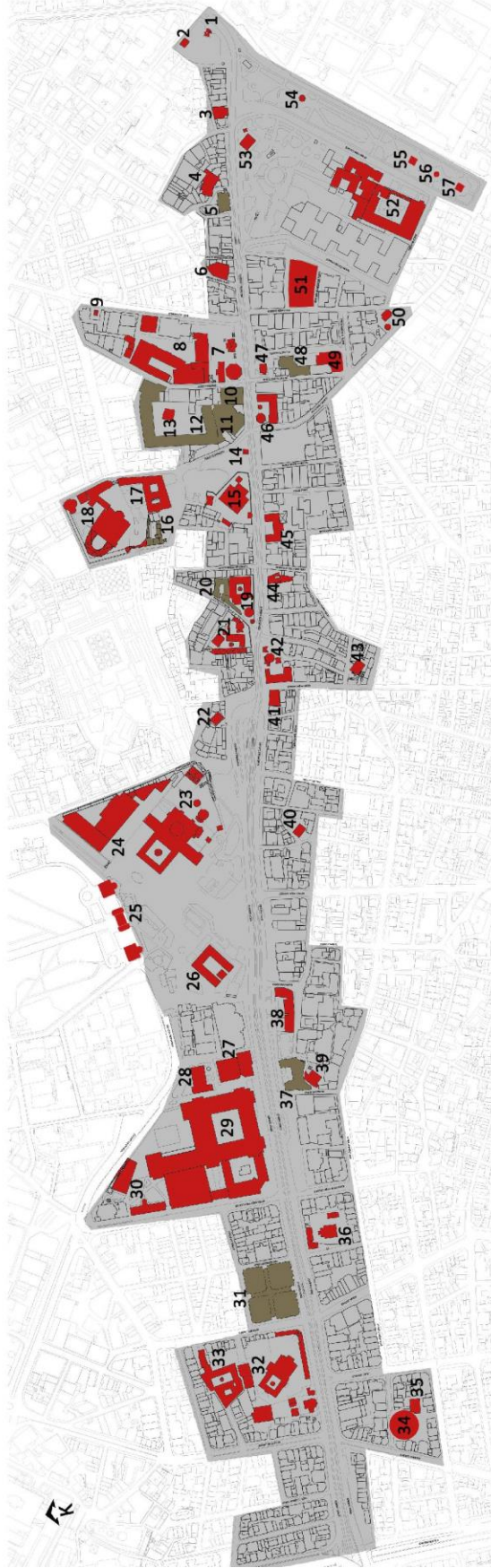

ÇALIŞMA ALANINDAKİ ÖNEMLİ YAPILAR

Çalışma alanındaki anıtsal yapılar ve önemli tescilli binalar harita üzerinde işaretlenmiş ve isimleri sıralanmıştır.

ÇALIŞMA ALANINDAKİ ÖNEMLİ YAPILAR

- ANITSAL YAPILAR
- ÖNEMLİ TESCİLLİ YAPILAR

1. Milion Taşı – Beşir Ağa Çeşmesi & Su Terazisi
2. Yerebatan Sarnıcı Giriş Binası
3. Türk Edebiyat Vakfı (Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi)
4. Acı Hamam
5. İstanbul Sağlık Müzesi
6. Kızlarağası Medresesi-Kültürel Tesis Alanı
7. II. Mahmut Türbesi
8. Çağaloğlu Anadolu Lisesi (Valide Mektebi)
9. Mahmut Nedim Paşa Türbesi
10. Basın Müzesi
11. Çemberlitaş Hamamı
12. Vezirhan
13. Fazıl Ahmet Paşa Mescidi
14. Çemberlitaş (Constantinus Sütunu)
15. Atık Ali Paşa Cami

16. Sofu Han
17. Nuru Osmaniye Medresesi
18. Nuru Osmaniye Cami ve Külliyesi
19. Sinan Paşa Külliyesi
20. Çadircı Han
21. Çorlu Ali Paşa Külliyesi
22. Hoca Piri Cami
23. Beyazıt Cami ve Külliyesi
24. Beyazıt Kütüphanesi
25. İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü Girişi (Harbiye Nezareti Girişi)
26. Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi (Beyazıt Medresesi)
27. II. Beyazıt Türk Hamam Kültürü Müzesi (II. Beyazıt Hamamı)
28. Seyyid Hasanpaşa Medresesi
29. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

31. Wyndam İstanbul Old City Oteli (Harikzedegan Evleri)
32. Laleli Cami ve Külliyesi
33. Taşhan
34. Myrelaion Sarnıcı
35. Masih Paşa Cami (Myrelaion Kilisesi)
36. Ragıpapa Kütüphanesi
37. Hasanpaşa Hanı (Süpürgeci Han)
38. II Halk Kütüphanesi (Simkeşhane)
39. Yakup Ağa Cami
40. Dibekli Emin Bey Cami
41. Kalıçlı Hasan Ağa Cami
42. Yahya Kemal Müzesi (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi)
43. Divanı Ali Cami
44. Mimar Hayrettin Cami
45. Atık Ali Paşa Medresesi-Kültürel Tesis Alanı

46. Köprülü Külliyesi
47. Köprülü Kütüphanesi
48. İBB Başkanlık Birimi
49. Şerefiye Sarnıcı (Theodosios Sarnıcı)
50. Keçecizade Murat Paşa Cami ve Türbesi
51. Binbirdirek Sarnıcı
52. Türk ve İslam Eserleri Müzesi (İbrahimpaşa Sarayı)
53. Fıruzağa Cami
54. Alman Çeşmesi
55. Theodosios Dikilitaş
56. Yılanlı Sütun
57. Örne Dikilitaş

DOLULUK- BOŞLUK ANALİZİ

Çalışma alanındaki yapılaşmış dolu alanlar ve yapılaşmanın olmadığı boş alanlar tespit edilerek harita üzerinde gösterilmiştir.

BOŞLUK ÇEŞİTLERİ ANALİZİ

Çalışma alanındaki yatay, düşey ve diğer boşluklar tespit edilerek, alt başlıkları ile birlikte harita üzerinde gösterilmiştir.

K

YEŞİL ALAN ANALİZİ

Çalışma alanındaki yeşil alanlar ve çeşitleri harita üzerinde gösterilmiştir.

K

YAPI ADALARININ BOŞLUK ANALİZİ

Yapı adalarının sahip oldukları boşluklar tespit edilerek, yoğunluklarına göre harita üzerine işlenmiştir.

SİLÜET ANALİZİ

Çalışma alanının kuzey yönüne bitişik yapı adaları dikkate alınarak silüet analizleri yapılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Simge BALCI
Doğum Tarihi ve Yeri : 28.10.1988 - İstanbul
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : simgeblc@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Mimarlık	Yıldız Teknik Üniversitesi	2011
Lise	Sayısal	Haydarpaşa Anadolu Lisesi	2006

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2013- ...	Mahal Architects/ Mahal Mimarlık	Mimar/ Kurucu Ortak
2016- 2017	Somun İnşaat (Bakırköy-Yeşilköy Tren İstasyonlarının Taşınması ve Restorasyonu)	Şantiye Şefi
2012- 2013	EDS Mimarlık	Mimar
2011- 2012	Erkan Mimarlık	Mimar

